

תמרורים

התבטאויות על בעיות אקטואליה

“הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים, שתי לבד למסלה דרך הלכת”
(ירמיהו ל"א כ)

דן עמיר
הרצליה 2021

הקדמה

4

5

מדינה לעם היהודי

6

על בעיית הזהות (תגובה למאמר של יוסי זיו)

9

יהדות היום (תגובה לטיוטת מאמר של גבי ברשי)

11

האמנם רוממנו מכל עם? (התכתבות עם גילי נ.)

18

על שבות, הגירה ואזרחות (מקום למחשבה – בשער')

23

יושרה פוסט-ציונית (תגובה למאמר של ברוך קימרלינג)

25

הברירה האמיתית ('הארץ', מדור 'במה')

27

חקיקה ו(אי)רציונאליות (נשלח ל'הארץ')

29

דת ומדינה בישראל

30

עריצות השליטים בכיפה (מכתב ל'הארץ')

32

למי נער החמור (על ההדים לספרו של ספי רכלבסקי)

38

סיסמה טעונה (מכתב ל'ידיעות אחרונות')

38

האם עלינו להתבייש בעברנו? (התכתבות עם רפאל י.)

41

גשר חד-סטרי (מכתב לאפרים קציר)

42

טל, מה הוא אומר? (תגובה למאמרו של צבי טל)

46

להסיר מכשול (מכתב ל'מעריב')

47

על משחן וטורבינה (מכתב ל'ידיעות אחרונות')

48

הרהורי תשובה (תגובה למאמרו של הרב שטיינברגר)

50

איך לדעת את רצון הציבור (מכתב ל'הארץ')

51

'טיב טעם' וכניעה לסחטנות (מכתב למנכ"ל 'החברה להגנת הטבע')

52

סיבה למסיבה - סילווסטר משלנו ('הארץ', מדור 'במה')

54

נבלה בישראל (מכתב ל'הארץ')

55

אות קלון לוועד (מכתב ל'הארץ')

56

קול באשה ערוה (תגובה למכתבו של עו"ד וייגרטן)

57

בין העלה לרעלה (דברים באסיפת 'חופש')

69

פסיקה תמוהה (מכתב ל'הארץ')

70

קול יעקב וידי עשו (תשובה למכתבו של עו"ד ויינרוט)

73

לדמותה של המדינה

74

בית משפט של כו-לם (מכתב ל'ידיעות אחרונות')

75

קזינו לתפארת מדינת ישראל (מכתב ל'הארץ')

76

לכבוד ה"זכאים" ו"משלמי חובם לחברה" (מכתב ל'ידיעות אחרונות')

77

החברים של מרגלית (מכתב ל'ידיעות אחרונות')

81

כל הפוסל במומו פוסל (מכתב ל'הארץ')

82

מי יהיה הנשיא הבא? (מכתב ל'הארץ')

83

הברירה האמיתית ('הארץ', מדור 'במה')

85

על עצים ואנשים

86

וכל עץ טוב תפילו ('הארץ', מדור 'במה', 1.11.99)

89

המלחמה בירוק, או: חבל על כל טיפונת (מכתב ל'הארץ')

91

אל תשחיתו חלקה טובה בנוף התרבותי שלנו (מכתבים לרשות השידור)

93	אקדמיה במצור
94	העץ הלא נכון (תגובה למאמר של אמנון רובינשטיין)
95	רקב בממלכה (מכתב ל'הארץ')
97	השכלה בשוק (מכתב לידיעות אחרונות)
98	"חינוך" ללא מדע ותרבות (תגובה למאמרה של לימור לבנת)
99	הקרנפים ומגדלי השן
101	מי ייתן לי תלמיד חכם (תגובה למאמר של יצחק טישלר)
103	עלילות אימים במרתפים (תגובה לכתבה של ארנה קזין)
105	מסקנה נחפזת (תגובה למאמר של אריה כספי)
106	צהלת הבורות (תגובה למאמר של נחמיה שטרסלר)
108	לאן נופלים האסימונים? (תגובה לכתבתו של נחמיה שטרסלר)
109	האמנם כשלה האקדמיה (תגובה למכתב של אלי מייזליש)
110	שאננות ישראלית מול איום איראני ('הארץ', מדור 'במה', 28.7.98)
113	האוניברסיטה במאה הבאה (מפגש יידי אוניברסיטת ת"א, 13.1.95)
120	אוניברסיטה וסופרמרקט (דברים בכנס 'אוניברסיטה בשנת 2010')
128	העדפה מתקנת בקבלה לאוניברסיטאות בישראל
135	העדפה מתקנת אינה פתרון קסם (תגובה לכתבה של ורד לוי-ברזילי)
137	רמת העלייה ועליית הרמה (תגובה למאמר של מתניה בן-ארצי)
141	וילכו אחרי ההבל ויהבלו
142	האמנם חינוך ותרבות?
144	קורס באסטרוולוגיה – אסטרונומיה; "לימודים אלטרנטיביים"
145	אסטרוולוגיה במחנה
146	סרטן ותרופות סבתא
147	על מתמטיקאים ואבולוציה (התכתבות עם פרופ' יובל נאמן)
149	למען בעלי החיים (מכתב לרון חולדאי)
150	משחקים מימי בראשית
151	תפילת נעילה
152	לקראת הגשמת חזון ישעיהו (נשלח לעיתון)
153	פשיזם לנגד עינינו (תגובה למאמר של פרופ' ניב אחיטוב)
156	איחוד בטרם פורענות (נשלח ל'הארץ')

הקדמה

מנעורי לא עסקתי בפעילות פוליטית, ולא הייתה לי נטייה כלשהי להטיף או להיות מוכיח בשער. אך לימים, כשבמסגרת תפקידי בהנהגת האוניברסיטה הייתי חייב לשאת דברים בהזדמנויות רבות, לא יכולתי להימנע כלל מהתייחסות, ולו גם מרומזת, לרוחות רעות שנשבו בארץ, שראיתי בהן לא רק ניגוד לאתוס האוניברסיטאי, אלא אפילו סכנה חמורה לעתידו ולעתיד מדינת ישראל.

רוחות מדאיגות אלו תקפו בכמה כיוונים. מתקפה אחת, שכוונה כנגד המדע והחשיבה הרציונאלית, הייתה ברוח "העידן החדש" שעלתה ופרחה באותם ימים. מתקפה שנייה בכיוון זה הייתה ההטפה הדתית שנלוותה לגל גדול של "החזרה בתשובה". לאלו נוספה מתקפה חמורה לא פחות של גורמים פוליטיים כנגד העצמאות המחשבתית האקדמית והנטייות הליבראליות של הסגל האקדמי. כשסיימתי את כהונתי כרקטור הרגשתי שאינני יכול לנהוג לפי עצתו הפסימית של עמוס: "המשכיל בעת ההיא יידום, כי עת רעה היא", ושאני יכול וחייב להיענות לקריאתו של ישעיהו: קרא בגרון אל תחשוך, כשופר הרם קולך!", להרחיב את התבטאויותי בנושאים אלו. פעילות זו נעשתה במקביל לחברותי בעמותת 'חופש' ובעמותת 'בשער'. עמותת 'חופש' היא ממשיכת פעולתה של 'הליגה נגד כפייה דתית', בה הייתי חבר בימי כסטודנט. נוכח האיום, ההולך וגובר לחשיבה הרציונאלית, בחרתי להתעלם מהצעתו הראשונה של החכם הקדמון: "אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאַוֹלָתוֹ, פֶּן תִּשְׁוֶה לוֹ גַם אֶתְּהָ" (משלי כו ד) ולבחור בהצעתו השנייה: "עֲנֵה כְּסִיל כְּאַוֹלָתוֹ, פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו" (שם, פסוק ה'). רבים מדברי בנושא זה כינסתי בספר "כיתרון האור מן החושך".

במניפסט ההקמה של עמותת 'בשער', שהייתי בין מייסדיה, נאמר, בין השאר: "חברי 'בשער' שותפים לדאגה ולעיתים אף לחרדה שתהליכים של קנאות ופונדמנטליזם, כוחנות פוליטית והרחבת הפערים החברתיים העוברים על מדינת ישראל... מסכנים את עתידה ואופייה כמדינה מודרנית המבטיחה טעם חיים ואיכות חיים לכל תושביה". כיון שרוחות רעות אלו ממשיכות

לנשוב, וביתר עוז, אני חושב שיש גם היום טעם לחזור על התבטאויותי בנושאים אלו.

מדינה לעם היהודי

"את? מי את?" | איור: טניאל)

"את! מי את?" – על בעיית הזהות¹
'מקום למחשבה – בשער' מס. 11, ספטמבר 2000

“מי את?”, אמר הזחל. חרדה ובושה השיבה עליזה: “אני – כמעט אינני יודעת, אדוני. ברגע זה – לפחות יודעת אני מי הייתי כשקמתי הבוקר. אבל סבורה אני כי אל-נכון השתניתי מאז כמה פעמים”. “מה כוונתך בזאת?”, אמר הזחל קשות, “בארי את עצמך?”. “חוששת אני, אדוני, כי אני עצמי איני יכולה לבאר זאת”, אמרה עלזה, “מפני שאינני אני עצמי, מבין אתה?”. “אין אני מבין”, אמר הזחל. “חוששת אני שלא אוכל להבהיר את הדבר יותר”, ענתה עליזה בנימוס רב, “מפני שקודם כל איני יכולה להבין את עצמי, ושינויי קומה רבים כל כך ביום אחד יש בהם כדי להטיל מבוכה רבה”. “לא נכון”, אמר הזחל. “כי-כן, אתה אולי לא עמדת על כך עדיין”, אמרה עליזה, “אבל כשיהיה עליך להתגלגל בגולם – כזאת יקרה לך ביום מן הימים, יודע אתה – ואחרי כן בפרפר, סבורה אני כי יהיה הדבר משונה קצת בעיניך. לא כן?”. “אף לא כמלוא נימה”, אמר הזחל. “כי-כן, אתה אולי לא תרגיש”, אמרה עליזה, “בעיני אני, על כל פנים, יהיה זה משונה מאוד”. “את?”, אמר הזחל בבוז, “מי את?”

מתוך 'עליזה בארץ הפלאות' של לואיס קרול, בתרגומו של אהרן אמיר

¹ תגובה למאמר: 'מי אני? או: על חמקמקותה של הזהות העצמית', מאת יוסי זיו.

מאז סוקרטס מנסים הפילוסופים, ובהצלחה די רבה, לבלבל את בני האדם, כפי שאמר ההיסטוריון האמריקאי הנרי אדמס: "הפילוסופיה היא: תשובות שאינן ניתנות להבנה לבעיות שאינן ניתנות לפתרון".

בעיית הזהות שאנו מתחבטים בה היא, למעשה, מספר בעיות שונות: בעיית הזהות האינדיבידואלית - ובמיוחד בעיית ה'אני', בעיית הזהות הקיבוצית, ובעיית הקלסיפיקציה של העצמים. אתחיל בזו האחרונה.

בעלי החיים מארגנים את המידע שהם צוברים בתבניות וממיינים את העצמים שבעולמם למושגים. החתול מכיר 'חלב', 'עכבר' או 'כלב', גם אם החלב ניתן בכלים שונים, והעכברים או הכלבים אינם זהים זה לזה. האדם, שמחשבתו מילולית בעיקרה, נותן למושגים שמות. מיון כזה אינו, בדרך כלל, על פי הגדרות וכללים מוחלטים, אלא על ידי סך הכל של מכלול תכונות שנחשבות בעינינו ברלוונטיות. גם רלוונטיות זו עשויה להשתנות לפי הזמן והמקום. קווי התיחום בין המושגים השונים אינם חדים, בדרך כלל. כך, למשל, נתקשה לעתים להכריע בין כסא לבין ספסל, או בין מרק לבין דייסה. דומה הוא המצב לגבי מיון התכונות – כמו ב"פרדוכס האינדוקציה" הידוע: כשנוסיף לעני פרוטה, יישאר עני. מה יקרה כשנמשיך ונוסיף לו פרוטה אחר פרוטה, האם יש פרוטה שלאחר קבלתה יחדל להיות עני? רק חלק מהתבניות שבמוחנו הן אידיאות ממש (המושגים המתמטיים, למשל) או פונקציונליות, ולכן התיאוריות האפלטוניות או האריסטוטליות מתאימות רק לחלק קטן מהמושגים שלנו.

נעבור עתה לזהות האינדיבידואלית. ישנם עצמים שהשינוי שלהם בזמן הוא בולט, לפעמים חלק ממהותם. כבר היוונים ציינו ש"אינך יכול לרחוץ פעמיים באותו הנהר", והדבר משמש כמטאפורה לכך שהשינוי הוא המצב הרגיל, ולא החריג. עם זאת, אין הדבר צריך להקשות על זיהוי נהר הירקון, גם כאשר אפילו זרימת מימיו הוחלפה, לצערנו – בחלקה במי ים וברובה במי שופכין. גם לגבי העצמים הפיסיקליים שבמצבים הרגילים אינם משתנים בקצב משמעותי, יתכן שינוי דרסטי יותר שיקשה עלינו בהחלטה לגבי שימור הזהות שלהם. באיזה רגע הופך החומר ביד היוצר לכלי? מה קורה כשאני משפץ את מכוניתי ומחליף בה את המנוע ועוד כמה מחלקיה הפנימיים, או להפך – כאשר אני משאיר את קרביה אך מחליף חלקים משמעותיים בגופה החיצוני? החלטתנו אם זו נשארה

אותה המכוננית תושפע, בדרך כלל, הן מהיחס הכמותי בין הישן לחדש, והן מנקודת המבט שלנו – לגבי בעל המכוננית זו הייתה ונשארה המכוננית שלו בכל אחד משני המקרים. המתבונן מבחוץ יעדיף, כנראה, להחליט לפי ההופעה החיצונית, בעוד שהמכונאי עשוי לראות את עיקר המכוננית בקרביה.

כאשר מדובר בצומח, שההשתנות הנצפית היא חלק ממכלול תכונותיו, קיימים מאפייני זהות נוספים – המטען הגנטי ורצף החיים. גם כאן הגבולות לא תמיד ברורים – אנחנו יודעים שהזרע והצמח הנובט ממנו הם גלגוליו של אותו יצור, ואם נרצה – נוכל לראותם כבעלי זהות אחת. מה בדבר התרבות וגטטיבית – מתי מקבל הייחור זהות בפני עצמו? בדומה, מי שיודע מעט זואולוגיה – כעליזה – יכול לראות את הביצה, הזחל, הגולם והפרפר כפאזות שונות של אותו יצור. מה בדבר האמבה המתפצלת? הכבשה המשוכפלת? לגבי החי נוסף לנו מאפיין זהות מכריע – התחושה, ההכרה והזיכרון, כלומר הרשת העצבית ומאגרי המידע. אך גם כאן אנחנו יכולים להיקלע למצבים גבוליים, ואם לא היום – בוודאי בעתיד הצפוי לנו עם ההתקדמות הביוטכנולוגית. היום אנו יודעים שלא הלב הוא מאפיין הזהות האנושית. מה יהיה כשיתגשם חזון המדע הבדיוני ונגיע להשתלת חלקי מוח? באותו הקשר, היכן נמצאת זהותו של המחשב? כאן מקבלת בעיית זהות המכונה ממד נוסף הממחיש לנו את הבעייתיות שבהפרדה ביו הגוף לבין הנפש – בין החומרה לבין התוכנה הטבועה בו כ- ROM (Read Only Memory) ומכתיבה את "התנהגותו".

אין ספק שלגבי ה"אני", קובע רק מרכיב התחושה, ההכרה והזיכרון. למי שאיבד את זכרונו ונותק מעברו יש "אני" חדש, גם אם לגבי סביבתו הוא נשאר בעל אותה הזהות, ולסובל מפיצול האישיות יש מספר זהויות. על אחת כמה וכמה יחסי מושג הזהות הקבוצתית. כאן מכלול הקריטריונים יכול להסתבך מאוד ולאבד עוד יותר מהאובייקטיביות שלו. למרות הדמיון בין הקבוצה לאורגניזם החי, גבולותיה בכל זמן עלולים להיות מטושטשים הרבה יותר, הגדרת רצף חייה בעייתית והסכיזופרניה שכיחה הרבה יותר מאשר אצל הפרט. לשאלה שאינה מרפה מאתנו – מיהו יהודי? יש תשובות רבות התלויות במשיב, כשלכל אחד מערכת הקריטריונים שלו. אבל במונח ה'אני' הקבוצתי, רק הרגשת

ההשתייכות שלי היא הקובעת. דבר זה נכון לא רק לגבי העם היהודי, אלא גם לגבי העם האמריקאי, היווני או הפלשתינאי. לסיכום, זהות היא לרוב דבר יחסי ולא מוחלט. היא תבנית במחשבתנו, וההחלטה אם להעניק לדבר מסוים זהות מסוימת מתקבלת במוחנו על ידי "הצבעת רוב" לפי מכלול המידע שלנו לגבי אותו הדבר – כאשר משקל העדויות בזכות הגדרת זהות מסוימת מכריע כנגד העדויות לחובה. חשוב שנהיה מודעים לעובדה זו, אבל אם איננו פילוסופים, נוכל להשלים אתה כמו הזחל ולא להיות מוטרדים ממנה כעליזה.

יהדות היום

מתוך מכתב תגובה למאמרו של גבריאל ברשי: 'עבודת האל בימינו', מרץ 1999²

[...] השקפת עולמי, כולל זהותי הלאומית, לא זו בלבד שאיננה נזקקת לשום אמונה דתית – אלא אף שוללת אותה לחלוטין.

השתייכותי לעם היהודי היא השתייכות אתנית, היסטורית ותרבותית, בדומה להשתייכותו של הפריסאי לעם הצרפתי ללא כל מחויבות לדת הנוצרית הקתולית. אינני חושב שהעם היהודי היה מיוחד בעולם בצירוף של לאום, דת, גזע, מורשת ומסורת - היו חברות אחרות רבות עם צירוף דומה. כמו שאמר הנביא: "הלא כבני-כושיים אתם לי...". נכון שעם הגלות אבד המאפיין הגיאוגרפי, ונפגע קשות המאפיין הלשוני, אבל עם השבת מאפיינים אלו – שזו הייתה מטרת הציונות, אין סיבה שלא נחזור להיות עם כטובים שבעמים.

איני מייחס את זכותנו על ארץ-ישראל להבטחה לאבות. אם מדובר בזכות היסטורית, הרי זכות זו היא הקשר הנפשי המתמשך של עם-ישראל לארץ-

² המאמר נשלח אלי על ידי גבריאל (גבי) ברשי, ממקימי קיבוץ צרעה, איש הפלמ"ח וצבא-הקבע, ופעיל בעמותות סיוע אנושי וקידום השלום.

ישראל במשך אלפיים שנות גלות, ולא נכונותו של אברהם לשחוט את בנו. זכותנו לארץ משלנו נשענת בעיקר על הניסיון והמשמעות הנוראה של הגלות, הרדיפות וההשמדה ועל היעדר האלטרנטיבה, ולא על מה שהיה כאן לפני אלפיים וחמש מאות שנה.

התורה כמכלול אינה מהווה היום מודל התנהגות עבורנו, אלא רק אותם ערכים חברתיים ורוחניים שבה שאנחנו, כרובה של החברה המערבית הנאורה בימינו, אימצנו כסטנדרטים מוסריים ותרבותיים. לערכים אלו הצטרפה מורשתם של הוגי-דעות ומנהיגים אחרים שקמו לאנושות במשך ההיסטוריה. לעומת זאת, חלקים אחרים ורבים בתורה נוגדים באופן בוטה את השקפת-עולמנו ואת קודי ההתנהגות החברתית שלנו, במיוחד לגבי ההתייחסות לאחר – לאשה ולזר.

אשר לאמונה באל ולצורך של האדם באמונה בכוח עליון, אכן עובדה היא שצורך זה היה קיים בימי-קדם אצל האדם שלא הבין את העולם ואת חוקי-הטבע השולטים בו. נכון שגם כיום, למרות ההתפתחות העצומה של המחשבה והמדע באלפי השנים שחלפו, רובם של בני-האדם עדיין רחוקים מחשיבה רציונאלית כוללנית ומאמינים באמונות אי-רציונאליות מסוגים שונים ורבים – מאסטרולוגיה ונומרולגיה עד רפלקסולוגיה והומיאופתיה, וכמובן באמונות הדתיות לכל גווניהן. אך אם נסכים שהחשיבה הרציונאלית היא חלק חשוב מטבעו של האדם ומייחדת אותו, בנוסף לאסתטיקה ולמוסר, משאר בעלי-החיים, הרי אני כופר בקביעה ש"האדם מטבעו זקוק לאמונה בכוח עליון".

[...] עם כל הערכתי לחוקי התורה כמתקדמים ביותר בזמנם, הרי קדושת-החיים וזכות הקיום השווה שבבסיסם מוגבלות בהחלט לחלק מזערי של האנושות. מה שהיה יכול להיות מקור לגאווה לפני אלפיים שנה אינו כך היום

[...]

האמנם "רוֹמְמוֹנוּ מְכַל עַם"?

התכתבות על הרצאתי "רק עם חכם ונבון הגוי הזה"

4.6.2008

“שלום פרופ' עמיר. אני מגיב קצת באיחור למאמריך, [...] אולם בכל זאת, אני חש צורך להגיב. אתחיל מסקירתך את התקופה שקדמה לבית הראשון וזאת שמעט אחריו. ניסית להראות כי רובה של השכבה השלטת לא ידע קרוא וכתוב, על סמך התבססות על פסוקים שלא מזכירים כתיבה ותחת זאת מורים על כך שהאפשרות שדברי השכבה השלטת היו מוכתבים למומחים לכתיבה. כמובן, אם התנ"ך טוען שהמלך שלמה הוא חכם מכל אדם, סביר להניח שהתנ"ך לא באמת מתכוון לומר ששלמה לא ידע לכתוב. מה גם שמבחינה טכנית, כתיבה אז, כשלא היו עטי פרקר וניירות דפוס, הייתה עסק מורכב למדי. [...] בכל אופן, בהקשר לתנ"ך - אתה פרשני ולא מדויק, ואני לא רואה כיצד הטענות שלך שבוודאי תקפות גם היום, יותר תקפות משלי.

אתה אומר שעם ישראל דאז לא היה חכם יותר מעמי האזור. אין בסיס מוצק להנחה הזאת, ויותר מכך - עמי האזור דאז היו שונים למדי מעמי האזור כיום. עמים שהושפעו מאוד מהפלישות הערביות, כמו גם מכיבושי האימפריה הרומית והיוונית ואיבדו את זהותם ואת תרבותם בגין אלו. בכל אופן, אם ניקח את הפיניקים כדוגמא, הרי שעד היום אלו נחשבים לאחד העמים המהפכניים ביותר בהיסטוריה ולעם שהיה כנראה אינטליגנטי יותר מהעם הרומי הקדום. אם תשאל ארכיאולוג חילוני ממוצע הוא יאמר לך שלא היו הבדלים אמתיים בין יהודים ופיניקים - ההבדלים לא גדולים בהרבה מאלו שישנם היום בין אוסטרים וגרמנים - גם מכיוון שפיניקים רבים מאוד, כלומר כנענים, התגיירו והצטרפו לעם ישראל.

המצב הזה דומה גם בהשוואה לעמים אחרים, אם מתחשבים במקורות התנ"כיים של העם היהודי שהם בוודאי תקפים מאלו של טקיטוס, מראשוני האנטישמיים, שכלל לא הכיר את התרבות היהודית או חקר אותה, אלא הסתמך על אגדות ששכחת להזכיר וביניהן שליהודים יש ספר סודי, מלבד התנ"ך, שבו הגויים מקוללים וכו'.

כך שבבוטות, וצר לי על כך, הטענות שלך כאילו היהודים יכלו להיחשב לבורים ואנאלפביתים בהשוואה לפיניקים או לשאר עמי האזור, לא מובנות בלשון המעטה. מדובר כאן במשאלת לב שלך, הרשה לי להניח.

דווקא בתלמוד, שממנו ציטטת, יש כמה עדויות מעניינות ליכולות מתמטיות ולידע אסטרונומי מתקדם של הוגי התלמוד. אתה בחרת לקבוע, פשוט כך, שמדובר בידע שהם לקחו מהתרבויות בהם שהו. אם בנית מכונת זמן, יהיה זה הוגן אם תחלוק אתנו - גם הדתיים, את הידע ולא תשמור אותו רק לעצמך, אחרת אני לא מבין איך בדיוק החלטת שכך הדבר. אתה מתמטיקאי, אתה אמור להביא הוכחות, לא לקבוע עובדות. בניית בית ראשון ובית שני, מרד בר כוכבא על מורכבותו הגדולה, ממצאים ארכיאולוגיים שונים ועוד - כל אלו מעידים שהעם היושב בציון היה, לכל הפחות, בשורה הראשונה של העמים המפותחים. דווקא יש אזכורים ברורים לחכמת היהודים בקרב כמה היסטוריונים יוונים מוקדמים כולל עדות של אחד מתלמידי אריסטו, קלארכוס מוסולי המצטט את מורו, אריסטו, בדיאלוג "על השינה" המדבר על יהודי שהיה חכם אידיאלי לדעתו ובעל שליטה מוחלטת ביוונית (כך שבעיני אריסטו הוא יווני אידיאלי) - הציטוט המדויק הוא: "בעת שהוטי באסיה הקטנה הוא ביקר באותם המקומות שבהם אני ביקרתי, ובא לשוחח אתי ועם כמה מלומדים כדי לבדוק את למדנותו. אבל בתור אדם שהיו לו קשרים קרובים עם אנשים רבים בעלי תרבות, היה זה הוא אשר העניק לנו משהו משל עצמו". בתקופתו של אלכסנדר מוקדון ואילך מוזכרים היהודים כ"פילוסופים של הסורים", כלומר של הציוויליזציה הסורית, בדיוק באותו אופן שבו המגיס הם הפילוסופים של הפרסים והברהמינים הפילוסופים של ההודים.

אתה "שוכח" ש"חכמת יוון" היא בעצם הכינוי היהודי לפילוסופיה היוונית ולא לאסטרונומיה שלא נתפסה בהכרח כחכמה ייחודית ליוון ובוודאי שלא התחילה מיוון. היות והכל היה כלול בפילוסופיה היוונית. למשל, הפילוסופיה של אריסטו הכילה גם את תרומתו ללוגיקה, גם את יצירת המחלקות בין בעלי החיים, את הפיזיקה האריסטוטלית (שדווקא עיכבה את האנושות) - אבל גם את הדעות התיאולוגיות שלו וברור שלכך, ורק לכך, התכוון התלמוד בהקשר לחכמת יוון.

התלמוד חושף ידע יהודי קדום, כנראה מקורי, בתחומים רבים (מלבד מתמטיקה ואסטרונומיה), אם לא מתייחסים אליו בצנינות ולא מניחים מראש שהוא מלא בהבלים. ההתייחסות שלך לתיאורים של היסטוריונים יוונים ורומאים היא בעייתית מאוד, מכיון שקודם לנצרות הייתה התעלמות של היסטוריונים אלו מהתרבות היהודית ואי ידע כמעט מוחלט לגבי היהדות והיהודים - למרות שאלו היו כבר אז דמויות משפיעות מאוד

במקומות בהם נמצאו, בשכבות הנמוכות והגבוהות של האוכלוסייה. עבודה שיטתית לא נעשתה על היהודים אז, ואני ממליץ לך לברר בנושא הזה יותר. בכל אופן, איגרת ארסטיאס למשל - מוכיחה כי בכל זאת כתבי היהודים נתפסו בסופו של דבר כשוויים בערכם להישגים הגבוהים ביותר של התרבות היוונית, ולכן ראויים להישמר עימם בספריה באלכסנדריה. ולפחות שתי השפעות מאוחרות יותר של תרגום השבעים על התרבות היוונית הקדם נוצרית נמצאות בכתביו של קלימכוס (ששאל את הפסוק "איך נפלת משמים, הלל בן שחר" והפכו ל"הספרוס, איך נפלת") ובכתביו של תיאוקריטוס (שערך פלגיאט על שורות מ"שיר השירים"). בכל אופן, התרבות היהודית היא הבסיס לתרבות המערבית שבה אתה חי כיום.

בהקשר לימי הביניים - לא מזמן קראתי מאמר שכתב יובל נאמן המנוח, אתאיסט מוצהר ואחד הפיזיקאים הגדולים שפעלו במאה ה-20, אני לא חושב שזאת הפרזה, שבו הוא נימק בקצרה - אבל באופן קולע, מדוע הרלב"ג היה כנראה גדול המדענים בימי הביניים ולא "אחד מגדולי המדענים במאה ה-14" בלבד. אני חושב שיהודים היו תמיד, ובכל מקום, בולטים בכל תחומי העשייה. חלק גדול מהתרבויות שמנית כדוגמא לאומות שעלו וירדו מחזית המדע העולמי, הן אומות שעלו יחד עם היהודים או בסמוך להם ונפלו אחרי שהפילו אותם (ספרד וגרמניה למשל). חלק אחר הן תרבויות שעלו, ירדו ושוב עלו (ולפי שיטה זו אפשר למצוא כמה וכמה תורי זהב יהודיים) - לדוגמא, התרבות הסינית.

אני מכיר קצת את המצב באוניברסיטאות אמריקניות - לא טוב כמוד, אני מניח, אבל מכיר מספיק טוב כדי לטעון שאתה מגזים, וכנראה מתוך עמדה סובייקטיבית. עדיין, באוניברסיטאות הטובות יש ייצוג יתר של יהודים - פי עשר ויותר מהאחוז שלהם באוכלוסייה (ככל שהאוניברסיטה יוקרתית יותר אחוזי היהודים בה עולים) - ואם משהו יעצור את זה, זאת תהיה ההתבוללות העצומה שיש בארה"ב או שינוי פוליטי ביחס ליהודים. הסינים אכן הולכים ומתרבים באוניברסיטאות. בתחום שלי אני רואה יותר ויותר מאמרים עם שמות סינים, [...] אבל עדיין, מיליארד וחצי סינים, כמעט, צריכים להפיק הרבה יותר מזה. לא ידוע לי מה הולך במתמטיקה, אבל בתחומים רבים שבהם דרושה עבודה קשה (פיזיקה ניסויית, ביולוגיה וכ"ו) הסינים תופסים עמדות רבות בגלל אינטראקציה בין יכולות אקדמיות טובות וכושר עבודה על טבעי, ולא דווקא בזכות יצירתיות יוצאת דופן.

לגבי ישראל - כאן אתה צודק, אכן זהו עקב אכילס תיאורטי. בעוד שיהודים בצרפת, קנדה וארה"ב משגשגים מבחינה אקדמית, בישראל הרמה כל הזמן יורדת. אפשר לתרץ זאת בכך שאנו חיים במדינה דחוסה, צעירה, ללא משאבי טבע ומוקפת אויבים, ובמקביל להתגאות בלא מעט הישגים אדירים. [...] אבל זה עדיין לא תירוץ מספיק לעם שהביא כל כך הרבה מהפכות תודעתיות, תרבותיות, כלכליות ומדעיות לאנושות - בטח לא שהוא עשה את זה תמיד מתוך נחיתות עמדתית ומספרית קשה לא פחות, לעיתים, מזו שיש לו כאן.

הסיבה האמתית היא השחיתות והעובדה שהעם נטול כיוון ואידיאולוגיה, וזה כמובן סימפטום של גלותיות. גלותיות היא לא רק חרדים שמדברים אידיש ומנתקים את עצמם מכל שאר העם, אלא גם יהודים שטוענים שהיהודים הם עוד סתם עם. כל טוב, גילי "

13.6.08, י' סיוון תשס"ח

לגילי שלום. תודה על מכתבך ועל הערותיך להרצאתי. עלי להודות שהתקשיתי להבין מה טענתך. המילים המסיימות את מכתבך מרמזות שאתה מתרעם על כך שמדברי אפשר להסיק ש"היהודים הם עוד סתם עם", בעוד שלדעתך הם מיוחדים מכל העמים.

אינני יודע מה פירוש "עוד סתם עם". קודם כל, עבורי, כמו עבורך, היהודים אינם עוד סתם עם – זה העם שלנו, לטוב ולרע. שנית, כל עם הוא מיוחד, ובין השאר יש לו גם מורשת תרבותית המייחדת אותו. שלישית, לנו, ליהודים, יש בהחלט במה להתגאות במורשת התרבותית שלנו, ובמיוחד במורשת החכמה – הן של דורות קדומים והן של הדורות האחרונים, ואני עומד על כך בפירוט. רביעית, וזאת נקודה חשובה ביותר שרציתי להדגיש, וכאן אולי דעותינו חלוקות, תרבות וחכמה של עם אינם מאפיין קבוע ונצחי שלו, ויש להן תקופות גאות ושפל. כך, למרות שהיו לעם היהודי תקופות מזהירות בחכמה ומדע, במיוחד ב"דור הזהב" ובמשך המאה העשרים, לא תמיד היינו המצוינים בעמים בחכמה ובמדע, ואם לא תיפסק ההידרדרות הנוכחית ולא נקדיש את מאמצינו כדי לטפח את אוירת הלימוד, העיון והמחקר ונזניח את ההשכלה, נרד ונידרדר מגדולתנו ובאמת נהיה "עוד סתם עם".

ועכשיו לפרטים: הטיעון שלך בדבר כוונת התנ"ך לגבי שלמה מזכיר, במחילה, את ה"הוכחה" הידועה שחבישת כיפה היא מדאורייתא... בניגוד גמור למה שאתה כותב, השתדלתי לקרוא את התנ"ך כפשוטו ולא פירשתי את הכתוב מעבר למשמעות הישירה של הדברים. אם אתה טוען לאי דיוקים בדברי, עליך להצביע עליהם במפורש. לא ראיתי שעשית זאת.

כשאני משווה את חכמת בני ישראל לחכמת עמי האזור, אינני מתכוון לרמת המשכל האינדיווידואלית – על זה אין לנו, וכנראה גם לא יהיה לנו, שום מידע. אני מתכוון לרמה התרבותית של העמים כפי שהיא משתקפת במקורות שבידינו ובמורשת התרבותית שהם הותירו מאחוריהם. ייתכן שהאשורי הממוצע, הבבלי הממוצע או המצרי הממוצע היה נחות בחכמתו מהישראלי הממוצע בימי קדם, אך מורשת החכמה והמדע שהגיעה אלינו מעמים אלה מדהימה ומגמדת את כל הידוע לנו על רמת ההשכלה והידע בתרבות היהודית דאז. לזאת יש לנו בסיס מוצק ואיתן מאין כמוהו, ומגוחך אפילו להתווכח על כך (ואינני מתייחס בזאת לתרומה הערכית-מוסרית האדירה של תורת משה, גם אם ניתן להתווכח על הזמן בו חוברת ועל המידה בה אפיינה את העם היהודי בתקופת בית ראשון).

אשר לפיניקים, הטיעון שלך בדבר "הארכיאולוג החילוני הממוצע" סותר את ההנחה שלך בדבר ייחודם של היהודים, אך גם הוא אינו קביל. על כל פנים, לא רק שהצורים משמשים בתנ"ך בהזדמנויות רבות כסמל לחכמה, אלא שהישגיהם בטכנולוגיה, בשיט ובמסחר, ושאר התרומות שלהם לתרבות אירופה והמזרח התיכון ידועים היטב. הייתי שמח לו יכולנו להצביע על הישג אחד דומה שלנו, פרט אולי לאפשרות שהיינו חוליית מעבר בהתפתחות הכתב הפרוטו-סינאי לכתב הכנעני וממנו לכתב הפיניקי.

אתה מייחס לי משאלת לב תמוהה. אני יהודי גאה, המתגאה במיוחד במסורת התרבות והחכמה היהודית. כנראה שהייתי גאה עוד יותר, לו יכולתי לייחס הרבה יותר מחכמת הקדמונים לעם היהודי. כשהתחלתי להכין את ההרצאה ולסרוק את התנ"ך והמקורות לצורך זה, קיוויתי לתוצאות אחרות שיחזקוני בזאת. אבל אלו הן העובדות שהעליתי בידי. אני חושש שהרצון להאדיר בכל מחיר את ההיסטוריה של עמך היא סימן של חולשה ולא של הכרה וכבוד עצמי. זה מזכיר לי תקופה מסוימת שבה ייחסו הרוסים כל המצאה וחיידוש מדעי

וטכנולוגי לבני עמם... העובדה היא (ובסגנוןך: תשאל כל ארכיאולוג דתי ממוצע...) שאיננו יכולים להשתוות בשום אופן לתרבויות שפרחו בימי קדם במסופוטאמיה או במצריים. אינני יודע מה הרקע שלך ומה תחום ההתמחות שלך, אבל אני מודע היטב למתמטיקה ולמדע שפותחו שם, ויודע גם משהו על היצירות התרבותיות והאמנותיות שלהם.

אשר לידע המתמטי המצוי בתלמוד, הוא דל מאוד לא רק ביחס למתמטיקה היוונית המפוארת, שקדמה לתלמוד בכמה וכמה מאות שנים, אלא גם לגבי מה שהיה ידוע לבבלים ולמצרים אלף שנה קודם לכן. אפשר לנסות ולהסביר את הסיבות לחוסר ההתעניינות של היהודים במתמטיקה ובמדע התיאורטי, אך אין זה משנה את העובדות. המצב לגבי אסטרונומיה היה יחסית טוב יותר, בגלל חשיבותה ללוח השנה העברי, אבל גם בזאת קדמו לנו בהרבה הבבלים, וידע אסטרונומי מיוחס אצלנו דווקא לאמוראי בבל (במיוחד, לר' שמואל מנהרדעא). מכיוון שמדובר בידע פרי תצפיות של מאות שנים שהיה כבר מצוי במקום מושבם, ההסבר ההגיוני ביותר לכך הוא שחכמינו תושבי בבל קיבלו את הידע מהאסטרונומים הבבלים. בארץ ישראל לא היה, כנראה, ידע אסטרונומי, כפי שניתן גם להסיק מהצורך בעדות ראייה לקביעת ראשית החודש. כמובן שאין זו הוכחה מתמטית, והחפץ להאמין שהם קיבלו אותו ישירות מהשכינה רשאי להאמין בכך. קשה לראות בבניית בית ראשון כפי שהיא מדווחת בספר מלכים, ושאינן לה שום עדות מסייעת נוספת, עובדה היסטורית. אבל גם שם ניתן אשראי רב לתרומה הפיניקית לבנייה. אינני יודע על אלו ממצאים ארכיאולוגיים מרשימים מתקופת בית ראשון אתה מדבר, מלבד ניקבת השילוח. קשה לי לראות בממצאים אלה עדות להימצאות "בשורה הראשונה של העמים המפותחים" (מה דעתו של "הארכיאולוג הממוצע" על כך?...). אשר לבניית הבית השני עם שיבת ציון, הוא היה כנראה מבנה צנוע למדי, וכך מתייחס אליו ספר עזרא. מבנה מפואר ביותר היה, כידוע, מקדש הורדוס, אבל אז הייתה כבר יהודה, למעשה, חלק מהאימפריה הרומית עם מסורת הבנייה המפותחת שלה. אתה מייחס לי "שכחת" זדון גם בעניין הפילוסופיה היוונית, ונראה לי שדברי בנושא זה מסבירים את הנושא היטב – דווקא מכיוון שהפילוסופיה היוונית הייתה כוללנית, וכללה בתוכה גם את המתמטיקה והמדע וגם את המוסר

והתיאולוגיה, ראו בה רובם של חז"ל סכנה מוחשית ליהדות מצד התרבות ההלניסטית המתחרה, אם כי, כפי שציינתי היו גם יוצאים מהכלל. לגבי ערכה ההיסטורית של איגרת אריסטיאס והסיפור היפה על תרגום השבעים, אצטט את הכתוב באתר "אנציקלופדיה יהודית דעת", שאני מקווה שאינו חשוד בעיניך, כמוני, בשנאה עצמית: "אחד מן הספרים החיצוניים, שנכתב בצורת איגרת המיוחסת לאריסטיאס, איש יווני מחצר תלמי השני, ובה תיאור מלא כיצד תורגמו כתבי הקודש ליוונית (תרגום השבעים). לדעת חוקרים חוברה איגרת זו במאה השנייה על ידי יהודי במצרים, שרצה להביע את הערצתו לתורה היהודית ולמצוותיה המעשיות יחד עם הוקרתו את התרבות היוונית, שהייתה רווחת מאוד בין יהודי מצרים. שאיפתו הייתה לקרב בין שתי התרבויות האלה".

התרבות היהודית היא, אמנם, אחת מאבני היסוד של התרבות שבה אנו חיים היום, אך התרבות המערבית נבנתה במידה לא פחותה על התרבויות הקדומות הגדולות האחרות, ובמיוחד על התרבות היוונית. ואם בנושאי דת ומוסר ההשפעה היהודית בולטת יותר, הרי בנושאי תרבות ומדע ההשפעה היוונית גדולה לאין ערוך, וממנה גם למדו (בתיווך חכמי ערב) חכמי דור הזהב שלנו. גם לגבי הסיפא, בו התרעתי על המגמה הנוכחית בה העם היהודי יורד ממעמדו המוביל בעולם בתרבות ובמדע, לא הבנת את דברי לאשורם. בפתח דברי הזכרתי את השיעור העצום, יחסית, של יהודים בין החוקרים והאמנים בעולם בכלל, ובארצות הברית בלבד. אבל כשאנחנו בודקים מה קורה בדור הצעיר, התמונה היא הרבה פחות ורודה. אם לקראת הרבע האחרון של המאה העשרים היו התלמידים היהודים בראש רשימות מצטייני בתי הספר והיוו חלק ניכר מהתלמידים לתארים מתקדמים באוניברסיטאות, הרי בעשור האחרון נתפסו מקומות אלו ע"י תלמידים ממוצא מזרח אסייתי. אני מסכים אתך שהחריצות היא אחד המרכיבים החשובים בהצטיינות זו, אם כי אינני חושב שמוצדק לזלזל ביצירתיות שלהם. לסיכום, אינני מאמין נלהב בעליונותו המנטאלית של גזע או עם מסוים, אבל אני בטוח בחשיבות העצומה של הערכת ואהבת חכמה והשכלה, וכל עם שיאבד את אלה יצטרך לייבא את חכמו ומדעניו ממקום אחר, אבל אינני בטוח בכך שלנו יעמדו מזה רווח והצלחה. בברכה, דן עמיר

השיבה מחודשת על מוסכמות ישראליות: על שבות, הגירה ואזרחות
'מקום למחשבה – בשער' מס.7, ינואר 2000

אם היו עד לפני מספר שנים הסתייגויות מחוקי השבות והאזרחות של מדינת ישראל, הן נגעו להפליה שחוקים אלה מפלים את האוכלוסייה הלא יהודית של ישראל. הן לא נגעו ליכולתם של חוקים אלה לשרת את המטרות שלשמן נחקקו: ביסוסה של מדינת ישראל כמדינת היהודים, להיותה ביטוי להגדרתם העצמית, ולשמירת המשך קיומה כביטוי להגדרתם העצמית. ואולם לאחרונה גברו ותכפו הקריאות לדון מחדש בחוקי השבות והאזרחות, ודווקא מנקודת המבט של המטרות האלה.

יש לקריאות אלה הצדקות לא מבוטלות. כאשר נוסחו חוק השבות וחוק האזרחות לפני יובל שנים, היו בבסיסם כמה הנחות יסוד: לא עלה על דעת איש שאדם שאינו משתייך לעם היהודי ירצה להכריז על עצמו כיהודי, ולהצטרף – אפילו פורמלית, לעם השנוא והנרדף. לא עלה על דעת איש שאדם שאינו ציוני, או לפחות יהודי נרדף, ירצה לעלות לישראל ולגור בארץ הנמצאת בקשיים עצומים ונאבקות על עתידה כנגד אויביה הרבים, גם במאבק מזוין. כמו כן, לאחר הרדיפות וחוקי הגזע של הנאצים, היה נדמה שאין כל בעיה להחליט מיהו יהודי, או לפחות מי נחשב כיהודי בעיני הגויים. מה עוד שכדי להבטיח את חיוניותה של מדינת ישראל ואת המשך הקיום של העם היהודי, היה צורך להעלות לישראל את המקסימום האפשרי של עולים מכל מקום אפשרי בתבל.

היום אפשר להעמיד כל אחת מההנחות האלה בסימן שאלה. בנוסף לכך, עם קריסתו של המשטר הקומוניסטי במזרח אירופה, בא לקצו, למעשה, אותו מצב בו נמנע מהיהודים בארצות מסוימות להגר ולעלות לישראל, אם רצונם בכך. מאידך, אנו עדים לכך שהאנטישמיות אינה דועכת, אפילו באותן מדינות שכמעט התרוקנו מיהודיהן, ושגחלתה ממשיכה לבעור אפילו בארצות הברית.

בנוסף לבעיה העקרונית שמעוררים חוק השבות וחוק האזרחות כחוקים המפלים את האוכלוסייה הלא יהודית של ישראל, הרי הסיטואציות הפרדוקסליות שנגרמו בעטיים וקיבלו דגש יתר לאחרונה, כופות עלינו להרהר מחדש בשניהם. אמנה כמה מהפרדוקסים האלה:

ראשית, התופעה של עליית לא יהודים, הבאים לכאן בזכות סבתא או סבא יהודים, מבלי לראות עצמם מחויבים ללאום היהודי. תופעה כזו, כל עוד נשמרה בממדים קטנים, לא איימה על המטרות שנזכרו לעיל. ואולם, במסגרת העלייה מארצות חבר העמים לשעבר, הפכו ממדיה של התופעה להיות משמעותיים. יש טוענים שהיא מהווה חלק נכבד ממכלול העלייה ביום. לעומתה אנו מוצאים מי שמבקשים לעלות מפני שהם רואים עצמם כיהודים ומחויבים לעניין זה, אך אינם יכולים להוכיח את יהדותם בעזרת הכתובה של הסבתא או על ידי כל מסמך דומה, ומשרד הפנים ממרר את חייהם ומסרב להכיר בהם כעולים.

שנית, בני זוגם של יהודים אזרחי ישראל, שנישאו להם בישראל וחפצים להצטרף לעם ישראל (לאו דווקא במובן הדתי), נדרשו לעבור שבעה מדורי גיהנום כדי לזכות באזרחות ישראלית – כולל הדרישה הלא אנושית שייפרדו מבן זוגם, ואולי גם מילדיהם, יעזבו את הארץ, ויגישו את בקשת העלייה וההתאזרחות בחו"ל – ללא כל ערובה לכך שבקשתם תאושר.

שלישית – בעוד שרובם משל יהודי ישראל אינו דתי כלל ואינו שומר מצוות, ורובם של יהודי התפוצות אינם דתיים אורתודוקסיים, עדיין האקט היחיד המוכר לצורך קבלה לעם היהודי הוא האקט הדתי – הגיור, ובישראל – הגיור בדרך האורתודוקסית. על ידי כך מונעים ממי שאינו מוכן לעשות שקר בנפשו ולהתחזות כשומר מצוות מלהצטרף אל כל אותם ישראלים רבים שאינם מפרשים את יהדותם דווקא בדרך היהדות האורתודוקסית. על ידי כך מעודדים את התבדלותם של מאות אלפים שעלו בתוקף חוק השבות. יש בכך פגיעה קשה לא רק באנשים אלה, אלא גם בציבור היהודי הלא-דתי ובזכויותיו הדמוקרטיות. רביעית, חוק האזרחות מעניק לכל עולה אזרחות בפועל מיד עם הגיעו לישראל, וזאת כאשר עדיין לא הוכיח, ואף לא נדרש להוכיח, את כישוריו ומחויבותו להיות אזרח שווה זכויות וחובות במדינת ישראל. אין הוא נדרש להוכיח שליטה מינימלית בשפת המדינה והכרה מינימלית של שיטת הממשל וההליכים הדמוקרטיים שבהם הוא זכאי לקחת חלק באופן מידי כאזרח, ואין הוא נדרש להתחייב לציית לכל חוקי המדינה, להתגייס לצבא ולהישפט בערכאותיה.

חמישית, האזרחות הישראלית נשארת בתוקף גם אם האזרח עזב את הארץ, והיא עוברת גם לבניו אחריו. מצב זה נוצל לא פעם לרעה - לא רק על ידי "עולים" לכאורה, שלאחר השגת הדרכון וקבלת סל הקליטה, עזבו את הארץ, אלא גם על ידי "יורדים" אחרים, שגם הם משתמשים בדרכון הישראלי, לפעמים למטרות מפוקפקות, והוא משמש להם גם כתעודת ביטוח כאשר יזדקקו למקום מקלט או מחבוא.

שישית, האם היות מדינת ישראל מקום ההגדרה העצמית שלהעם היהודי מחייבת אותה לקבל מי שאינם יהודים אלא רק צאצאי יהודים או מי שמוכנים להכריז על עצמם ככאלה, רק מפני שהם מבקשים להגר לישראל כדי לשפר את מצבם הכלכלי? האם עלינו לעודד את הגירתם לישראל גם כאשר ברור שהגירה זו תעמיס על המדינה עול כבד מבחינה כלכלית וחברתית, ולהעדיף אותם, למשל, על עובדים זרים מיומנים התורמים למשק? אספקט אחר של בעיה זו הוא הממדים המספריים. גם אם טענתה של ועדת פאספילד שפסקה ב-1930 כי בארץ ישראל אין מקום למהגרים נוספים (או בניסוחה המפורסם של ביאטריס ווב, רעיתו של הברון פאספילד, "אפילו לחתול נוסף") הייתה רחוקה מהמציאות בזמנה, הרי כיום צפיפות האוכלוסין בישראל, במיוחד באזורי המטרופולין, היא מהגבוהות בעולם. יש לכך השלכות חמורות על איכות החיים בישראל ועל אפשרויות התפתחותה. המתיהדים והמתייהדים בפוטנציה, על פי חזונו המשיחי של מחפשי עשרת השבטים, או אלה הששים והמוסמכים לגייר, יכולים להיות לא רק רבבות, אלא מאות אלפים ומיליונים. אנו מתבשרים על עוד ועוד כאלה – פתנים, קשמירים, קארנים, שינלונג. צ'יאנג, מאורים, כושים נושאי גן כוהנים, אינדיאנים ועוד ועוד.

הרביזיה המתבקשת בחוק האזרחות היא פשוטה למדי: יש להפריד את ההתאזרחות מהעלייה, יש לדרוש תקופת שהות מינימלית לפני ההתאזרחות (לפחות שלוש שנים), ויש להתנות אותה בידיעה מינימלית של השפה, המדינה והממשל, במילוי החובות האזרחיות ובהעדר רישום פלילי. עבור בני זוג של ישראלים יש לקצר תקופה זו לשנה, ואין לדרוש מהם לצאת מהארץ לשם בקשת האזרחות. יש להגביל לחמש שנים את המשך האוטומטי של תוקף האזרחות הישראלית למי שנעדר מהארץ, ויש לבטל את האזרחות הנרכשת

בחז"ל מכוח קשרי דם. ניתן להקל בתקופת השהות המינימלית ובתנאי האזרחות למתגייסים לצה"ל, והם יקבלו את האזרחות מיד עם התגייסותם. אותו הדבר יחול על קרובים מדרגה ראשונה של חללי ונכי צה"ל. שלילת אזרחות תוכל להיעשות רק על ידי הליך שיפוטי.

תיקון חוק השבות וחוק הכניסה לישראל, באופן שלא ייפגע ייחודה של ישראל כמדינה המבטאת את הגדרתו העצמית של העם היהודי, הוא עדין ומסובך בהרבה. ראשית, בד בבד עם ההפרדה בין העלייה להתאזרחות, יש לשמור על הפרדה בין הרשות הממונה על העלייה וההגירה לבין הרשות הממונה על האזרחות שבמשרד הפנים. משרד העלייה וההגירה הוא זה שיעניק מעמד של עולה או של תושב ארעי.

עכשיו ניגש לנושא העיקרי – הזכות לעלות המוקנית, לפי החוק הקיים, לכל מי שהחוק מכיר בו כיהודי. הפתרון הנראה לנו סביר הוא בביטול זכות אוטומטית זו של עלייה והתאזרחות, זכות הנתונה כיום לכל יהודי, והחלפתה במערכת קריטריונים שלא תפגע ביעדים החשובים של חוק השבות - כלומר הבטחת היותה של ישראל ביטוי להגדרה העצמית הלאומית של היהודים. למטרה הזו שני צדדים: ראשית, מתן אפשרות לחיות בישראל לפרטים יהודים המעוניינים לחיות בה בגלל יהדותם. שנית, שמירת אופייה של ישראל כמדינה הנותנת ביטוי להגדרה העצמית של העם היהודי. דוגמה אפשרית למערכת קריטריונים שכזו היא שיטת ניקוד המתחשבת במידת היותו של הפונה בן משפחה של אזרח ישראלי (עד 5 נקודות זכות), השתייכותו של הפונה לעם היהודי (עד 4 נקודות), היותו של הפונה נרדף או מופלה המשתייך לקבוצת מיעוט בארץ מגוריו (עד 3 נקודות), היותו של הפונה בעל מקצוע מבוקש או בעל השכלה (עד 2 נקודות), וסיבות אחרות מיוחדות (נקודה אחת).

במסגרת מערכת הקריטריונים האלה אפשריות גם חלוקות פנימיות. נקודות קרבת המשפחה ידורגו – 5 לקרבה ראשונה, 3 לשנייה ואחת - לקרבת משפחה רחוקה יותר. השתייכות לעם היהודי אף היא תדורג, כאשר השתייכות לקהילה יהודית (לאו דווקא אורתודוקסית) תקבל את הדרוג הגבוה ביותר (4 נקודות), ואחריה – הצהרת השתייכות לעם היהודי ואי-שתייכות לדת אחרת (3), אב או אם יהודים (2), וסב או סבתא יהודים (1). רמת הרדיפה והאפליה תיקבע מעת

לעת על ידי ועדה מיוחדת. אפשר גם להתחשב בנקודות חובה – שליליות, כמו: עבר פלילי, פעולות נגד האנושות או נגד העם היהודי, סיכוני בריאות חמורים, או העמסה לא מוצדקת על מדינת ישראל של נזקקים שבני משפחתם הקרובים מסוגלים, אך אינם רוצים, לתמוך בהם. 5 נקודות זכות יבטיחו כניסה אוטומטית לישראל ותמיכת המשרד לקליטת עלייה – לפי הצורך. מספרי אשרות הכניסה למי שלזכותם פחות מ- 5 נקודות וחלוקתם בין הקטגוריות השונות ייקבעו, בהתאם לנסיבות, על ידי משרד העלייה וההגירה, בביקורת ועדה שבראשה יעמוד שופט בכיר.

אין זו הצעה מגובשת סופית אלא דוגמה למערכת קריטריונים מהסוג המומלץ. כל תיקון בחוק השבות ובחוק האזרחות צריך להיות מיושם באופן הדרגתי, כך שהפגיעה באלה שתכננו את עתידם הקרוב בהתאם לחוקים הקיימים תהיה מינימלית.

עולים ויורדים

ישראל פוסט-ציונית
עתון 'הארץ' (מדור 'תגובות')

ברוך קימרלינג ('הארץ' 16.5.00) יוצא כנגד קביעתו של דן מרגלית כי "הפלשתינאים המיטו את אסונם על עצמם" ומאשים אותו בחוסר יושרה. הוא מבקש, בשם הפלשתינאים, רק "שנכיר בעובדות". לעומת מרגלית, יושרתו של קימרלינג ממש מפתיעה. קודם כל הוא מנקה את הערבים מאשמת אי-ביצוע החלטת האו"ם, כיוון שהיא "הייתה בלתי ניתנת לביצוע לא רק משום שהערבים דחוה, אלא משום שהרכב הדמוגרפי והפריסה המרחבית של שתי המדינות". הערבים, לדבריו, "דחו את ההחלטה על הסף – בהתאם למדיניותם העקבית ומתוך ביטחון בצדקתם ובכוחם לסכלה". במה תדאור זה סותר את טענתו של מרגלית? לעומת זאת, קימרלינג משוכנע ומנסה לשכנענו שהיהודים התכוונו מראש לשנות את המצב הדמוגרפי והטריטוריאלי של מדינתם – כלומר לגרש ערבים ולכבוש שטחים – כי בלעדי זאת "ספק אם היו יכולים להקים מדינה בעלת יכולת קיום". מלבד ה"הוכחה" הלוגית הזאת, הוא מביא הוכחה ניצחת "מתוך ספר תולדות ההגנה", ככותרת מאמרו – זוהי "תכנית ד'" שנכנסה לפעולה בפקודת המטכ"ל מיום 14 במאי 1948. לפי המבוא לתכנית זו, המצוטט ע"י קימרלינג, מטרת התכנית היא להשתלט על השטח שהוקצה למדינה היהודית, וגם לשמור על גושי ההתיישבות היהודית שמחוץ לגבולותיה. קימרלינג מתעלם לחלוטין ממלחמת החורמה שניהלו הערבים כנגד הישוב היהודי במחצית השנה שעברה מאז החלטת האו"ם ועד 14 במאי ופלישת מדינות ערב שבפתח, שכנגדה הוכנה התכנית. האם במצב זה של המלחמה הייתה לישוב היהודי אלטרנטיבה אחרת פרט לויתור על המדינה, כיווצה לאזור תל-אביב והשרון, או אפילו ויתור על קיום הישוב היהודי בארץ בכלל? כך מצב א-פוסטריורי הופך, אצל קימרלינג, לכוונה א-פריורי. יתרה מזו, כל מי שקורא את תכנית ד' במלואה, כפי שהיא מופיעה בספר 'תולדות ההגנה' (חלק ג', עמ' 1959-1955) רואה בעליל שהכוונות של השתלטות קבועה על שטחים מחוץ לשטח שהוקצה למדינה ושל שינוי הדמוגרפיה בשטח המדינה שקימרלינג מייחס לה הן פרי מוחו של קימרלינג בלבד.

באותם היגיון ויושרה קימרלינג גם מבטל את ההוראה להציב חיל מצב בכפרים שייכבשו ללא קרב. לקימרלינג ברור שזה "היה מעין מס שפתיים, שכן לכולם היה ברור שאין לצבא כוח אדם כדי לפזרו בין עשרות או מאות יישובים ערביים כחיל מצב". מה הוא היה מציע, כאלטרנטיבה? (אגב, האם יסכימו לטיעונו מתנגדי "מיתוס המעטים מול רבים"?).

קימרלינג מתעלם מהפינוי מרצון ומהבריחה, ומציג את כל הפליטים כקרבתות של "טיהור אתני כמעט מוחלט שבוצע באוכלוסיה הערבית בשטחים שנפלו תחת שליטת הכוחות היהודים". הצגה זו מעוותת שבעתיים בהתחשב באוכלוסייה הערבית שנשארה במדינת ישראל. אכן יושרה למופת!

איננו יכולים ואיננו רוצים להתעלם מסבלם ומתסכולם של הפלשתינאים. כפי שכותב קימרלינג, הם עשו מה שעשו "מתוך ביטחון בצדקתם". קשה היה לדרוש מהם שיתחשבו במאזן הכולל של העוולות והסבל ויצדיקו את הצורך החיוני של העם היהודי במדינה משלו. אך גם אנו היינו בטוחים בצדקתנו, ועדיין אנו בטוחים בה – פרט, אולי, לקימרלינג ושותפיו לדעה המוכנים לסלף את ההיסטוריה ולהוכיח כי מלחמת 1948 ותוצאותיה לא נכפו עלינו על ידי הערבים, וכי אסונם של הפלשתינאים היה פרי תכנון זדוני של המנהיגות היהודית.

מערכת 1948 לפי אריה נבון

הברירה האמיתית

"הארץ", 15.7.02

סביב שני נושאים מתנהל היום הוויכוח הציבורי לגבי הצעדים המידיים שיש לנקוט בעניין ההפרדה בין שני העמים היושבים בארץ-ישראל (פלסטינה) – גדר ההפרדה ופינוי התנחלויות.

אם ננסה לפשט את הדיון, הרי שתיתכנה ארבע עמדות:

חסידי ארץ-ישראל השלמה מתנגדים לגדר ולפינוי גם בעתיד, לא כל שכן כעת. אבל בין המתנגדים לגדר ופינוי כעת יש גם כאלה שמוכנים לפשרה טריטוריאלית ול"ויתורים כואבים" – אך רק בעקבות הסדר מדיני ולא באופן חד-צדדי. זו הייתה העמדה השלטת בישראל במשך שנים רבות - מסיבות שנעו בין משיחיות דתית לבין תקוות "משיחיות" להסדר-שלום קרוב, ומהחשש מהשפעתם של צעדי הפרדה חד-צדדיים על סיכויי ופרטיו של ההסדר. היום, כשהסדר כזה נראה רחוק, מבין הרוב הגדול של אלה השואפים למדינה יהודית דמוקרטית בת-קיימא, שאי-נקיטת הצעדים הללו אינה מקרבת אותנו לשלום, וכי המחיר שאנו משלמים בעבור אי-עשייה הוא כבד מדי. החלטת הממשלה להתחיל בבניין גדר-הפרדה היא תוצאה הכרחית של שינוי זה בהלך-הרוחות. נגד גדר ובעד פינוי יוצאים לא רק חסידי פלסטין השלמה, אלא גם על אלה המאמינים בהסדר בקווי 67, פחות או יותר, וחוששים שגדר שלא תיצמד לקווים אלה תהיה למכשול בהשגת הסדר כזה. מבחינתם, הפינוי צריך להיות כולל ולהתחיל בהקדם האפשרי. הם טוענים שעם הפינוי וסיום הכיבוש לא תהיה עוד מוטיבציה ללוחמה והטרור הפלסטינים, והממשל הפלסטיני יוכל להביא להפסקתם, ולכן אין צורך במכשול הפיסי. הקלות הבלתי-נסבלת בה מתבצעים מעשי הטרור בישראל גרמה לכך שגם עמדה זו אינה מקובלת על הרוב הגדול של הציבור היהודי.

הוויכוח העיקרי, כפי שגם השתקף במרכז מפלגת-העבודה, הוא בקרב אלה שמאמינים שהפרדה היא הכרח ושהגדר היא צורך מיידי. ויכוח זה הוא בין הדורשים, כמו חיים רמון ואהוד ברק, להתחיל בפינוי ההתנחלויות המבודדות כבר היום ובאופן חד-צדדי, לבין הטוענים, כמו בן-אליעזר ורוב חכרי המרכז, שפינוי כזה רצוי לבצע רק בצמוד להסדר מדיני.

אבל הגישה המעשית תביא אותנו בהכרח לדרך-ביניים, וכמו בעניין הגדר, ההבדל בין נקיטת דרך זו כבר עכשיו או בעוד חודשים או שנים, יהיה בעיקר במחיר שנשלם עד שנגיע אליה – מחיר-דמים ומחיר כלכלי, נפשי ומורלי, הסברתי ומדיני. פינוי מיידי של ההתנחלויות הקיוניות והקרוואנים הוא כורח צבאי, והתגמול הצבאי, הכלכלי והמדיני שיביא לנו, ודאי שעולה עשרות מונים על מחיר העימות עם הימין הפנאטי, מה עוד שעומות כזה הוא בלתי-נמנע אם אנחנו מקווים לצאת אי-פעם מהמצב הכאוטי ולהגיע להסדר. כמו ששר הביטחון והממשלה כולה אימצו את רעיון הגדר, גם שלב זה אינו כה רחוק ומוטב להקדימו ככל האפשר.

ההתנחלויות המבודדות המבוססות מהוות בעיה קשה יותר, הן בגלל הבעייתיות שבעקירה של רבבות מתנחלים מבתם, שבנו וטיפחו במשך שנים רבות, ושיקומם, והן בגלל הרצון לשמור אותן כקלפי-מיקוח במשא ומתן על ההסדר הסופי והחשש שפינוי ייראה כ"מתן פרס לטרור". אבל לו גם החליטה הממשלה היום לפנות התנחלויות אלו, לא הייתה מסוגלת לעשות זאת מיד בגלל הקף הבעיה ועלותה. מציאת פתרון חלופי לרבבות משפחות: פתרון בגושים האמורים להישאר בשליטה ישראלית, בקו-התפר, בנגב ובגליל או במקום אחר, בסדרי עדיפות שצריכה הממשלה לקבוע - היא סיפור לשנים. כמו שלא ייתכן שכל בית שיתפנה יימסר מיד לרשות הפלסטינית או ייהרס, אותו הדבר נכון גם לגבי יישובים שלמים שיתפנו. הפתרון ההגיוני הוא החלפתם, בהדרגה, של המתנחלים ביחידות צבא – אם תרצו, הפיכת הגלגל אחורה והחלפת ההתנחלויות במאחזים צבאיים. בדרך זו תצעד ישראל לקראת ההסדר תוך שמירת גמישות מירבית, תפגין בפני הערבים והעולם שרצונה בהסדר כזה הוא כנה, ותתחיל בדילול מקורות חומר-הדלק לתבערה הגדולה המשתוללת. לכן חייבים להכריז על מדיניות כזו כבר היום, ולהקים מיד את הגוף שיהיה מופקד על ביצועו ויציע תמריצים מתאימים למתפנים, לפי סדר-העדיפות הנ"ל. מאידך, המשך מדיניות של אי-פעולה תשאיר את גורלנו בידיו של ערפאת או כל מי שיבוא במקומו. אם לא נתקדם בדרך להפרדה, נישאר עומדים בפני הברירה המאיימת בין השד הדמוגרפי לבין המפלצת האנטי-דמוקרטית, ובפני סוף חזון המדינה היהודית הדמוקרטית.

חקיקה ו(אי)רציונאליות
נשלח ל'הארץ', 4.8.2018 (לא פורסם)

כאשר המציאות אינה נוחה לנו, אנו יכולים לנהוג בכמה דרכים. האחת היא דרכם של חסרי האונים והמאמינים התמימים, והיא להכיר באזלת ידנו ולהשלים איתה, אולי בתקווה לפיצוי עתידי. לאלו שהכוח בידם יש גם דרכים אחרות – ההגונים והאמיצים יותר ייאבקו וינסו לתקן את המציאות, והאחרים יתכחשו לה ויכחישו אותה במלל רב וזריית חול בעיניים, וגם בחקיקה. מאז טעם האדם מעץ הדעת נמשך המאבק בין רצון האדם לדעת לבין ניסיונות מנהיגיו להתעלם ולהעלים ממנו מידע "לא נוח". כל אדם משכיל מכיר דוגמאות רבות לכך בהיסטוריה וגם בימינו. כמתמטיקאי, אזכיר שני ניסיונות להעלים או להתעלם מהמציאות, שעשויים להיות מאלפים גם לגבינו היום. שניהם קשורים למספרים שכוננו על ידי המתמטיקאים "אי-רציונאליים", כלומר מספרים שאי אפשר להביע אותם כמנה (ratio) של שני מספרים טבעיים.

הדוגמה הראשונה היא בת כ- 2500 שנה. המלומד הנודע פיתגורס הקים, בדרום איטליה, קהילה דתית-פילוסופית של גברים ונשים מבני האצולה המקומית שדגלה באורח-חיים של פשטות המוקדשים לעיון והתבוננות. בין הממצאים המדעיים המיוחסים לפיתגורס, מונים גם את גילוי היחס בין אורך מיתר בכלי נגינה לגובה הצליל המושמע ממנו - המרווחים המוסיקליים המוכרים מתאימים ליחסים פשוטים בין אורכי המיתר: מרווח האוקטאבה מתאים ליחס של 1:2, מרווח הקווינטה (כמו בין מיתרי כינור סמוכים) – ליחס של 2:3, הקווארטה - ל 3:4 ועוד. הקשר המפתיע בין מתמטיקה למוסיקה הביא את הקהילה הפיתגוראית להאמין שניתן לתרגם הכול למספרים, וכי ניתן לתאר את כל העולם ביחסים מתמטיים בין מספרים טבעיים.

אבל פיתגורס ידוע בעיקר בזכות "משפט פיתגורס" המפורסם, לפיו שטח הריבוע הבנוי על היתר במשולש ישר זווית שווה לסכום שטחי הריבועים הבנויים על שני הניצבים. היה זה משפט בסיסי זה שבגללו, לפי המסופר, הביאה קהילה אידיאלית זו את חורבנה על עצמה – וזאת דווקא בגלל ההיגיון המתמטי (שאף הוא נקרא ratio): ממשפט פיתגורס נובע כי היחס בין אורך האלכסון לאורך צלע הריבוע הוא $\sqrt{2}$ (השורש הריבועי של 2), והוכח כי מספר זה אינו

יכול להיות מספר רציונאלי! תגלית זו סתרה את האמונה הבסיסית של הכת, ולכן הוחלט שמי שיוציא סוד זה לעולם החיצוני דינו מוות. ואכן, אחד התלמידים שבר את השתיקה ומצא את מותו בטביעה. סיפור זה, גם אם אינו אמת היסטורית, יכול ללמדנו שאי אפשר להתעלם מהמציאות ולהעלים את האמת לאורך זמן.

דוגמה אחרת, ידועה וחשובה, למספר אי-רציונלי היא המספר π (פאי), שהוא היחס בין היקף מעגל לקוטרו. וערכו קרוב ל $22/7$. הניסיונות לחישוב π במדויק עלו בתוהו, ובסוף המאה ה-18 הוכח שאינו רציונאלי.

היום, בעידן המחשב, אין זה נראה אסון. אך בעבר היוותה אי-הרציונאליות של השורש הריבועי ושל פאי מטרד גדול לא רק למורי המתמטיקה, אלא גם למהנדסים ולמודדים. משום כך עלתה בשנת 1897 בבית המחוקקים של מדינת אינדיאנה שבארה"ב, הצעת חוק שנועדה "לתרום לחינוך במדינת אינדיאנה". אחד הסעיפים בחוק קבע את היחס בין אורך האלכסון לאורך הצלע בריבוע כ $10:7$. סעיף אחר באותו חוק קבע כי היחס בין היקף המעגל לקוטרו הוא ארבע לאחת ורבע, כלומר $\pi = 16/5$. לאחר אישור ההצעה בוועדה לאדמות ביצה' ובוועדת החינוך, אושרה ההצעה פה אחד בבית הנבחרים ועברה לאישור סופי בסנאט המדינה, בו עברה בקריאה הראשונה. אך לאחר שהוזמן מומחה שהסביר לנבחרים את האמת המרה על π ועל $\sqrt{2}$, נפל החוק בקריאה השנייה.

"מה שהיה הוא שיהיה" אמר קהלת, וכנראה שצדק. גם היום מנסים להעלים ולהכחיש עובדות היסטוריות ולאיים בעונשים חמורים על שוברי השתיקה, כמו שניסו לחוקק בפולין, או להתעלם מהעובדות הדמוגרפיות כאן ולשמר את יהדותה של ישראל הגדולה על ידי חקיקת "חוק הלאום".

כדי לסיים בנימה אופטימית, אפשר לקוות כי התקדים של חוק הלאום מבשר שגם בעיית הקיץ החם אצלנו תמצא את פתרונה ע"י חקיקה - בזאת לא יתקשה נתניהו להיעזר בידידנו הגדול דונאלד טראמפ הכופר בהתחממות הגלובאלית...

דת ומדינה בישראל

עריצות השליטים בכיפה

נשלח ל'הארץ', 7.6.1999, לא פורסם "משיקולי עריכה שונים"

שני המקרים שאספר עליהם ודאי אינם יחידים במינים, ועשויים לשמש כדוגמה ליחסו השרירותי והעריץ של משרד הפנים לעולים החדשים. המקרה הראשון הוא מקרהו של ד.ל, מדען צעיר ומבטיח שהחליט לעלות מבריטניה לישראל. הוא זכה במלגה היוקרתית על שם אלון, שמוענקת ע"י המועצה להשכלה גבוהה למספר מצומצם של מדענים צעירים, ושעליה מתחרים מדי שנה המצטיינים שבין המדענים הצעירים הרוצים להצטרף למוסדות האקדמיים בישראל. לאחר זכייתו במילגה, עלה לישראל בתשנ"ט והחל לעבוד באוניברסיטה. דא עקא, ד.ל הוא יליד אומדורמן שבסודן – שם התגוררה משפחתו במשך כמה דורות, שרדה רדיפות ואף רצח, עד שהמהפכה בסודן בשנת 1971 הכריחה את המשפחה להימלט לבריטניה. כיון שבגלל התנאים הקשים בסודן לא הייתה שם רבנות, אינו יכול להציג תעודה מוסמכת מטעם הרבנות המעידה על יהדות אמו, וכך, למרות שמשפחתו נרדה כמשפחה יהודית וניצלה בנס מהפרעות, ולמרות שאף למד תקופה מסוימת בישיבת המבחר, מסרב משרד הפנים להכיר בו כיהודי ולזכותו בתעודת עולה.

משפחה יהודית בסודן, 1946

המקרה השני הוא מקרהו של ו.פ., מדען בכיר מרוסיה, שהחליט אף הוא לעלות לישראל, ושאף הוא זכה במלגה מיוחדת מטעם המועצה להכלה גבוהה. מלגה זו הוענקה למספר מצומצם מאוד של מדענים עולים קשישים בכירים במיוחד, בני 58 ומעלה, ומאפשרת להם להמשיך במחקרם ולתרום מהידע והניסיון הרב שלהם למדע בישראל עד גיל פרישה. בפרק הזמן שהתמשך מאז הגיש את מועמדותו למלגה זו ועד שהתקבלה ההחלטה, עזב את רוסיה וקיבל משרה בגרמניה. אך במרץ 1995, חודשים ספורים לאחר שהתבשר על המלגה, עלה לישראל והחל להרצות באוניברסיטה בה התקבל כפרופסור, ללמוד עברית ולהשתלב כאן. שלא כבמקרה של ד.ל., אין משרד הפנים מטיל ספק ביהדותו של ו.פ., מצד האם ואפילו מצד האב, אך הוא מסרב להכיר בו כעולה - בתירוץ שאשתו לא עלתה אתו ונשארה בגרמניה, וכיון שהוא ביקר שם בחופשת הקיץ, הרי כוונותיו מסופקות ויש חשד שאינו מתכוון להשתקע בישראל.

פניות של גורמים שונים לדרגים בכירים במשרד, כולל פנייה של השר לקליטת העלייה לשר הפנים ב- 18.2.1999 (שלא זכתה לתשובה), לא נשאו פרי. שני המדענים המצטיינים שהחליטו לבנות את עתידם בישראל מוחזקים כאן כעובדים זרים שאינם זכאים לזכויות של תושב, לא כל שכן לזכויות עולה, ללא בטחון בריאותי וסוציאלי, ובמיוחד – בהרגשת ביזוי והשפלה. איני יודע אם יישארו בישראל לאחר קבלת פנים שכזו, גם אם עניינם יוסדר לבסוף.

כמי שהיה מעורב בקליטת המדענים העולים בעשור האחרון, גם אני מרגיש את עצמי מבוזה ומושפל במדינה המניפה אל על את סיסמאות קליטת העלייה ואהבת ישראל, ובפועל מבזה ודוחה את אחינו העולים, וזאת תוך פגיעה במדע הישראלי, שהוא אחד הנדבכים החשובים ביותר בקיומנו ועתידנו.

התנצלותי בפניהם שיחס שרירותי, משפיל ודוחה שזה שמשרד הפנים מפגין כלפיהם אינו יחסו של עם ישראל כולו או רובו, אלא רק של אלה השולטים כיום בכיפה במשרד הפנים ושותפיהם. התנצלות זו תובא למבחן כאשר תוקם הממשלה החדשה.

פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב,
יו"ר המועצה הציבורית למען יהדות בריה"מ.

למי נער החמור?

לפני שנתיים רעשה הארץ עם צאת ספרו של ספי רכלבסקי, 'חמורו של משיח'. דומני שלא היה עוד ספר עברי שזכה למספר כה רב של תגובות סמוך להופעתו. נערת החמור הדהדה מקצה הארץ עד קצה. הכתבות, הביקורות, התגובות ותגובות-הנגד הצטברו לעשרות. בין הכותבים היו עיתונאים, חברי-כנסת, פרופסורים, רבנים ואנשי-רוח, כמו זבולון אורלב ובנימין איש-שלום, נמרוד אלוני ויורם ברונבסקי, נתן זך ואליעזר דון-יחיא, שאר-ישוב כהן וצבי כסה, אסא כשר ויעקב לוי, ירון לונדון ונחום לנגנטל, שלמה מורן וישראל מידד, יהודה מלצר וגדעון סאמט, מנחם קלנר ואבי רביצקי, שלום רוזנברג ויהושע שוורץ, אורית שוחט ואלי שוייד, ישראל שחק, יוסי שריד ורבים אחרים.

מטבע הדברים נעו התגובות על ספר נועז, קטגורי וחרוף זה, החל מזעם וגנאי מן הצד האחד ועד קילוסים והתלהבות מופלגת מן הצד השני. אין צורך לומר שהתגובות היו בהתאם למיקומו של המגיב בספקטרום הדתי-חילוני, בבחינת "אמור לי מה תגובתך ל'חמורו של משיח' ואומר לך מי אתה". רבים מן הדתיים ראו בו ספר שטנה רווי-שנאה בכל שורה (אורלב), הגרוע אפילו מ'הפרוטוקולים של זקני-ציון' (דון-יחיא), ואילו נתן זך, מהצד השני, קבע כי "ראוי הוא שיימצא בכל בית בישראל שהזיקה ליהדות הומניסטית, חילונית, דמוקרטית ושוללת-גזענות עוד לא כבתה בו".

'חמורו של משיח' הוא ספר יומרני ורחב-יריעה, אף שאינו פרסום מדעי במתכונתו. תחבירו מסורבל ומקשה על הקורא, ויש בו אף מספר לא-קטן של שגיאות או אי-דיוקים. אך אלה בטלים בשישים מול שפעת-החומר והרעיונות וחדות-האזמל בו הוא מנתח את המצבים והתהליכים. נראה לי שאפשר לתמצת אותו בשלוש תזות עיקריות שרכלבסקי מבקש להוכיח:

ראשית, ביהדות המסורתית יש, מלבד הציווי ההומניסטי המתמצה ב"ואהבת לרעך כמוך", גם הרבה אלמנטים העומדים בניגוד חמור לערכי ההומניזם, השוויון והדמוקרטיה - הקודקס הרבני לא עודכן בעקבות ההתפתחות האדירה שחלה בנושא זכויות-האדם בעת החדשה, וקיים קונפליקט ממשי בין ערכים אלה לבין 'ההלכה'.

שנית, הזרם האי-רציונלי הקבלי-משיחי קיים ביהדות לדורותיה ומילא תפקיד מסוים, אם כי שולי, גם בתקומת-ישראל. אך מאז מלחמת ששת-הימים וריבונות ישראל על רובה של ארץ-ישראל ההיסטורית, גבר כוחו והוא חבר עם הלאומנות הקיצונית, והיום הוא הזרם הדומיננטי ביהדות הדתית בישראל. מבחינתו של זרם זה, הציבור החילוני הוא בבחינת 'חמורו של משיח' – כלי-שרת בלבד למטרה הקדושה.

שלישית, היהדות הדתית מצליחה להשתלט יותר ויותר על ישראל בגלל חולשת התנגדותו של הציבור החופשי שאינו תופס את עוצמתם של היסודות האנטי-הומניסטיים, אנטי-דמוקרטיים, ואנטי-רציונאליים השולטים היום ביהדות, ואת הסכנה הערכית והקיומית שהם מהווים לעתיד ישראל. חולשה זו נובעת בעיקר מאי-ידיעה של המסורת היהודית במלוא היקפה – הן בהיבטיה השליליים המוזכרים לעיל, והן – ואולי זו הנקודה החשובה יותר – בהיבטיה החיוביים ההומניסטיים, דמוקרטיים ורציונאליים, היכולים לשמש לנו מקור הזדהות וגאווה גם כיהודים לא דתיים.

משלוש תזות אלו, החידוש העיקרי היה בתזה השנייה, ולמיטב ידיעתי זו הפעם הראשונה שהוצגה באופן כה בוטה ותועדה באופן מקיף שכזה. אמנם לכל מי שבקי בתולדות עם-ישראל וזוכר את מלחמות החורמה שניהל בעבר הממסד הרבני כנגד התנועות המשיחיות, ואפילו כנגד הציונות שנראתה כדחיקת-הקץ, קשה היה לעכל את התגובה המתונה כל כך של ממסד זה בימינו על הכרתו של הרבי מלובביץ' כמשיח, ואפילו כאל, באותה המידה שלווותיקי היישוב היה קשה לעכל את חילופי העמדות בספקטרום היוני-ניצי שבין 'ישראל העובדת' לבין המחנה 'הציוני-דתי'. אבל רכלבסקי היה הראשון שקבע דיאגנוזה זו במלוא חריפותה. תזה זו היא שספגה גם את עיקר הביקורת, בייחוד בפרשנות שנתן רכלבסקי לדבריו ולכוונותיו של הרב קוק, שעד שפתח אלוהים את פי 'חמורו של משיח' היה נחשב כדוגמה ומופת לדו-קיום בין דתיים וחילונים בארץ-ישראל. הדתיים 'הנאורים' ואבריי הדו-קיום של ימינו ראו בקביעתו של רכלבסקי, ובמיוחד לגבי ההתייחסות אל החילוניים כאל 'חמור', הכללה גורפת מדי הפוגעת בכלל הציבור הדתי.

בשאר שתי התזות, כאמור לעיל, היה פחות מהחידוש, אבל רכלבסקי השכיל לנסח ולאשש את טענותיו בצורה ברורה וחדה שאינה מאפשרת התחמקות מן הבעיות. גם הן משכו אליהן אש, כמובן. חשיפת הצדדים הלא-מחמיאים של ההלכה כונתה כ'סלקטיבית' ו'מניפולטיבית', ורכלבסקי הואשם בהסתה מתוך שנאה.

רכלבסקי היפנה את ספרו ישירות אל הציבור הלא-דתי, אך באופן בלתי-ישיר העמיד אתגר חשוב ביותר בפני הציבור הדתי הנאור שהועמד בעמדת מגננה. לרוע-המזל, כצפוי מראש, סבר רובו של ציבור זה כי ההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה, ובמקום להשיב על השאלות הנוקבות שהעמיד בפניהם 'חמורו של משיח', העדיף להתעלם מהן בייחסו לרכלבסקי רשעות ושנאת יהדות ויהודים.

ה'מתכון' שמציע רכלבסקי, בפרק המסכם את ספרו, ושאוּלי הוחמץ על-ידי רבים – אם מפני שלא עמד בהם הכוח ולא הגיעו ל'סוף-דבר', או מפני שזעמם על הסופר וספרו גבר על סקרנותם, ראוי שייכתב באותיות של קידוש-לבנה ויעמוד כנגד עיניו של כל מי שרואה עצמו כיהודי נאור, ואני חוזר ומצטט אותו כאן:

א. “ הציבור הישראלי צריך לגבש את זהותו הערפילית למשהו שבמודע: הוא צריך להיות מודע לבחירתו בתחום הרציונאלי המודרני הדמוקרטי, מודע לבחירתו בחיים, לזהותו המשותפת – ולדעת את ההיסטוריה התרבותית שלו, גם זו שבארץ, גם זו שקדמה לה.”

ב. “הציבור הישראלי צריך להוקיע את החשיכה שבה הוא שרוי לגבי היהדות. הישראלים צריכים להכיר את היהדות – אבל היכרות מודרנית, רציונאלית, משכילית וחילונית, הלומדת את היצירה היהודית הגדולה, תוך שהיא מכירה ומבינה את הקונטקסט, בוחרת אולי בקרוב יותר לליבה, אך לא מחביאה את השאר. ההיכרות עם היהדות צריכה להיעשות גם עם היצירה הלא-דתית היהודית הענפה, ובעיקר זו הגדולה של מאה וחמישים השנה שקדמו לשואה.”

ג. "הציבור הישראלי צריך לפנות אל החלק הדתי-יהודי שבו, ולהעמיד בפניו 'קיר של מציאות', עיקרון של חוק. עיקרון שאומר שלתביעות משיחיות, אם יש מקום – הרי הוא בלב, בתפילה, בספר, במרחב היהודי המסורתי – אבל לא בקרקע המציאות הצבאית והפוליטית, שם צריכים השיקולים להיות פרגמטיים בלבד – כאלה שיבטיחו, ככל האפשר, את שלום הציבור הישראלי".

ד. "הציבור הישראלי צריך לדרוש מהיהדות הדתית לעשות רוויזיה חריפה בתכניה. היחס ל'אחר', חילוני, אישה, גוי, חייב לעבור שינוי מרחיק-לכת. חובה על מי שרוצה להשתתף במדינה ריאלית מודרנית לברור מה, מתוך מסורתו, הוא רוצה להדגיש ואלו חלקים מקודשים חייבים להידחות".

ה. "הציבור הישראלי צריך לשנות את תנאי האוטונומיה דה-לוקס אותה יצר לעצמו הציבור הדתי. ייתכן לקבל שמי שבחרים להיבדל מהמדינה החוטאת יכולים לבנות להם אוטונומיה – בלי שרות צבאי וגם בלי זכות הצבעה לכנסת, ובעיקר בלי כל מימון מהמדינה – לא למערכת-החינוך ולא לכל מערכת אחרת. אך רוב הציבור הדתי, שבחר להיות חלק מהמדינה, חובה עליו להימצא בכללי משחק אחרים ומתוקנים. כל מערכת הממומנת על ידי המדינה חייבת להיות לפי כלליה. כך גם לגבי מערכת החינוך הממלכתית-'דתית' – רוב תכני הלימוד שלה יהיו כמקובל בשאר בתי-הספר בישראל, וגם ברבע הנותר לא יכול למשול המשיחי ושונא האישה".

ו. "חייב להיות שינוי במציאות שיאפשר לכוחות החיים של היהדות להתבטא. זו צריכה להיות תביעה חילונית ישראלית. בלעדי אותה תביעה, אין בתוך הציבור הדתי כוח להפסיק את הסחרור".

קשה לי לחשוב על ביטוי כה חזק של אהבה מפוכחת למורשת-ישראל, עם-ישראל ועתידו. יש בדברים אלה אהבת-ישראל לאין-ערוך יותר מאשר בדבריהם של כמה מ'גדולי-התורה ומורי-הדור' השולטים היום בכיפה.

הספר היה לרב-מכר ונערת החמור הדהדה כחצי שנה – הישג לא מבוטל בארצנו עתירת הריגושים. אך האם השיג, ואפילו במקצת, את יעדיו? הציפיות היו גדולות. ירון לונדון כתב "הספר יחולל רעש גדול, לא רק מפני שיחזק את חרדת החילוניים, אלא מפני שלא יוכל להישאר ללא תשובה מנגד". אך מי שהיה מנכ"ל משרד-החינוך, זבולון אורלב, הגיב, תחת הכותרת 'שנאה בכל שורה', בפסילה טוטאלית וחירוף וגידוף של הספר ושל כותבו: "גם הכותב נראה שאינו ראוי להתייחסות – ספקולנט, חסר כל השכלה בתחום עליו הוא כותב, המעיד על עצמו כי אינו בא מהחברה שהוא מתיימר להכיר". "ינער החמור והשיירה תעבור – אמרתי לעצמי" מעיד אורלב, אך אחרי זה נחלץ להגן על הרב קוק והרב נריה, כמו שעשו גם אבי רביצקי ושאר-ישוב כהן ואחרים מן המחנה הדתי. אל הבעיות הנוקבות שמציב הספר בפני הציבור הדתי, כמעט שלא התייחסו. אליעזר דון-יחיא הואיל להסכים כי "הציבור הדתי ומנהגיו אינם טלית שכולה תכלת" אבל ראה בספר "דברי הסתה חסרי בסיס המכוונים להרבות ריב ומדנים" בלבד. בנימין איש-שלום, כמו אסא כשר, נאחזו בציטוט הלא-מתאים מתפילת קידוש-לבנה, אך גם הוא מסתפק באמירה כי "על יהודים שומרי-מצוות בדור הזה להתמודד עם מקורות, הלכות והשקפות רבות בכנות ובאומץ, תוך ביקורת עצמית נוקבת שהיא וודאי גם מייסרת", מבלי לנקוב בבעיות בשמן. נחום לנגנטל היה זה שהכיר באתגר שהספר מעמיד, אך סיפק גם את התירוץ מדוע לא יתייחסו אליו: "אילו הספר של רכלבסקי היה פחות מעליב ומשתדל שלא לשנוא, הוא היה יכול לחולל מהפכה זוטא. אך משבחר ללכת בדרכו, יקל על חברי בציונות הדתית לפטור את עצמם מבלי להתמודד עם השאלות שנשאלו בו. כולם יפטירו כדאשתקד, ויפטרו עצמם במשיכת כתף, 'הוא פשוט שונא אותנו', יאמרו. אולם אין ספק שחשיבותו של הספר בכך שהוא שואל שאלות, וגם אם לא נסכים באופן מהותי עם תשובותיו – זה יחייב אותנו להשיב תשובות מעמיקות אחרות". ואכן צדק לנגנטל. הציבור הדתי התעלם, למעשה, מזעקתו של החמור, ופטר אותו כחמור שוסע-שוסע ומעלה-גרה, אך לא כשר. האם הייתה זו אשמת הציבור הדתי בלבד? המכתב האחרון שמצאתי בעיתון בעניין 'חמורו של משיח' היה תגובתו המאוחרת של צבי כסה לביקורתו של אסא כשר, וראויים דבריו במכתב זה שייזכרו ולא יסורו מנגד עינינו עד

שייעשה חשבון-הנפש: "רכלבסקי מציע את היסודות ההלכתיים שמפרנסים את המחלה, ואפשר להוכיח שיש יהדות אחרת. אבל אי-אפשר להסביר איך אף-אחד מהאחרים (חוץ מ'מימד') שלא חיים על פי הקבלה והנסתר לא מעז לצאת בכוח נגד המחלה הזאת ונשאייה. כנראה זה משום שבעיני רבים מהאדוקים מבטא הזן הדתי הזה ביתר-שלמות את הדת. כל הביקורות הדתיות על הספר עסקו בטעויות, אבל יש שם מספיק דברים נכונים המסבירים מה מפרנס את המחלה. ובוויכוח לא צריך להתפלפל אלא לשאול בפשטות: נשמה יש רק ליהודי או גם לגוי? המרחק בין יהודי לגוי גדול יותר מהמרחק בין גוי לבהמה, כמאמר קוק? האם אשה שווה או לא שווה לאיש? בבוקר אומר או לא אומר 'ברוך שלא עשני אשה'? כשיבוא המשיח יהיו הגויים משרתים לעם-ישראל? והאפיקורסים גורלם יהיה כמו שכתוב? שאלות פשוטות. הפלסטינאים בני ישמעאל בן-אברהם הם או עמלק? וכהנה שאלות שאי אפשר להתחמק מהן..."

קריאתו של כסה הייתה גוועתה של זעקת החמור. חשבון הנפש של הציבור הדתי לא נעשה. מי שאשם בכך, לא במעט, הוא הציבור החילוני. כיששכר, חמור-חמורותיים, הוא יושב בין המשפתיים לשמוע שריקות-עדרים במקום להתנער ממרבצו ולפעול לפי המתכון המצוין שהציע רכלבסקי. הוא לא הציב את 'קיר-המציאות' כנגד הפנטסיות המשיחיות, לא דרש במפגיע מהיהדות הדתית לבחור הלנו היא אם לצרינו, ולא זו בלבד שלא פגע ב'אוטונומיה דה-לוקס', אלא שנתן ידו לשיפורה ואיפשר ל'צ'פר' את אלה הרוכבים על החמור להנאתם באופן מופלג, עד כדי ביזיון וקצף, ששיאו ב'חוק טל'.

סיסמה טעונה

מכתב לידיעות אחרונות, 25.1.1999

בשבוע שעבר התקיימה בנתיבות ההילולה השנתית לזכר הבאבא-סאלי, שנשאה את הסיסמה: "כי יד על כס יה". סיסמה תמימה לכאורה זו, הלקוחה מפרשת השבוע, היא שבועת מלחמת ההשמד הנצחית בעמלק, כאשר ה'עמלק' של ימינו, כידוע, הוא כל מי שמוגדר כאוייב על ידי המנהיגים הדתיים - החל בחמאס וערפאת וכלה ב"ערב רב" וה"שמאלנים" שבקרבתנו.

תמהני על מארגני ההילולה, ובמיוחד על המשרד לענייני דתות, שלא השכילו לבחור סיסמה אחרת מתוך פרשת השבוע, שתהא קשורה לענייני דיומא ושלא תהיה טעונה במטען כזה של שנאה. והלא פרשת 'בשלח' מלאה בפסוקים מתאימים, כמו: "נורא תהילות עושה פלא" – לזכר הבאבא-סאלי וניסיון, "ה' יילחם לכם ואתם תחרישון" – לציון ההצלחה בסיכול גיוס בני-הישיבות, או "אחלק שלל תמלאמו נפשי" – לציון ההילולה התקציבית בוועדת הכספים. אפילו הווריאציה הקלה על הסיסמה שנבחרה - "יד בכיס יהודיא", היתה מתאימה יותר לתיאור עסקי הבאבא ברוך הצדיק והמשרד.

האם עלינו להתבייש בעברנו?

התכתבות בעקבות הרצאתי על נקמת בני ישראל במדיינים, 8.1.2008

“ לפרופ' דן עמיר שלום רב. השתתפתי הערב בהרצאתך על פרשת השבוע שנתת במרכז צימבליסטה, בה הדגשת את אי הנחת שלך משפיכות הדמים של אבות אבותיך אשר התרחשה נגד המדיינים במדבר, והרחבת בדוגמאות מתולדות ישראל בתקופות הקדומות המעמידות את העם ומנהיגיו כרוצחים שפלים חסרי רחמים וכו'.

דברך עוררו אצלי מספר תמיהות. האם אתה סבור כי פרקי המקרא המתארים את המתרחש במדבר מתארים אמנם מציאות היסטורית מדויקת? אם זו דעתך אני ממליץ לך להיוועץ בקולגה שלך באוניברסיטת תל-אביב, פרופ' ישראל פינקלשטיין, ארכיאולוג ידוע ומוערך, והוא יספר לך כי מבחינה היסטורית אין ממש בכל הסיפורים על האירועים הקשורים ביציאת מצריים, שכן אין ידיעות אלו מוכחות מן הממצא הארכיאולוגי כלל. אם אמנם תשתכנע מדבריו כפי שאני משוכנע, הרי הדברים לא היו ולא נבראו אלא "משל" היו. אמנם מחשבות מסוג זה, המשתקפות בטקסט המקראי, נראות שליליות ולא סימפטיות בעינינו, אבל בוודאי תסכים שיש הבדל גדול בין ביצוע של רצח מחריד, כפי שהמקרא מתאר, ובין יצירה דמיונית של רצח אשר לא התרחש כלל. שכן אם אני צודק בדברי, הרי המקורות שדנת בהם דורשים התייחסות שונה לגמרי. אני מסכים כי יש מקום לנתח את התיאורים הללו ולבחון מה המשמעות הרעיונית שהמספר מבקש להנחיל? מה הרקע לצורת החשיבה המתוארת? מה המסרים שהם מנסים להעביר לקורא? נדמה לי כי ההבדל בין התייחסות לאירועים קונקרטיים לבין התייחסות לתיאור בדיוני הוא מהותי וחשוב להדגיש אותו. כי גם אם נגיע למסקנה כי צורת חשיבה כזו היא שלילית, עדיין תצטרך להודות כי יש הבדל בין דמיון פרוע ובין מציאות רצחנית בלתי נסבלת.

אני, למשל, יכול לתאר לעצמי אדם רגיל ונורמטיבי במדינת ישראל החווה יום יום נפילת קטיושות בעירו, והוא מכיר באופן אישי את הנפגעים. מה מחשבותיו על דרכי הפעולה הנדרשת בנושא... האם תאשים אותו ברצחנות? ואולי אפילו במוחך עוברות לפעמים מחשבות כאלו אחרי רצח חפים מפשע בדולפינריום ובמקומות אחרים...

נחרדתי לשמוע אחרי ההרצאה שיחה בין זוג מבוגרים ששמע את הרצאתך. כאשר הגברת אומרת בחוס: "אמנם נכון אנחנו עם של רוצחים!" האם גם אתה סבור שהכללה כזו משקפת את המציאות? [...]. בכבוד רב, רפאל י.

נ"ב: אחרי שסיימתי לכתוב מכתב זה, הלכתי "בעקבותיך" וחיפשתי אותך באינטרנט, והנה גיליתי, לא להפתעתי, כי אתה מנפץ "מקצועי" של מסורת המקרא ומסורות חז"ל. אתה "מגלה", למשל, כי הרפואה של חז"ל מלפני אלפיים שנים, איננה עולה בקנה אחד עם הרפואה המודרנית והיא חושפת בורות נוראה... ועוד גילויים "מדעימיים" מסוג זה. לאור זאת אני מסופק אם יש מקום למכתבי זה. אבל מכיון שכבר טרחתני וכתבתי אני לא רוצה למנוע ממך את הגיגי [...]"

15.1.2008

לרפאל שלום רב. תודה לתגובתך על הרצאתי על פרשת "מטות". מתגובתך זו, ומתגובת אותו זוג מבוגרים שציטטת, אני חושש שמא לא הבהרתי את דברי כיאות, כך שניתן היה לייחס לי דברים שלא התכוונתי אליהם. אינני רואה כמעט הבדל בין מה שנאמר על ידי לבין העמדה שאתה מציע. גם אני, כמוך, איני סבור שפרקי המקרא המתארים את מסעי ישראל במדבר מתארים מציאות היסטורית מדויקת. יתרה מזו, אני נוטה להאמין שאם יש להם, בכלל, בסיס היסטורי כלשהו, הם רחוקים ממנו מרחק רב מאוד. בפרט, אני מאמין שאותן רציחות המוניות שהתנ"ך מייחס לאבותינו לא היו ולא נבראו, ואם זה לא הובן כיאות מדברי, אני מצר על כך. אי הנחת שלי אינה נובעת מהעובדות ההיסטוריות, אלא מהמסר המשתמע מסיפורים אלה ומהציוויים לרצח בשם האלוהים.

אינני מתבייש בעבר של העם היהודי. מבחינות רבות, ובמיוחד מהבחינה המוסרית, זהו עבר מפואר. פריצת הדרך של תורת משה הייתה במוסר התוך שבטי – ביחסים שבין אדם לחברו בתוך העם. בשורת החופש, השוויון והאחוה שהיא נשאה הייתה מוגבלת למעגל זה, ואפשר להבין זאת במגבלות התקופה.

מאידיך, למרות כל המסרים הרצחניים שאנחנו מוצאים בה לגבי הגויים או לגבי אלה המוציאים את עצמם מכלל ישראל, אין כל אישור לכך שאכן מעשים נוראים כאלה בוצעו, ובוודאי לא יותר מאשר ע"י העמים האחרים, גם אם לא ידוע לנו איך התייחסו לכך דתם או חוקיהם.

אני מבין גם את זעקת הנקם של חסרי האונים, את "שפוך חמתך" של היהודים הנרדפים. המלים הנוראות היו לגביהם מלים בלבד, ששום מעשה אינו עומד מאחוריהם. הקונפליקט בין הטקסט המקראי והמוסר "המערבי" היה תיאורטי בלבד לגבי יהודי הגולה. לכן, למרות הסתייגויותי מהלכות המלחמה של הרמב"ם ומדינים דרקוניים אחרים ב'משנה תורה', אני גאה גם בו.

אבל אני נחרד מאלה המאמינים שהנקמה והרצח הם הדרך וזה הצו האלוהי גם היום, מאלה המעלים היום על נס את הקנאות הרצחנית. אני מתבייש בהם וגם באלה אשר אינם מוקיעים אותם, ובאלה שאינם מעיזים להתמודד עם היהדות באמות המידה המוסריות של ימינו.

אשר לסיפא של מכתבך, אינני יודע ממה הסקת את 'תגליתך' שאני "מנתץ מקצועי" של מסורת המקרא ומסורת חז"ל. משום מה נראה לי שההפך הוא הנכון. אני מעריץ את התנ"ך, אם כי גישתי אליו ביקורתית. כיצירה תרבותית קולקטיבית עצומת ממדים שנכתבה במשך מאות שנים, יש בו מגוון עצום של מידע, דעות והשקפות עולם, כל אחד רשאי וחייב לאמץ לו את מה שנראה לו אמין או תואם את עמדותיו המוסריות. אותו הדבר נכון לגבי ספרות חז"ל. אם אני מנסה לנתץ משהו, לפעמים, זה את האמונה העיוורת, את החסידות השוטה. אם כתבתי משהו כנגד הרפואה של חז"ל, זה היה כתגובה לאלה הטוענים שדף אחד של תלמוד שקול למדעים כולם (הרב עובדיה יוסף) או לאלה הרואים כל מילה בכתבי הקודש כאמת שאין עליה עוררין.

בברכה, דן עמיר

גשר חד-סטרי?

מכתב לפרופ' אפרים קציר, 29.4.1997

לאפרים שלום.

לאוניברסיטת תל-אביב הגיעה לאחרונה פנייה מעמותת 'גשר' לספק לה מידע על מרצים מהאוניברסיטה. לבקשתנו, קיבלנו חומר רקע על האגודה, כולל מספר גיליונות של הביטאון 'אדרבה'.

מקריאת החומר התעורר בי החשד שה'גשר' פועל כגשר חד-סטרי, העוסק הרבה יותר בהצגת השקפת העולם הדתית בפני הציבור החופשי, מאשר בהצגת נקודת המבט היהודית החופשית בפני הציבור הדתי. חשד זה התחזק בי ביותר, כשגיליתי את שם עורך 'אדרבה', אורי אורבך, שהוא גם בעל הטור ב'מוסף לשבת' של ידיעות אחרונות, טור בו מוצגות לרוב דעות הרחוקות מלהיות ליבריות, בלשון המעטה (רצ"ב שני הטורים האחרונים שנמצאו בידי).

ראיתי ששמך מכבד את נייר המכתבים של העמותה. יש לי הערכה רבה לשאיפתכם לעשות ליצירת מכנה משותף לעם, המבוסס על הנעלה שבמורשתו התרבותית וההיסטורית של עם ישראל, ובמיוחד על תרומותיו לצדק החברתי ושוויון האדם בגוף וברוח, למחשבה המדעית ולקידמה. כאמור, עולה בלבי ספק רב אם עמותת 'גשר' מפקידה משימה חשובה זו בידיים הנכונות, וחשש כבד שבלא יודעין אתה וכמה מעמיתך המכובדים נעשים שותפים להטעיית הציבור ולמיסיונריות של ימינו.

עותקים: ד"ר מורלה בר-און, אל"מ ישעיהו גזית

טל, מה הוא אומר?

'הארץ' 13.5.2001 (תגובה למאמרו של צבי טל: 'שוויון בדם וסובלנות', 2.5.01)

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה לא רק בפסח, אלא גם בחג-העצמאות וביום-הזיכרון. האחד הוא החכם, לאו דווקא המתחכם - זהו הבן שפרופ' אליה ליבוביץ' טען לגביו שהוא "קורבן, לא פראיר" ('הארץ' 27.4). זה הבן המציית לעדות, לחוקים ולמשפטים שהמדינה מצווה אותו והוא זה המקיים את המדינה בגופו, בלי תפארת המליצה. הבן השני הוא זה המשתמט מן העול וחי בזכות אחיו ועל חשבונם. כדברי ההגדה: "רשע, מה הוא אומר? - 'מה העבודה הזאת לכם?!'. לכם, ולא לו!". לפי ההגדה, לאותו בן, שאינו מוכן להטות כתף ולתרום למאמץ הציבורי, לא מגיעה שייהנה מפירות הגאולה. אבל אני רוצה לדבר הפעם בעיקר על התם - זה שמוכן לקנות את תירוציו הפתלתלים של הרשע... תירוצים אחדים מביא כבוד השופט בדימוס צבי טל להצדקת המשך הפטור לרובות תלמידי הישיבות. דרושה תמימות רבה כדי להאמין בתירוצים אלה. התירוץ הראשון, והעיקרי, הוא שאין אפשרות לכפות על תלמידי הישיבות כל שירות שהוא בצה"ל. מסקנה זו, אומר השופט, נשענת על כמה הנחות. ההנחה הראשונה היא, בלשונו, כי "אין כל אפשרות לכפות שירות צבאי אפילו על אדם יחיד, אם הוא נחוש בדעתו לשלם את מחיר סרבנותו, כל שכן על ציבור שלם". ההנחה השנייה היא ש"המגזר החרדי נחוש בדעתו להתנגד לכל שירות שהוא בצה"ל, יהא המחיר אשר יהא". על ההנחה הראשונה קשה לחלוק. אבל צריך לזכור שהיא שרירה לא רק לגבי שירות צבאי. שום מצוות "עשה" אי-אפשר לכפות על מי שכל אמצעי הכפייה העומדים לרשות המדינה אינם מרתיעים אותו. זוהי כמעט טוטולוגיה. אבל ה"עובדה" השנייה רחוקה מלהיות מוכחת ומשכנעת. לפי עדותו של יו"ר הוועדה, הם השתכנעו בכך "מפגישתם עם ראשי ישיבות". מכאן אנו מבינים שאותם ראשי ישיבות נשבעו בנקיטת חפץ שכל אחד מרכבות תלמידי הישיבות יעדיף להיקנס, להיכלא ולאבד את זכויותיו כאזרח מדינת ישראל, על שירות לאומי בכל צורה ובכל מסגרת, וחברי הוועדה קיבלו שבועה, או הצהרה, זו כעדות חותכת שאין להרהר אחריה.

יסלח לי כבוד השופט, אבל אני מקטני האמנה, ומשום מה נראה לי שקביעה זו היא קצת נמהרת, ואפשר היה לערוך ניסוי קטן לפני שמגיעים למסקנה גורפת כל כך. עדיין לא נבדק במדינת ישראל אפילו מה היה קורה לו הייתה המדינה מפסיקה להזרים כספי עתק לכל אותם משתמטים ובני משפחותיהם.

כבוד השופט טל גם קובע בוודאות שבעיית גיוס בני הישיבות אינה בעיה ביטחונית אלא בעיה חברתית-כלכלית-מוסרית בלבד. לדבריו: "הבעיה אינה ביטחונית כלל – דבר זה מוכח מן העובדה שצה"ל אינו קורא לשירות עולים שהגיעו לארץ מגיל 22 ומעלה אף על פי שחוק שירות ביטחון חל עליהם". באותה מידה ניתן לטעון גם שהפטור ממכס או ממס שניתן לעולים חדשים מוכיח שבעיית מעלימי המס אינה כלכלית כלל, וכשם שהצבא אינו מעוניין בחיילים נוספים, האוצר אינו מעוניין בכספים נוספים...

ואכן, גם על כספה של המדינה חסה הוועדה. לפי תחשיבו של השופט טל: "חייל נשוי ולו ילד אחד עולה לצה"ל פי ארבעה, ואם שני ילדים לו - כי אז פי שישה, מחייל רווק", ו"כיוון שהחרדים מגיל 22 ומעלה, רובם ככולם, הם אבות לילדים, הרי צה"ל יכול לגייס, באותו הכסף, מספר חיילים לא חרדים גדול בהרבה". ומה בדבר גיוס הנוער החרדי בגיל 18, כמו הנוער הלא חרדי? פתרון זה לא עלה על דעתו של כבוד השופט...

השופט טל גם מסביר מדוע נחושים ראשי הישיבות בעמדתם בזאת ש"יש בהם השוללים אידיאולוגית את הציונות ואת פריה, כלומר המדינה וצבאה". זהו באמת נימוק משכנע שעלינו להתחשב בו, ולהמשיך לסוכך עליהם בגופי בנינו ולממן אותם בעמלנו...

לסיום, משקיט כבוד השופט טל את מצפוננו בכך ש"גם בלי החרדים אין שוויון. קרוב ל-50% מחייבי הגיוס אינם מתגייסים". פרט לעולים, הוא מערב כאן את הערבים, שאינם חייבים בשירות, את הנשים (שהן החטא הקדמון של ההשתמטות הדתית) ואת העשרות הספורות של ספורטאים ואמנים מצטיינים שנבחרים באופן תחרותי על בסיס אינדיבידואלי ואינם מקבלים פטור קבוצתי גורף. שוב, לפי אותו ההיגיון, כיוון שבין כה וכה יש אי-צדק בעולם, הרי שבתי המשפט והשופטים מיותרים. אכן, פלאי הפלפול גויסו כדי לשכנע את זה שאינו יודע לשאול ולהקשות מדוע לא ייושמו השכל הישר וכללי הצדק הטבעי!

הפגנת חרדים בראשית ימי המדינה: כנגד העלאת ילדים יהודיים ממרוקו

הפגנת חרדים בשנות האלפיים: כנגד גיוס חרדים

להסיר מכשול

מכתב ל'מעריב', 9.10.1999 (לא פורסם)

זה זמן רב נודדת שנתי בלילות מהחשש שמא החלב בקפה ששתיתי לפני עלותי על משכבי אינו כשר למהדרין, חס וחלילה. אני בטוח שבעיה זו הדירה את מנוחתם של כל אחינו בני ישראל. לכן עלצה נפשי כשקראתי ש'תנובה' נעתרה למשאלות לבי ולצו הרבנות, כדי לוודא שהחליבה בשבת לא תיעשה ע"י יהודים, רחמנא ליצלן.

אודה ואבוש שאינני יודע גם איך בדיוק עובדת מצלמת וידאו, אבל היתוש אינו חדל מלנקר במוחי ולהקשות – איך יודעת המצלמה להבחין בין יהודי לפי ההלכה, האסור בעבודה בשבת, לבין גוי – המותר בכך. מילא כשמדובר בערל, אולי יכולה לעשות זאת מצלמת רנטגן (אם כי יש לי ספק בכך), או שניתן לאסור על החולב ללבוש מכנסיים. אבל מה בדבר נשים או אחינו בני ישמעאל המקיימים מצוות מילה בגיל י"ג?

כדי לפתור את הבעיה, אני מציע שיתוקן חוק המחייב כל יהודי לשאת על בגדיו סימן היכר (בצורת מגן דוד, כמובן) בצבע בולט שיובחן בקלות בצילום, כמו צהוב. לחליפין, אפשר לסמן את הלא יהודים בחצי סהר על רקע ירוק (מוסלמים), בצלב על רקע אדום (נוצרים) או בכוכב על רקע תכלת (עכו"ם), ובא לציון גואל בב"א.

על משחן וטורבינה

מכתב ל"ידיעות אחרונות" 15.8.99 (לא פורסם)

עשו עימנו חסד המדקדקים שהאירו את עינינו ולימדונו כי אותו מכשיר מגושם שסביב הסעתו בשבת סערה הארץ אינו טורבינה אלא משחן. ואכן, הארה זו סייעה בידי ליישב תמיהה גדולה שתמהתי. הרי לכאורה אפשר היה לפתור את הבעיה בנקל ע"י התניית מכרז התובלה בדרישה שהנהג המוביל יהיה לא יהודי – למשל בן-משפחה של אחד מאותם פקחים דרוזים המועסקים ע"י משרד העבודה בכל שבת, והשוטרים המלווים יהיו אנשי משמר הגבול! ואם תאמר שעבודת השבת של אותם פקחים מונעת חילול שבת גדול יותר ע"י אחינו בני ישראל, הרי שהנהג המוביל עתיד היה לחסום ציר תנועה מרכזי במדינה למשך שעות רבות ולמנוע חילול שבת גדול יותר פי כמה וכמה! לו גם חששנו מהאחריות השילוחית של ראשי חברת החשמל ומשרד התשתיות, בעוברם על "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", הרי שניתן היה להחליף את אלי לנדאו ואלי סויסה בערבים, ושוב היה הנזק קטן לעין ערוך מהתועלת (גם אם זה היה מחייב, מבחינת קל וחומר, התייחסות דומה גם אל שר העבודה). לפיכך נראה לי ששורש הבעיה הוא בכך שהמשחן, כפי שמעיד עליו שמו העברי, הוא משחן יהודי החייב בשמירת שבת, מה שלא היה כך הדבר לגבי הטורבינה – ששמה מעיד עליה שהיא עולה מרוסיה, ולכן חזקה עליה שהיא גויה, אם לא גרועה מזאת, ומותרת בנסיעה בשבת. ואכן, כפי שלמדנו, שתי טורבינות הועברו כבר מזמן מהנמל לתחנת הכוח בערב שבת, ללא פוצה פה ומצפצף. אך כאן עולה קושיה נוספת: לאחר שהגיע אותו משחן יהודי לייעודו, הרי יש יותר מחשש סביר שיופעל גם בשבת, לצדן של אותן טורבינות נכריות. האם יוכל כבוד הרב עובדיה יוסף לתת הכשר לשימוש בחשמל זה, פרי חילול שבת, בכל המכשירים החשמליים הפועלים בשבת קודש אפילו בבתיהם של יהודים כשרים – נורות, מקררים, מעליות של שבת וכו' וכו'?

הרהורי תשובה

'הארץ' 15.8.99 (תגובה למאמרו של הרב שטיינברגר, לא פורסם)

נס גדול ארע לי שממש ערב ראש חודש אלול פקח הרב ישעיהו שטיינברגר את עיני במאמרו 'הכל שפיט, הכל סחיר', והביאני לידי הרהורי תשובה במועד הנכון. ימים רבים הייתי מצר על האנטישמיות של עמי הארצות ועל כך שדבק בנו, ביהודים, השם הרע של תאבי ממון, עד כדי כך שהמילה 'יהודי' מופיעה במילונים מכובדים של השפה האנגלית כמילה נרדפת ל'רודף בצע'. ידעתי שלעיסוקם של יהודים רבים במסחר ובעסקי ממון היתה הצדקה היסטורית והאמנתי, לתומי, שהציונות והקמת מדינת ישראל (על אפם וחמתם של קיצוני הדת) יביאו גם לשינוי התדמית השלילית של היהודים בקרב אומות העולם.

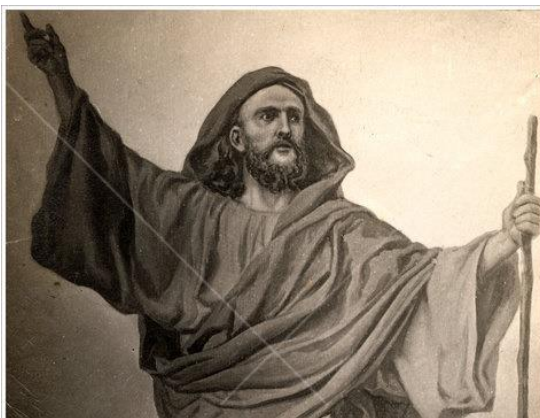
והנה, ממאמרו של הרב הנאור – המצטט את אחד-העם (אמנם בטעות כפולה: הוא שם בפיו את אמרת 'משלי': "באין חזון יפרע עם", ואילו את "יותר מששמרו ישראל על השבת..." המיוחסת לאחד-העם הוא מביא כפרי עטו של "המשורר האנטי-דתי" יל"ג), התברר לי שאחרי הכל לא השתנינו, ואנו – לפחות החילוניים שבינינו, נשארנו רודפי בצע. אליבא דרבי שטיינברגר, גם כשאנו מייחלים לשלום "המוטל בספק", ומקווים לבסס את כלכלת ישראל בעקבות האווירה החדשה באזור ולהגיע לעצמאות כלכלית, עוצמה ורווחה שיבטיחו גם את עתידנו וגם את איכות חיינו, הרי לאמיתו של דבר אנו "מוכנים למכור את המדינה לכל המרבה במחיר", כדברי הרב, ולבסוף נגיע גם לכך שנמכור אותה לאילי הנפט הערבים, כהצעתו...

יתר על כן, לא זו בלבד שגישת "הכל סחיר" שלנו מצדיקה את שנאת ישראל, אלא שגם אנו עצמנו חוטאים באנטישמיות: יונתן בן דב השתמש "בביטוי האנטישמי העתיק" שה"י פה"י שייחסו רבותינו להמן הרשע, ומהי האמרה "הכל שפיט" אם לא וריאציה עכשווית על דברי אותו צורר: "ואת דתי המלך אינם עושים"? האם בדרשנו מהחרדים לשמור את חוקי מדינת ישראל ואת כללי הצדק והשוויון של החברה המודרנית איננו נוהגים כבן-המדתא?

אין פלא בכך שלמקרא דברי הרב הזדעזעתי עד עומק נשמתי והחלטתי לתקן את דרכי, ואני קורא לכל עמיתי החילוניים לעשות כמוני. "לא בשמיים היא, כי קרוב אלינו הדבר מאוד": למזלנו יש לנו, ממש בקרבנו, דוגמה של חברה אידיאלית, חברה בה "כסף אין נחשב למאומה". זוהי חברה של "אנשי אמת, שונאי בצע", שלא ימכרו שום עקרון בעבור כסף.

אמנם החזקתם עולה לכולנו ממון רב, בוודאי מיליוני שקלים רבים כל שנה, אבל לא כל דבר צריך להימדד בכסף, כפי שמלמדנו הרב המביא לדוגמה את "בית המלוכה עתיר ההוצאות בבריטניה". אנשים יקרים אלה אינם מוכרים שום דבר בכסף (פרט, אולי, להצבעה זו אחרת בכנסת או בממשלה) – את הממון הרב שהם מקבלים הם לוקחים מבלי שיתנו בעבורו תמורה – לא תמורה בעבודה יצרנית, לא תמורה בהגנה על המדינה, ואפילו לא תמורה בהתחשבות בצרכיהם וברגישויותיהם של האחרים. ענייניהם אינם שפיטים על ידי ערכאותינו (אם כי אנו כפויים להיזקק לבתי-דיניהם), ו"היתר עיסקא" שלהם אינו בגדר "הכל סחיר", גם כשהוא עובר על לאו מפורש בתורה.

כישעיהו הראשון, שקרא: "הוי גוי חוטא, עם כבד עוון", העז גם ישעיהו שטיינברגר לשאת את דברי התוכחה שלו מעל במה חילונית מובהקת, ועל כך ייאמר, כדברי אותו נביא: "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע!"

ישעיהו הנביא

הכל שפיט, הכל סחיר

איך לדעת את רצון הציבור?

מכתב ל'הארץ', 7.7.2002

בדיחה ישנה מספרת על היהודי שמספר בהתרגשות לאשתו איך "היום באמצע היום ובאמצע העיר, ניגש אלי מישהו ורצה לתת לי סטירת לחי". "איך אתה יודע שהוא רצת לתת לך סטירת לחי?", שואלת האשה, והוא משיב: "אם לא היה רוצה, לא היה נותן!".

נזכרתי בבדיחה זו באחד הבקרים האחרונים, כששמעתי ברדיו על הסקר שלפיו ארבעים אחוז מהאוכלוסיה היהודית בארץ היו מעדיפים נישואים אזרחיים על נישואים רבניים. מבט בשנתון הסטטיסטי של מדינת ישראל מלמד אותנו שבעוד שהאוכלוסיה היהודית במדינה גדלה ב- 63% משנת 1974 עד 1999, ובאופן דומה גדל מספר משקי הבית הנוספים מדי שנה, הרי מספר הנישואין שנרשמו ברבנות לא גדל כלל באותו חצי יובל. גם כשנניח שב- 1974 נערך הרוב המכריע של טקסי הנישואים של הזוגות היהודים ברבנות, מתקבל האומדן שכארבעים אחוז מהזוגות היהודים לא זו בלבד שמעדיפים לא להינשא ברבנות, אלא הם פשוט נמנעים מלעשות זאת. כלומר, העובדות מדברות בעד עצמן, וזאת על אף המכשולים שהמדינה מניחה על דרכם של אלו המסרבים להיכנע לתכתיב הדתי.

למרות שהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה התחייבה, לפני כשנתיים, לפרסם גם את מספר הנישואין שלא במסגרת הרסנות, עדיין לא הצליחה לעשות זאת. המידע הזה נמצא במשרד הפנים, שאיננו נלהב מהאפשרות שהציבור יידע את העובדות מבלי להיזקק לתרגילים חשבוניים. אגב, מכיון שהרוב המכריע של הגירושין של זוגות יהודיים נערך ברבנות (גם אם הזוג לא נישא ברבנות), הצגה מוטה זו גם מגזימה באופן מבהיל את היחס בין הגירושין לנישואין (בשיטה זו נוכל להגיע, לפחות באופן תיאורטי, גם לשיעור גירושין של למעלה ממאה אחוז!).

כניעה לכפייה הדתית

מכתב ל'חברה להגנת הטבע', 11.10.2006

חברים יקרים. נדהמתי לשמוע שהחברה להגנת הטבע נכנעה לאיומי המפד"ל וביטלה את ההסדר בדבר חלוקת חוצר של החברה בסניפי רשת 'טיב טעם'. עד כמה שהבנתי לא הבטיחה החברה שום בלעדיות ל'טיב טעם' ולא יכולה להיות בהסדר זה שום כפייה או פגיעה כלשהי בציבור הדתי, פרט לכך שהחברה אינה מצטרפת להחרמת הרשת מטעמי כשרות. זוהי כניעה מבישה לסחטנות, ואיני מוכן להיות שותף בה. למערי הרב, למרות הערכתי לפעלכם העצום, איני רואה דרך אחרת להביע את מחאתי אלא בהודעה על הפסקת חברותי המשפחתית, בת עשרות השנים, בחברה בתום השנה האזרחית הנוכחית, ולהמליץ גם לידידי לעשות כך אלא אם תחזור בה החברה מכניעתה. עלינו להיות מוכנים להגן לא רק על זכויות הצומח והחי, אלא גם על זכויות האדם! אבקשכם לאשר קבלת הודעתי זו.

'טיב טעם' וכניעה לסחטנות

מכתב למנכ"ל 'החברה להגנת הטבע', 20.2.2007

[...] תשובתך למכתבי הייתה רחוקה מאוד מלהניח את הדעת. אינני יודע מה מספר חברי החברה שפנו אליך במחאה נגד דוכני המידע בחנויות 'טיב טעם', אך אני משוכנע שמדובר במיעוט מבוטל מבין חברי החברה להגנת הטבע, ושהנהלת החברה משתפת פעולה עם כפיית דעותיו של המיעוט על הרוב. מכיון שהנהלת החברה לא פנתה אל כלל חבריה כדי לברר את עמדתם בנדון, לא נותרה בידי הרוב הדומם אפשרות מחאה אחרת מאשר לפרוש מן החברה. מאידך, אם אני טועה ורוב חברי החברה שותפים לחוסר הסובלנות המשוער כלפי ציבור גדול שתרומתו ודאי שאינה נופלת מזו של אוכלי הכשר בד"ץ, אל יהיה חלקי עמהם. באהבת והגנת הטבע אין מקום להבדלי דת ואמונה, גזע או לאום. [...]

סילבסטר משלנו

פורסם במדור 'במה', 'הארץ', 17.1.1999, בכותרת 'סיבה למסיבה'

הרב הראשי לישראל, הרב לאו, תקף את חגיגות הסילבסטר בישראל ואף האיר את עינינו: "למי שלא יודע, סילבסטר היה אפיפיור שהתפרסם בתכונה בולטת שלו – אנטישמיות". הרב לאו הוסיף ושאל: "אין לנו מספיק אישים לחגוג אותם? למה אנחנו צריכים את היבוא הזר הזה?"

רציתי להרחיב את ידיעותי אודות אותו סילבסטר משוקן, ומצאתי בספר ההיסטוריה שהיו שלושה אפיפיורים בשם סילבסטר, אך התקשיתי להחליט מי מהם הוא זה שהתפרסם באנטישמיותו. סילבסטר הראשון קנה לו מוניטין בזכות כך שקיבל, באמצע המאה החמישית, את אדמות קריית הוותיקן עבור הכנסייה. סילבסטר השלישי מוזכר רק, דרך אגב, כאחד משלושת "האפיפיורים המתחרים" לגוריוס השישי באמצע המאה האחת-עשרה. סילבסטר השני, המפורסם מבין השלושה, עלה לכס האפיפיור לפני אלף שנים בדיוק וקנה את שמו הן בזכות היותו האפיפיור הראשון שהיה צרפתי, והן בזכות היותו אחד מהאנשים המשכילים ביותר בתקופתו - הוא שלט היטב במתמטיקה ובמדעים, וזאת תוך ניצול שליטתו המלאה בשפה הערבית. למדתי גם שמלבד היותו מדינאי ערמומי, היה רפורמטור מתון שלחם בשחיתות בכנסייה, במיוחד כנגד מכירת משרות הכהונה בכסף. לכאורה היה נראה לי אותו סילבסטר השני כדמות הראויה למדי לכבוד המפוקפק שנקרא על שמו מסיבה. אך גם אם לא אליו התכוון כבוד הרב, הרי חזקה עליו שכאפיפיור, או כגוי סתם, היה אנטישמי גם אם לא מצאתי סימוכין לכך.

לכן החלטתי להיענות לאתגר שהעמיד בפני הרב לאו, ולנסות למצוא אישיות יהודית שנוכל להזדהות איתה כאשר כל הערלים מקדשים את שמו של האפיפיור סילבסטר. חשבתי שראוי שתהיה זו אישיות מודרנית שתסמל, בו זמנית, גם את תרומת היהודים למדע ולחברה בעת החדשה וגם את הגורל היהודי. לא היה נראה לי רצוי לבחור בדמות מהמאה הנוכחית, ולכן חיפשתי מדען יהודי בולט במאות הקודמות. אמנם איני אובייקטיבי, אך נראה לי שתרומה זו מתבטאת במקצוע המתמטיקה יותר מאשר בכל מקצוע אחר. יתרה מזו, אם נסתמך על דברי יוספוס פלאביוס (הוא יוסף בן-מתתיהו) שטען כי היה זה אברהם

אבינו שלימד את המצרים הקדמונים מתמטיקה ואסטרונומיה, נוכל לראות את המתמטיקאים היהודים של העת החדשה כממשיכי דרכו של אברהם אבינו. לכן החלטתי לבחור מתמטיקאי יהודי מתאים. בין שלושת המתמטיקאים היהודים הגדולים שחיו ופעלו במאה התשע-עשרה נאלצתי לפסול שניים: את לאופולד קרונקר (1823-1891) שהמיר את דתו בשנת חייו האחרונה, ומשום כך אין כל ספק שהיה נפסל ע"י הרבנות. ואת קרל-גוסטב יעקובי (1804-11851) שאמנם חי ונפטר כיהודי, אך שמו הפרטי מעורר בנו אסוציאציות מאוז לא-נעימות. נותר השלישי, ששמו הפרטי, כשם אביו, כשר למהדרין: ג'יימס יוסף בן אברהם יוסף, ושהחזיק באמונת אבותיו ולא המיר את דתו למרות שבגלל יהדותו לא יכול היה לקבל את התואר באוניברסיטת קיימברידג' - תנאי מוקדם לקבלת התואר באנגליה בשנים ההן היה קבלת 39 העיקרים של הכנסייה. לכן, למרות שהיה מגדולי המתמטיקאים בדורו, נאלץ לנדוד מעבר לים כדי לקבל את תארי ה-B.A וה-M.A. מלבד היותו מתמטיקאי גדול ויהודי גאה, היה גם בעל השכלה רחבה ששלט בלשונות הקלאסיות ובספרות הקלאסית, במוסיקה ובשירה. על כן אני מציע שכאשר כל העולם חוגג את חג הקדוש הנוצרי סילבסטר, נקדיש אנו את המסיבה לאותו מתמטיקאי יהודי דגול, ובכך נדגיש לא רק את ערכי המדע ומסורת אבות, אלא גם את חשיבותן וערכן של הפתיחות והסובלנות. שמו המלא של אותו מתמטיקאי יהודי הוא ג'יימס אברהם סילבסטר. הוא ה'סילבסטר' היהודי ששמו מופיע ב'אנציקלופדיה יודאיקה'. אם אי פעם אשתתף במסיבה ערב ראש השנה הכללי, תהיה זו דמותו (שבתמונה הרצ"ב) שתעלה לנגד עיני, ותזכיר לי גם את הצביעות של אלה המוחים כנגד אפליה דתית בכל מקום - פרט למדינה בה הם שולטים בכיפה.

**הרב לאו: סילבסטר
היה אפיפיור אנטישמי
- למה צריך את זה?**

נבלה בישראל

מכתב ל'הארץ', 15.10.1998

בליל רביעי שעבר, העשירי בנובמבר, במלאת ששים שנה ל'ליל הבדולח', ראינו בטלוויזיה הישראלית, בשחור-לבן, את הטרור וההרס שביצע ביהודים ההמון המוסת המתפרע בגרמניה דאז. יומיים לאחר מכן חזינו שוב בפוגרום, עכשיו ואצלנו. גם אם כתבה זו היתה בצבע, הרי התמונה שעלתה ממנה היתה שחורה משחור: הפעם ראינו צעירה מפוחדת בפני המון יהודי מוסת, מתפרע ומשחית.

בשבת שקדמה להתפרעות במאה שערים קראו יהודים בפרשת 'וירא', והזדעזעו מרשעותם של אנשי סדום, "אנשים רעים וחטאים", ומהפוגרום שרצו לערוך באורחיו של לוט: "טרם ישכבו ואנשי העיר סדום נסבו על הבית, מנער ועד זקן כל העם מקצָה". זה קרה, לפי מסורת ישראל, לפני ארבעת אלפים שנה. אף הרשעות לא פסה מן הארץ עם מהפכת סדום ועמורה, ואינה מוגבלת לגויים בלבד. אלף שנה לאחר מכך, מספר לנו התנ"ך בלשון זהה כמעט, ארע פוגרום דומה – מעשה הפילגש בגבעה, היא גבע-בנימין הסמוכה לירושלים: "והנה אנשי העיר, אנשי בני בליעל, נסבו את הבית מתדפקים על הדלת".

בפרשת סדום שנו רבותינו: "זעקת סדום ועמורה כי רבה – על עסקי ריבה", וכך "הכצעקתה – צעקתה של נערה". צעקה זו היא שזעזעה את הקב"ה וחרצה את גורל סדום ועמורה לאבדון! נתחי גופתה המבותרת של הצעירה בגבע-בנימין זעזעו את כלל ישראל והביאו למסע עונשין כנגד בני בנימין, למלחמת אחים עקובה מדם ולג'נוסייד כמעט מושלם שלהם. הצעירה השווייצרית המפוחדת בירושלים לא זעקה, אך תמונתה ומראה ההרס הנורא שגרם האספסוף בדירת הנשים במאה שערים היו צריכים לזעזע את מדינת ישראל כולה. מול אזלת ידה של המשטרה והיחס הסלחני לבריונות זו חייבים אנו לשאול ולזעוק, כישעיהו הנביא בשעתו: "הכסדום היינו, לעמורה דמינו?!"

חרדים הרסו דירות של שלוש נוצריות במאה שערים

אות קלון לוועד

מכתב ל'הארץ', 8.1.1999

מכתב התגובה של משה עליאש, היו"ר הקודם של הוועד הפועל של בית הכנסת 'ישורון', בכותרת 'בלא פוליטיקה' ('הארץ', 18.12.1998), מפגין את נאורותו לעומת הוועד החדש ולעומת כל אותם שמאלנים שהזדעזעו מהעובדה שניתנה לרב גינזבורג, בעל 'מלכות ישראל', בימה מתמשכת בבית הכנסת.

מר עליאש זהיר מאוד בכבודו של הרב גינזבורג. דעותיו הגזעניות הקיצוניות המוצהרות, בע"פ ובכתב, מכונות בפי מר עליאש: "ההשקפות הפוליטיות המיוחסות לרב גינזבורג". ברוב נאורותו הוא מצהיר שאינו שותף להשקפות אלו.

אך אות הקלון מגיע, לדעתו, דווקא לאלו הרוצים לשלול מהרב גינזבורג את חופש ההטפה הפנאטית הגזענית. אותם משווה מר עליאש, לא פחות ולא יותר, לפאשיסטים שסברו "כי אין לאפשר לקומוניסט, או יהודי, להרצות על פסיקה או כימיה או מתמטיקה... הגם שאין כל קשר בין נושא ההרצאה לבין השקפותיו הפסולות של המרצה". על זה נאמר: "תשמענה אוזניך מה שפיך מדבר!". נאום הטפה על יסודות היהדות מפי מטיף בעל השקפות פאשיסטיות מומשל ע"י מר עליאש לשעור בפסיקה, ומה שחמור מזה: יהודי, או אפילו, רחמנא ליצלן, קומוניסט הדוגל בשוויון ובאחווה עמים, אלו הם "בעלי ההשקפות הפסולות" המקבילות לערכים להם מטיף הרב גינזבורג: קדושת הנקמה בגויים, חובת גירוש הגויים מן הארץ והתענוג של המלחמה במ, כפיית המצוות הדתיות על החילוניים, והאדרת הרוע כמכשיר להשגת מטרות אלו.

לצערי, המקבילה המתאימה יותר שאני רואה לפרשת גינזבורג ב'ישורון' היא קיום סדרת הרצאות כשהמרצה הוא אידיאלוג נאצי או פאשיסטי, כמו ז'אן מרי לה-פן, ז'ירינבסקי או פרחאן. מר עליאש הנאור בוודאי לא ימצא בכך כל פסול. מה שבוודאי לא בא בחשבון, לא בבית הכנסת 'ישורון' ולא בשום בית-כנסת אורתודוכסי אחר בישראל, הוא סדרת הרצאות מפי רב רפורמי – זה כבר ממש צלם בהיכל!

קול באשה ערווה

בעקבות מכתבו של עו"ד גדעון רוזנבלום לרב דרוקמן, 14.10.2011

יפה עשה עו"ד רוזנבלום שהזכיר את מקור הביטוי הנ"ל בתלמוד – שיחת "התפארות" בין גברים מורעבי מין בין כתלי בית המדרש, המתחרים זה בזה בגבריותם ובסף הנמוך של הגרוי המיני שלהם. כמו גסויות אחרות הנאמרות בנסיבות כאלה, אין ביטוי זה ראוי שיישמע בפומבי. הוא משקף תפיסת עולם, לפיה האשה היא יצור נחות שנברא לשם סיפוק צרכיו ומאווייו של הגבר, וככזה היא אולי יצור מועיל, אך היא גם יצור מסוכן, המדיח את הגבר – חוה ולילית כאחת.

באלפיים השנה שעברו מאז נאמרו דברים אלה, עשתה החברה האנושית, כולל חלק מהחברה היהודית, צעדים גדולים קדימה. חלק חשוב מהתקדמות זו הוא ההכרה בשוויון בין המינים, בהיות בני האדם בעלי נשמה ויכולת התבטאות שאינה תלויה בזהותם המינית.

הרבנים הרואים בפסוק זה הלכה, כלומר חוק דתי, מאמינים גם היום כי קול האשה הוא ביטוי למיניותה, ותפקידו – לגרות את הגבר. ההלכה שהם רוצים לכפות לא רק על מאמיניהם, אלא גם על חיילי צה"ל ועל כלל הציבור, היא כי אסור לנשים להשמיע את קולן בפומבי. מוטב שאשה לא רק לא תיראה (אלא, במידת ההכרח, כשהיא מכוסה מכף רגל ועד ראש כמו באיראן) אלא גם לא תישמע, ועדיף גם שלא תיזכר – כי כל זכר לקיומה ולנשיותה עלול להכניס מחשבות זימה בליבם של הגברים, ובמיוחד בלב אותם רבנים – הרי "כל שגדול מחברו יצרו גדול הימנו". רבנים קבעו ויקבעו "הלכות" כאילו קיבלו אותן מישות עליונה. אך הלכות, כחוקים, נחקקות על ידי בני אדם. אין "הלכה שקרית" ו"הלכה אמיתית", כשם שאין חוקים "אמיתיים" וחוקים "שקריים". אבל יש חוקים נאורים ומיטיבים ויש חוקים מרושעים ומבזים.

בין העלה לרעלה – פרדוקס החופש בלבוש
דברים באסיפה השנתית של עמותת ע.ל.ה – חופש, 26.2.04

ה"עלה" כותרת דברי הוא עלה התאנה, הלבוש המינימלי. ה"רעלה" (veil) היא כסות הראש של האשה – צעיף המסתיר את ראשה, בפרט את כל שערה, ובמקרה הקיצוני – גם את הפנים פרט לעיניים ולפה. אחרי שאומר למה אני מתכוון בביטוי "פרדוקס החופש" ואיך הוא מתבטא בסוגיית לבוש האשה, אעבור לתיאור היסטורי קצר של הסתרת האשה ע"י התרבויות והדתות השונות, ואחר כך אעסוק בנימוקים השונים הנשמעים בעד ונגד איסור עטיית הרעלה במוסדות ציבור או בבתי הספר הממשלתיים בצרפת או בארצות אחרות.

כשאני מדבר על פרדוקס החופש, אינני מתכוון לפרדוקס הרצון החופשי התיאולוגי ("הכל צפוי והרשות נתונה") או לפרדוקס הפילוסופי האנלוגי הקשור לבעיה הפסיכופיזית, אלא לפרדוקס הנובע מהגדרת החופש בדרך השלילה, כאי-כפייה, ומכך שבעקבות הגדרה זו נפסלת, לכאורה, כל פעולה המגנה על החופש בדרך של חקיקה או כל כפייה של נורמות ליברליות בדרך אחרת. אם עקרון החופש הוא שאָסור לְאָסור. האם גם אסור לְאָסור לאסור? אין ספק שמבחינה זו, חייו של המאמין הפנאטי קלים יותר מחייו של הליבראל – המאמין הפנאטי חופשי מסתירות, כיוון שעליו רק לציית.

כדי שפרדוקס החופש הזה יבוא בכלל לידי ביטוי בהקשר הדתי, הכרחי שהמדינה, או החברה, יהיו חילוניות במוצהר, או לפחות שהפרדת הדת מהמדינה תהיה נורמה חוקתית או חברתית גוברת המחייבת איסור כפייה דתית. זהו המצב בצרפת - שהגדירה את עצמה כמדינה חילונית, או בארה"ב בה מעוגנת בחוקה הפרדת הדת מהמדינה. לצערנו, אנחנו עוד רחוקים מאוד ממצב זה, ורק יכולים להתקנא במדינות העומדות בפני דילמה כזו.

אחד הנושאים שבו הסתירה הזו בעקרון החופש שָבה ומביכה את הליברלים למיניהם, והנושא בו עוסקים דברי הוא, כאמור, נושא לבוש האשה, שעלה לאחרונה שוב לכותרות בעקבות ההחלטה האחרונה של הממשלה והבית התחתון בצרפת, ואם תרצו – גם אצלנו, בהצעת החוק של חבר הכנסת מש"ס נסים זאב לאסור "לבוש לא צנוע" בכנסת.

מאז שאדם וחווה אכלו מעץ הדעת, נעשה לבוש בני האדם, ועוד יותר מכך לבוש בנות חווה, לאחד הביטויים הבולטים ביותר של נורמות ההתנהגות החברתית, ובו יכולים להתבטא גם חופש הפרט מחד, וגם הכפייה של הכלל על הפרט, מאידך. בחברות שונות ובתקופות שונות בתולדות האנושות אנחנו יכולים למצוא שונות גדולה מאוד ברמות המקובלות של הכיסוי והחשיפה של גוף האשה - מהחשיפה המלאה הנאיבית או הנוודיסטית האידיאולוגית, דרך עלה התאנה, הביקיני, חולצת הבטן והמיני ועד לבוש תלמידות האולפנות והנשים החרדיות והכיסוי המלא של נשים מוסלמיות על ידי הצ'דור באיראן או הבורקה באפגניסטאן. כיוון שלפי הלבוש של הנוכחות באולם אני מניח שגם הליברלים ביותר שבינינו מסכימים על מינימום הכרחי של לבוש כמו העלה, ומאידך גם ברור לי שכולנו כאן מתנגדים לקיצוניות השנייה – לכפיית הרעלה המסתירה-כל, הרי שמדובר בבחירת "שביל זהב" בין העלה לרעלה, בחירה שהיא, בהכרח, תלוית זמן, מקום ותרבות.

קשה לחלוק על כך שבמהלך ההיסטוריה, כפיית נורמות הלבוש על האשה נעשתה על ידי הגברים והיא מהווה חלק מהמסכת הכוללת של שעבוד האשה וההתייחסות אליה לא כאל יצור שווה לגבר אלא כמי שתפקידה הוא רק לשרת אותו ולספק את צרכיו. הסתרת האשה אינה מוכרת לנו משחר ההיסטוריה. האשה במצריים הקדומה יכלה להופיע באופן חופשי מחוץ לבית, ואפילו בחוקי חמורבי, למרות שאנו רואים בהם אסימטריה ניכרת בין מעמד הגבר למעמד האשה - הרבה יותר מאשר במצריים, איננו מוצאים שום הגבלת לבוש על הנשים. גם היהדות התחילה, כנראה, בגישה ליברלית יותר ללבוש האשה – פרט להצגת הביישנות הקצרה של רבקה המתכסה בצעיף כאשר היא פוגשת את חתנה המיועד יצחק, האשה הרעולה ממש היחידה עליה מספר לנו התנ"ך היא תמר כלת יהודה כאשר היא מתחפשת לזונה: "ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף, ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה... ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה" (בראשית לח 14-15).

כעבור כמה מאות שנים, בחוקי אשור בתחילת המאה ה-11 לפנה"ס, אנחנו מוצאים את מעמד האשה גרוע הרבה יותר מאשר מה שמשתקף בחוקי חמורבי:

אנחנו מוצאים כבר חובת עטיית רעלה על נשים היוצאות לרחוב (פרט למשרתות וזונות – ההיפך מאשר בסיפור תמר), כמו גם את זכותו של האיש להכות את אשתו, למשוך בשערה ובאוזניה ולחבול בה, ואם יחפוץ – גם לגרש אותה ולשלחה ריקם כעולה על רוחו.

הסתרת האשה מזרים, פורדה בפרסית, הפכה כנראה לנורמה במסופוטמיה והתפשטה באזור. כעבור עוד כמה מאות שנה, גם ביוון הקדומה אנחנו מוצאים את הגישה הגורסת את נחיתות האשה ואת היותה רכוש הבעל – באתונה לא יכלה אשה מכובדת לצאת לרחוב ללא ליווי וגם בביתה לא הופיעה בפני זרים. גם ברומא לא היה מקובל שאשה מכובדת תגלה את שערה ברבים – זו הייתה עילה מספקת לגירושין.

לא מפתיע, לכן, שגם גישת היהדות כלפי האשה נעשתה יותר ויותר נוקשה לאחר גלות בבל, בתקופת בית שני ואחריו. דרישת כיסוי ראש האשה הנשואה מסתמכת על הכתוב במשנה (כתובות ז, ו): "ואלו יוצאות שלא בכתובה – העוברת על דת משה ויהודית... ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע" (דת יהודית הוא מונח המתייחס להוראות מתחום הצניעות שאינן מפורשות בתורה שבכתב שהיא דת משה). האשה שאיננה מכסה את ראשה מוגדרת ע"י התלמוד כמי שיוצאת ללא כתובה. במסכת ברכות אנחנו כבר מוצאים את הרחבת האיסור גם לנשים לא נשואות, וזאת לאו דווקא כדי לשמור על האשה כרכוש הבעל אלא כדי לשמור על הגברים מיצר הרע: "אמר רב ששת: שיער באשה ערווה, שנאמר 'שערך כעדר העזים' ". ככל שכיסו יותר את הנשים, כך נהיה סף הגרוי של חז"ל לנו נמוך יותר, כנראה והם, כמו דומיהם בימינו, לא היו זקוקים לראות הרבה מגוף האשה כדי להתרגש מינית. במסכת כתובות מסופר על רבא, שבפני בית דינו הופיעה חומא, אלמנתו של אביי, כדי שיקבע את המזונות שבניו חייבים לתת לה. היא טענה שמגיע לה גם יין, כפי שבעלה היה נוהג להשקות אותה. תוך כדי הדיון, במקרה או לא במקרה, נחשפה זרועה של חומא לעיני רבא, והאסוציאציה של היין ומראה הזרוע החשופה הלהיטו אותו עד כדי כך שקם מכס הדין ורץ ובא על אשתו...

הנצרות ציוותה על כיסוי ראש הנשים – בתולות ונשואות – בכנסייה, דרישה הקיימת עד היום בכנסייה הקתולית. באיגרת פאולוס אל הקורינתים (יא) נאמר: "... האיש אינו מצווה לכסות את ראשו בהיותו צלם אלהים וכבודו אבל האשה היא כבוד האיש. כי אין האיש לוקח מן האשה כי אם האשה מן האיש. גם לא נברא האיש בשביל האשה כי אם האשה בעבור האיש. על כן חובת האשה לשאת כסות על ראשה." טרטוליאנוס, במאמרו "על רעילת הבתולות", מנמק כך: "נשים צעירות, אתן לובשות את צעיפיכן בחוץ ברחוב, אז עליכן לנהוג כך גם בכנסייה. אתן עוטות אותם בין זרים, אז עליכן לעשות זאת גם בין אחיכן". כלומר, בתקופת תחילתה של הנצרות כיסוי הראש ברחוב לאשה הנשואה המכובדה היה מובן מאליה, והדרישה לכיסוי הראש בכנסייה היא בנוסף לכך. עם זאת, הנצרות השאירה את ההתנזרות לאנשי הדת, ולא כפתה על הנשים (פרט לנזירות) כיסוי מלא.

האסלאם אימץ את הפורדה הפרסית והרחיק לכת מהיהדות בדרישת העלמת האשה. גם כאן ההחמרה הייתה הדרגתית. חובת כיסוי האשה באיסלאם נלמדה מפסוקים מסוימים בקוראן. פיסקה המצוטטת רבות כמקור לעניין זה היא: "הנביא, קרא לנשותיך, בנותיך ונשות כל המאמינים האדוקים להתכסות היטב בבגדיהן. כך יאה יותר, כך יכירון ולא יעוללו להן כל רע" (קוראן – סורת החיג'אב 33, 59). הפירוש המחמיר, הכולל את כיסוי הראש, השתלט בערך במאה העשירית. כך נקבעו שבע הדיברות ללבוש האשה המוסלמית, והן: א. אסור שייראה אף חלק מגופה, פרט לפנים וכפות הידיים; ב. הבגד שהיא לובשת חייב להיות רפוי כך שלא יהיה ניתן להבחין בצורת גופה; ג. בד הבגד חייב להיות עבה כך שלא יהיה ניתן להבחין דרכו לא בצבע העור ולא בצללית הגוף; ד. אסור שהבגד יבלוט בצבעו או בהידורו וימשוך תשומת לב; ה. אסור לאשה ללבוש בגדי גבר; ו. אסור עליה ללבוש מלבוש כופרים; ז. בגד האשה צריך להיות צנוע, אבל לא בלוי ומעורר רחמים.

חובת אי-ההיראות על ידי זרים מוטלת על כל נערה ואשה מוסלמית. באחד האתרים המוסלמים מצאתי את המטאפורה המחמיאה הבאה: צריך לכסות את האשה כמו שמכסים ממתקים כדי שהזבובים ושאר היצורים המלוכלכים לא יעלו עליהם... המונח רעלה (veil) מתייחס למושג הקרוי בערבית חיג'אב.

זהו מונח כולל המתייחס למלבושים שונים ולעיתים ישנם מונחים שונים מאזורים גיאוגרפים שונים המתייחסים לאותו מלבוש. בקטאר הרעלה השחורה – באתולה – משאירה רק את האף והפה חשופים. כך גם הבורקה האפגאנית. לעומת זאת, החיג'אב שביקשו האחיות לילה ואלמה לוי ללבוש בבית הספר בצרפת הוא צעיף הנקשר מתחת לצוואר ומכסה את השיער אך לא את הפנים. בקוראן המונח חיג'אב איננו מתייחס למלבושי נשים אלא הוא מובא במשמעות של הפרדה. היום, ה"רעלה" ומשמעותה היא סוגיה מרכזית בשיח הפמיניסטי בעולם הערבי, כשהשוללות את הרעלה תופסות אותה כאמצעי דיכוי, וההגנה עליה נעה בין הגישה האפולוגטית, המתרצת את החיג'אב ככלי המיועד למנוע מתח מיני סביב האשה, וכך להגן עליה, לבין הגישה הכוחנית הרואה את עטיית החיג'אב כהפגנת זהות וכוח, כחלקה של האשה במאבק האיסלאמי כנגד התרבות המערבית המאיימת עליו.

המציאות בחברה המוסלמית השפיעה גם על הנשים היהודיות בארצות האסלאם, כולל ספרד, בימי הביניים. נשים יהודיות נהגו לכסות את פניהן ברעלה ומיעטו לצאת מביתן, וכאשר יצאו עשו זאת רק בליווי גבר בן המשפחה. גם בתקופה המודרנית המשיכו נשים יהודיות שאינן נשואות לכסות את שער ראשן בארצות מוסלמיות כמו תימן, פרס, לוב, אפגניסטן וכו'. בהקשר זה נזכיר גם את פסיקת הרמב"ם לפיה: "גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד, פעם בחוץ פעם ברחובות. ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או כמה פעמים בחודש לפי הצורך, שאין יופי לאישה אלא לישיב בזווית ביתה, שכך כתוב: 'כל כבודה של בת מלך פנימה'". במשך 800 השנה שעברו מאז מות הרמב"ם, היהדות האורתודוקסית לא השתחררה מהנורמות של יוון הקדומה ושל האסלאם ביחס למעמד האשה. גם השולחן ערוך פוסק: "ואלו הם דברים שאם עשתה אחת מהם עברה על דת יהודית: יוצאת לשוק או למבוי מפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת". השו"ע פוסק גם שבמקרה כזה תצא האשה בלא כתובתה, ומצווה על הבעל לגרשה למרות שלא כופים עליו את זאת.

כיוון שהחיג'אב הוא אחד מסימני ההיכר והסממנים הבולטים של הקנאות הדתית האסלאמית, הוא היווה, ומהווה גם היום, מטרה מועדפת להתקפה ע"י הלוחמים כנגד קנאות זו. התחיל בכך מוסטפה קמאל, הוא אתא טורק, במסע שלו בשנות העשרים של המאה הקודמת לחילון טורקיה ולמודרניזציה שלה. הוא אסר בחוק את התרבוש (פֶז) על הגברים, והעביר צו (שלא הועבר כחוק) האוסר על הנשים לבישת רעלה במוסדות ציבור. איסור זה נכפה ע"י חוקים עירוניים והוא תקף עד היום. אחת מגיבורות התנועה האסלאמית הטורקית היא מְרֻה קֶנַאקצ'י, מומחית מחשבים שנבחרה לפרלמנט הטורקי מטעם המפלגה האסלאמית פֶזִילַאט באפריל 1999 ונכנסה לטקס ההשבעה עטויה בצעיף, ולמרות צעקות המחאה הרבות וקריאות הגנאי לעברה סירבה להוראה לצאת מהאולם והתיישבה במקומה. על כך ננקטו נגדה הליכים משפטיים. בתשובה להאשמות ראש הממשלה דמירל שהיא פרובוקטורית היא טענה, בראיון ל'דָר שפיגל', שרצתה לבחון את הסובלנות של עמיתיה בפרלמנט, ושהם נכשלו במבחן. האירוע והמשפט עוררו גל של תמיכה אסלאמית בה, כולל מחאה של "ועדת זכויות האדם האיראנית". נוספה לכך הפגנה סוערת של אלפי גברים שהפגינו באוניברסיטת מלאטיה כנגד המשך האיסור על החיג'אב באוניברסיטה, ובגנות הרקטור עוֹמֶר סְרֶלַאק, הפגנה שפוזרה בגז ע"י המשטרה. קואקצ'י המשיכה בזאת מורשת משפחתית – אמה, שהייתה פרופסורית באוניברסיטת אתא טורק, פוטרה אף היא על שהתעקשה לעטות חיג'אב, וגם אביה שהצהיר על תמיכתו באם, עזב את משרתו באוניברסיטה. כותרת המשנה של הכתבה על מרוה קואקצ'י שפורסמה בעיתון קרסנט אינטרנשיונאל במאי 1999 היא: "הפונדמנטליסטים החילוניים בטורקיה מסמנים את מרוה קואקצ'י כמטרה בגלל החיג'אב", והרקטור עוֹמֶר סְרֶלַאק מכונה בה "חילוני פנאטי"... הכתבה טענה ש-75% מנשי טורקיה ממשיכות ללבוש חיג'אב למרות האיסור הקמאליסטי ו-75 שנות הקמאליזם, והמלים המסיימות את הכתבה היו: "הרעל האנטי איסלאמי של החילוניים צריך להיענות בגיוס המוני המוסלמים בטורקיה נגד הפשיזם החילוני. אסור שגנגסטרים כאלה, במדי צבא או בלעדיהם, יורשו להחזיק בטורקיה כבת ערובה". בסופו של דבר התברר שמרוה קואקצ'י היא אזרחית ארה"ב, ולכן נפסלה מלכהן בפרלמנט.

השאח הפרסי, ריזה שאח פהלאבי, ניסה ללכת בדרכו של אתא-טורק ולהביא מודרניזציה לאיראן, ובשנת 1930 העביר חוק האוסר את עטיית הרעלה. אבל עם מהפכת חומייני חזרה הרעלה והפכה לחובה שנכפתה באלימות על ידי משמרות המהפכה.

מדינה מוסלמית אחרת המנסה ללכת בדרך הטורקית ולהילחם בפנאטיות הדתית היא טוניסיה. חביב בורגיבה החליט ללכת בדרכו של אתא טורק ואסר, ב-1986, את החיג'אב במוסדות הציבוריים.

אבל טורקיה וטוניסיה הן עדיין תופעה חריגה בנוף המוסלמי. באיראן החומייניסטית הצ'דור הוא עדיין חובה על האשה ברחוב. אמנם הייתה שם הקלה מסוימת כשחתאמי היה בעמדת כוח – לאחר בחירתו כנשיא ב-1997 הוא הכריז על שוויון בין המינים, והורגשה הקלה מסוימת בהקפדה על לבוש הנשים. כך, למשל, הרשו גיוון בצבע המעיל העליון – לא שחור בלבד. אבל במאי 2003 חלה שוב החמרה. גם באפגניסטאן הפוסט-טליבאנית ובפקיסטאן השכנה עדיין מהלכות הנשים בבורקה. מעיראק שלאחר סדאם אנחנו שומעים על התגברות כוחם של הפונדמנטליסטים וכפייה של הרעלה ביותר ויותר אזוריים. אבל גם המצב בכמה מארצות האיסלאם הפחות קונטרוברסאליות, כמו ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ, אינו טוב בהרבה והרעלה היא חובה בהן. בסעודיה אשה אינה יכולה לקבל רישיון נהיגה, אבל גם האפשרות שלה לנסוע במכונית או במונית נהוגה על ידי גבר היא מוגבלת ביותר. אסור לה להיות עורכת דין או מלצרית, ומשטרת הדת משגיחה על התנהגותה. לאחרונה נבעו אמנם מספר סדקים בהרמון. שערורייה גדולה פרצה כאשר לובנא אל-עליאן העזה להופיע בפני הפורום הכלכלי בג'דה ללא רעלה ולנאום בפני המשתתפים – גברים ונשים. לפני שנה הייתה נדונה למלקות על ידי משטרת הדת. היום היא רק מושא לגינוי נרחב.

גם מחוץ למזרח התיכון יש ניסיונות לכפות את החיג'אב בדרכים אלימות, שלעתים מגיעות עד כדי רצח, כמו שקרה באלג'יר, בניגריה, או בקשמיר ובשל צפון הודו ועוד, וכל זה במאה ה-21. יש גם ניסיונות לחקיקה בכיוון זה, כמו

במדינת טַנגנו שבמלזיה (ינואר 2004) בה מתכוונים לכפות חיג'אב על כל הנשים – גם הלא מוסלמיות.

עם הגידול המשמעותי באוכלוסייה המוסלמית במערב אירופה, הגיעה המערכה על הרעלה גם לשם. המקרה שכולנו מודעים לו הוא סיפור האחיות לילה ואלמה לוי, הבנות המוסלמיות של היהודי לורן לוי בצרפת. אבל היו לסיפור הזה תקדימים – בגרמניה נדחתה בשנת 1988 מועמדותה של פֶּרֶשְׁטָה לודין, מורה ממוצא אפגאני, למשרת הוראה בגלל כיסוי הראש שלה. היא החלה במאבק משפטי שהסתיים בשנה שעברה בבית המשפט העליון הפדראלי, שפסק לזכותה בהיעדר חוק שיאסור עליה זאת. אבל בית המשפט לא פסל חקיקת חוק כזה, ואכן בשבע משש-עשרה המדינות בפדרציה הגרמנית, נעשתה חקיקה כזו. הממשלה הבווארית הצדיקה את החוק בכך שהרעלה הפכה לסמל לפונדמנטליזם וקיצוניות.

מאידיך משרד הפנים הבריטי נכנע באוגוסט 2000 ללחץ המוסלמי וקיבל את ערעורה של פרינה עלאם שהקונסול הבריטי בסינגפור סרב לאשר לה פספורט אלא אם תצרף, כנדרש בהוראות, תצלום בראש גלוי, ונשים מוסלמיות פטורות עתה מכלל זה ויכולות להצטלם לפספורט עטויות בחיג'אב. באוסטרליה נאלץ ראש הממשלה להסתייג מהצעת חוק לאסור את החיג'אב מטעמי ביטחון.

צריך להבחין בכך שלמרות הדמיון בדילמה של התנגשות בין חופש לחופש – בין חופש הפרט להביע את אמונתו הדתית לבין חופש הציבור מכפיית מנהגים וסמלים דתיים עליו, נמצאות ארה"ב, צרפת וטורקיה במאבקים שונים לחלוטין. בארצות הברית הפרדת הדת מהמדינה היא חלק מהפרוגרמה הרב-תרבותית, השואפת לשלב במסגרת אחת של האומה האמריקאית החדשה, פסיפס של קבוצות דתיות ואתניות מגוונות, כשתפקידה של ההפרדה הוא להגן על קבוצות המיעוט הדתיות ולאפשר להן לשמור על עצמיותן. לכן נכשלו, עד עתה, כל הניסיונות בארה"ב ובקנדה למנוע מתלמידות לבוא רעולות לביה"ס, וזאת בגלל התנגדות חזקה של האגודות לזכויות האזרח כמו ה-ACLU, שהן גם בין הלוחמות כנגד הכפייה הדתית ובהן יהודים רבים.

בצרפת הסיפור הוא אחר לגמרי, בעצם הפוך. שם חילוניות המדינה היא חלק מהאתוס הלאומי הצרפתי, והאיסור על סימני ההיכר הדתיים הוא חלק מהמאבק לשמירת הזהות הצרפתית המונוליתית וכנגד הרב תרבותיות, לנוכח מגמות ההתבדלות של המיעוט המוסלמי שמשקלו הולך וגדל. הרוב העצום שבו עברה באסיפה הלאומית הצרפתית הצעת החוק האוסר סימני היכר דתיים בולטים בבתי הספר, 494 מול 36, מפגין עד כמה חרדה זו מפני האסלאם הקיצוני היא נחלת הכלל בצרפת. משמעות הרעלה כסמל לשעבוד האשה בחברה המוסלמית הפנאטית אינה הנימוק הרשמי בצרפת או במדינות המערב האחרות. הסיבה, לכאורה, של החוק הצרפתי היא שהרעלה היא הפגנה של השתייכות דתית, ולכן מהווה פגיעה באופייה החילוני של המדינה. לפיכך החילו את האיסור גם על חבישת כיפה או ענידת צלב בולט וכדומה.

למרות האיסור על הכיפה, יהודי צרפת אינם מתנגדים לחוק – בין הסיבות שהביאו לחקיקתו מונים גם את האנטישמיות המוסלמית הבוטה. האפיפיור, לעומת זאת, מתנגד לו. המצב בארצות השפלה דומה לזה של צרפת. בלגיה מתכוונת ללכת בעקבות צרפת והוגשה שם הצעת חוק האוסרת את הרעלה בבתי הספר ובמוסדות הממשלתיים, כולל בתי החולים. הסיבה המוצהרת היא: ללחום בסקסיזם האסלאמי. גם בהולנד הועלתה הצעה דומה.

בטורקיה או בטוניסיה זהו סיפור שלישי, שונה משני האחרים – כאן אין מאבק לא למען רב-תרבותיות ולא כנגדה, אלא מאבק על דמותה ואופיה של החברה הטורקית ההומוגנית – מאבק בין הקידמה לבין המסורת. ברור שכאן עמדת הקהילה היהודית היא חד-משמעית.

הצד השני של פרדוקס החופש הוא השימוש הפרדוקסאלי בטענת הגנת חופש הפרט על ידי האויבים הגדולים ביותר שלו – הקנאים הדתיים. אין צורך להרחיב את הדיבור על האירופה שבשימוש שעושים הפונדמנטליסטים האסלאמים ותומכיהם בביטויים כמו "פונדמנטליזם חילוני", "פשיזם חילוני" או "חילוני פנאטי" שציטטתי מהכתבה ב"קורסנט אינטרנשיונל", או בהתקפה של "הוועדה לזכויות האדם" באיראן החומייניסטית על ממשלת טורקיה. הטענה לחופש הפרט ולזכות האשה להתלבש כרצונה מושמעת על ידי אותם גורמים שחופש

הפרט הוא הדבר הרחוק ביותר מליבם ושכופים או מנסים לכפות, את הלבוש האיסלאמי על הנשים בארצותיהם ושוללים מהן את זכויות האזרח – בין אם אלה גורמי השלטון במדינות בן ה"שריעה" המוסלמית היא החוק, ובין אם אלה קבוצות מיליטאנטיות כמו החיזבאללה (שבבתי הספר שלו הרעלה היא חובה), או ה-PAS במלזיה ודומיהן. את אל-קעידה, לפחות, אי אפשר להאשים בצביעות כזו – הם רואים בחוק הצרפתי הכרות מלחמה על האסלאם וסגנו של בן-לאדן כבר מאיים על צרפת בנקמה אם ייכנס החוק לתוקף.

אם כן, מה העמדה הראויה בסוגיה זו למי שמתנגד לכפייה בכלל, ולכפייה הדתית בפרט? אני חושב שדברי עד עתה רמזו על עמדתי בנדון. ראשית, גם אם יש נשים מוסלמיות רבות שמאמינות באמת ובתמים שהן עוטות את הרעלה מרצונן החופשי, איננו יכולים שלא לראות את הפורדה אלא כמוצר של התפיסה הרואה באשה את מי שתפקידה הוא רק לעמוד לרשות הגבר ולספק את צרכיו, וכמכשיר בידי הקנאות הדתית החשוכה. לכן, לא זו בלבד שהקונפליקט בין חופש לחופש הוא אמיתי, אלא שהעוול הנגרם על ידי כפיית הרעלה הוא חמור בהרבה מזה הנגרם על ידי איסורה. צידוק הדין שאנחנו שומעים מהנשים הדתיות, "ברוך שעשני כרצונו", פירושו אצל הנשים הדבקות באסלאם הקיצוני גם הצדקת סקילת החשודה בניאוף, הרצח למען "כבוד המשפחה" וכן הלאה. האם אנו מוכנים לסבול גם את זה?

שנית, האסימטריה הקיצונית בין קוד הלבוש הגברי לקוד הלבוש הנשי מזימה את הטענה בדבר היות הרעלה רק אמצעי לגיטימי להפגנת הזהות של הנשים המוסלמיות.

שלישית, מכיוון שאין לנו אפשרות להימנע מסתירה פנימית בין עקרונות החופש הסותרים, המידה הנכונה של כפייה שראוי להשתמש בה כנגד הכפייה הדתית צריכה להישקל בכל מצב בהתאם למידת האיום שבאותה קנאות דתית. האסלאם הפונדמנטליסטי אינו נראה היום מאיים על ארה"ב או קנדה, אבל יש בו איום סביר במערב אירופה, ואיום וודאי בטורקיה או טוניסיה. גם יכולתו של החלק הפונדמנטליסטי של הקהילה המוסלמית לכפות את קוד ההתנהגות שלו על בני הקהילה, ובמיוחד לשמר את מעמדה הנחות של האשה, שונה בהתאם. לכן, אותה הפגנה דתית שנסבלת בארה"ב או בקנדה אינה נסבלת בהכרח גם

במערב אירופה, ועוד פחות מכך בטורקיה או בטוניסיה, ולהיפך לגבי אמצעי המנע.

אבל עלינו לראות גם את התמונה העולמית הגלובאלית של מלחמת הדת בנאורות, שהאסלאם הקיצוני הוא נושא הדגל של מלחמה זו כיום. ראייה זו אינה מותרת לנו את הברירה באיזה צד של המתרס עלינו להתייצב.

כדאי לציין שבין דוברים שונים נשמעת ביקורת על מדיניות הרב-תרבותיות ודרישה להחמיר את המלחמה בפונדמנטליזם, אלא שבהם יש הרואים את הרב-תרבותיות גם כדרך שמטרתה להנציח את נחיתותן של שכבות אלה. כך, למשל, כתב העיתונאי בן-דרור ימיני ב"מעריב":

"רב-תרבותיות היא יופי של המצאה למי שרוצה לדכא את ה"אחר". יישאר לו אותו מיעוט "אחר" במנהגיו ובתרבותו, מה שיגרום, בהכרח, לכך שתהיה לו פחות השכלה, ומה שיגרום בהכרח לכך שהוא יישאר חבר במסדר העובר מדור לדור של שכבות המצוקה. וכך, אלה שלא רואים את עצמם כ"אחר" ימשיכו לשלוט בכל מרכזי הכוח. ההגמוניה תישאר שלהם, והם יעניקו, בחסדם, את הזכות להיות "שונה" לאלה שהם לא בני מעמדם. אם ניקח את הדוגמה של ש"ס, הרי שההקצבות למדרסות של ש"ס הן גם ביטוי לניצחון הרב-תרבותיות, מצד אחד, וגם הדרך הטובה ביותר להנציח את הנחיתות של כל מי שכפוף למערכת החינוך החרדית. שהרי ללא לימודי ליבה, למשל, הסיכוי להשתלב בשוק העבודה שואף לאפס. וכך, בחסות הרב-תרבותיות, מונצחת לנו הגמוניה מאוד מסוימת. היכן הפרדוקס? הוא מצוי בכך שכל אנשי האקדמיה הנהדרים, שמטפחים את הרב-תרבותיות, הופכים למעשה לזרוע המבצעת של "ההגמוניה המדכאת". הם המשרתים הנעלים של אותו "פוסט-קולוניאליזם" כלכלי ותרבותי שהם יוצאים נגדו. לא מדובר בקונספירציה. אבל מדובר בעורמת הטמטום של מסדר חסידי הפוסט-מודרניזם (שהרי אין תרבות טובה יותר לעומת תרבות מפגרת יותר), שרבים מהם, ולא במקרה, הם כמו בן חסידי הרב-תרבותיות".

ההשלכות לישראל הן די ברורות, ובן-דרור ימיני מתייחס גם אליהן. הוא שואל: "האם זה אומר שישראל צריכה לכפות, למשל, לימודי ליבה על החרדים? האם זה אומר שגם ישראל צריכה לאסור על נשים חבישת פאות

או רעלות? האם צריכה ישראל לסגור מוסדות חינוך חרדיים שמחנכים לבורות מוחלטת, לבד מלימודי קודש?"

תשובתו היא מסויגת, במידה מסוימת: "אפשר להניח שכל תשובה ברוטאלית, חותכת, עלולה ליצור יותר בעיות מאלה שאיתן היא צריכה להתמודד. שהרי כבר היינו בסרט שבו נחרב העולם בגלל עליונות תרבותית ושנאת ה'אחר'". אבל זה גם אומר, שהגיע הזמן להבין שחסידי הרב-תרבותיות הם גם מנציחי הרב-מעמדיות. שכן ה"אחר" שעליו הם מגינים יישאר למטה. הם לא מתכוונים לכך. אבל זו התוצאה שאליה הם מובילים."

לטעמי, לפחות בנושא החינוך הצעדים שהוא מכנה כברוטאליים הם ראויים, כמסקנה הכרחית מדבריו. אשר ללבוש החרדי אצלנו - הלוואי ונגיע לפחות גם לכך שיופסק על ידי חוק המנהג הברברי של גילוח בכפייה של ראש האשה הנשואה. בישראל אנחנו סובלים מכל שלוש הבעיות שהזכרתי לגבי ארה"ב, צרפת וטורקיה. כארה"ב אנחנו מנסים ליצור חברה רב-תרבותית ומעוניינים, לכן, להבטיח את זכויות קבוצות המיעוט הדתיות – כדאי להזכיר את ציבור העולים הלא יהודים. כצרפת אנחנו מעוניינים לשמור על הזהות הלאומית שלנו מול מיעוט איסלאמי הולך וגדל המקצין לקנאות הדתית, וכטורקיה אנחנו חייבים לשמור על התרבות החילונית שלנו שבזכותה הגענו להקמת מדינת ישראל ולמעמדה בעולם המערבי, ולשמור עליה מול הקנאות הדתית הגוברת בחברה שלנו, קנאות המסכנת את עצם קיומנו.

פסיקה תמוהה
מכתב ל'הארץ', 27.12.1998

לא מכבר קבע בית הדין הגבוה לצדק, בהרכב השופטים דורית ביניש, דליה דורנר ומנחם אילון, שמתדיינים ועורכי דין המופיעים בבתי דין רבניים, חייבים בכיסוי ראש. "כיסוי ראש בבית הדין הוא הפגנת כבוד לדיינים ולא כפיית מצווה דתית, וכיסוי הראש הוא סימן לכבוד שנותנים לדיינים, שאינו בגדר מילוי מצווה דתית" אלא "מנהג המבטא דרך ארץ כלפי בית הדין", קבעו השופטים.

זוהי, לעניות דעתי, פסיקה תמוהה, שהנמקתה תמוהה עוד יותר. בעולם ובקרב רוב הציבור הישראלי מקובל שהסרת כובע היא זו שמבטאת יחס של כבוד. לפיכך, אם נשתמש באותו הגיון, חייבים מתדיינים ועורכי דין המופיעים בבתי דין אזרחיים, להופיע ללא כיסוי ראש. במשך שנים נאבקו יהודים בכל העולם על זכותם להופיע בכיסוי ראש גם במקומות בהם נוהגים להסיר את הכובע, גם אם חבישת הכיפה נראתה בעיני הרשויות או השופטים שם כחוסר דרך ארץ כלפיהם.

לפיכך תמה אני על כבוד השופטים, ולא כל שכן על השופטות ביניש ודורנר, המוכנים לכפות על אדם לבוש שאינו חפץ בו ושאינו בגדר הנורמה החברתית המקובלת. גם אם יש כאלה שלא יראו בכך כפייה דתית, בוודאי שיש כאן משום כניעה לא שוויונית ומיותרת בחופש הפרט. אם דייני בית הדין הרבניים אינם יכולים להתייחס בסובלנות למי שאינו מוכן לנהוג כמנהגם, על המדינה לשחרר את הציבור החופשי מהצורך להזדקק לשירותם.

**בג"ץ: לבתי דין רבניים יש לבוא
בכיסוי ראש – אך לאו דווקא בכיפה**

קול יעקב וידי עשו

תשובה למכתב מעו"ד יעקב ויינרוט, 4.3.1999, ט"ז אדר תשנ"ט

ליעקב שלום רב. תודה על מכתבך ודבריך החמים³. גם אני מקווה שנוכל להיפגש ולשוחח בקרוב. בינתיים הופיע הראיון אתך ב'ידיעות אחרונות'. אני יודע אם אכן "הקול קול יעקב", כלומר, אם אכן צוטטת במדויק. למרות שאתה מתואר בכתבה כ"ג'ינג'י ואימפולסיבי", התקשיתי לעכל כמה מההתבטאויות המיוחסות לך בה. אני מקווה שלא אפגע ברגשותיך אם אשאל עליהן במפורט. מקובלת עלי, כעובדת חיים, המציאות של "פיצול האישיות" בין האמונה הדתית לבין החשיבה הרציונאלית. ברור לי שפיצול כזה דורש, מכל אדם דתי שהוא אדם חושב, הגדרה די חדה של התחומים בהם תשלוט בו כל אחת מהן. זו משימה לא קלה, שבה תלויה אפשרות השתלבותו של האדם הדתי בחברה הפתוחה. כמו כן מקובלת עלי, גם היא כעובדת חיים, אם כי קשה לי יותר להסכים איתה מבחינה מוסרית, המציאות של "פיצול האישיות" בין השקפת העולם והמצפון לבין העשייה הפראקטית בתחום המקצועי, במיוחד אצל עורכי הדין ואנשי הפרסומת ויחסי הציבור.

הקושיות שאני מקשה הן לגבי תחושת העוינות והרדיפה שאתה חש, לדבריך, מילדותך ועד היום, ושמביאה אותך היום להזדהות המלאה עם הציבור החרדי. העוינות לזר ולשונה היא תופעה אוניברסאלית, אך ממדיה וביטוייה שונים מחברה לחברה ומתרבות לתרבות. צמצומה של עוינות זו הוא אחת ממטרות האידאולוגיה הליבראלית. מאידך, עוינות זו מהווה, כמעט בהכרח, מרכיב בסיסי במערכות הדוקטרינאריות, ובמיוחד – במערכות הדתיות. למרות שלא חוויתי זאת בעצמי, ומגעי עם החברה הדתית היו מצומצמים ביותר, אני בטוח שהעוינות לזר ולשונה ורדיפתו חזקה יותר בחברות הדתיות לאין ערוך מאשר מה שחווית מאז ימי ילדותך כדתי בין חילוניים.

³ פרופ' עמיר היקר. קראתי את הרצאתך המאלפת (על פרשת 'משפטים') בהנאה ובהפתעה נוכח העניין שאתה מגלה במקראות והבקיאות שלך/ אני לדאבוני טרם כתבתי את ההרצאה (לבקשת פרופ' דותן אני עומד לכתוב אותה) אך אשמח להיפגש אתך. שלך בידידות, יעקב ויינרוט

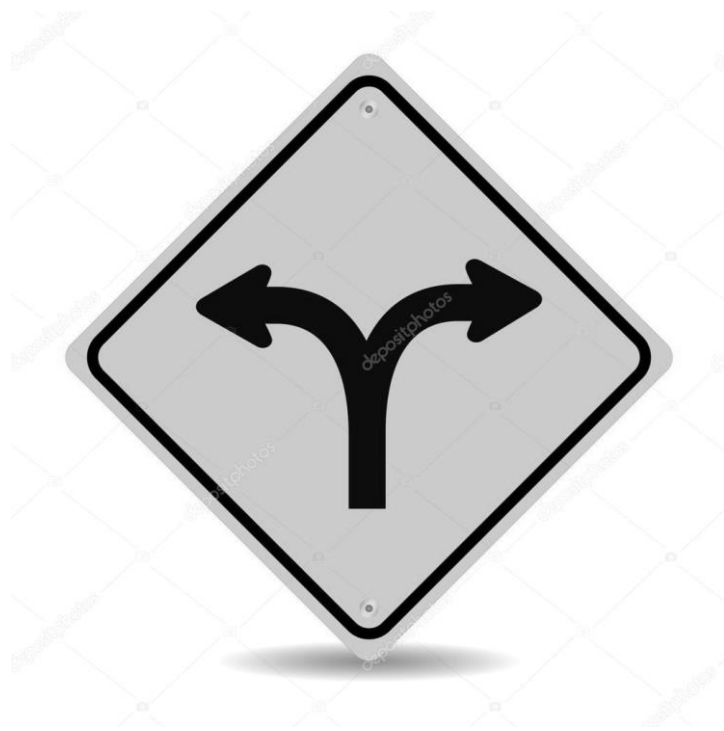
לפיכך, אם לא נשתמש במונח "אנטישמיות" במובנו הצר ביותר שייחסת לו, כלומר עוינות לחרדים, אלא נרחיבו לעוינות לכלל העם היהודי, למשל כמו שהיטלר ושאר שונאי ישראל הבינו זאת, הרי הוא יתאים הרבה יותר ליחסו של הציבור החרדי, ואף חלק ניכר משאר הציבור הדתי, אל רוב רובו של העם היהודי. אתה מזדעזע משנאת אנשי בר-אילן והכיפות הסרוגות את החרדים. אבל שנאה זו היא סימטרית, לפחות, שלא לדבר על השנאה לקונסרבטיבים, לרפורמים ול"עוכרי ישראל" החילוניים (והדה-הומניזציה של האחרים...). יתרה מזו, שנאה זו היא אלימה הרבה יותר, ובניגוד למנהיגות החילונית – לא זו בלבד שהמנהיגות הרוחנית של החרדים אינה מגנה ותוקפת את מעשי האלימות, אלא שהיא אף מעודדת ומחפה עליהן.

משום מה אתה מתייחס לאלימות זו בסלחנות, כיון שהיא מכוונת כנגד מה שאתה מכנה "פגיעה בסמלים מקודשים". כך אתה מוכן להשלים עם ההתנפלות ההמונית על הנשים חסרות הישע שנחשדו במיסיונריות, על הזקן הנכה שנחשד בצפייה בטלוויזיה בשבת, ועל היהודים המשיחיים בבאר-שבע וקריית-גת ועוד ועוד – מעשים נוראים שזעזעו אותי עמוקות והזכירו לי פוגרומים ומעשי לינץ'. העובדה ש"גיבורי התהילה" שלך בשיבות, עם ה-IQ ש"גבוה בחמישים דרגות מזה שבאוניברסיטה", אינם מסוגלים לעכל את העיקרון הראשון של האינטליגנציה החברתית – את עקרון הסימטריה, וזאת למרות שהם למדו כי "מה דעלך שני" הוא כל התורה על רגל אחת, עובדה זו היא המטרידה ביותר – עד כדי יאוש. (אגב – מניסיוני, לפחות במתמטיקה, המצב הוא הפוך: מתמטיקאים ש"חזרו בתשובה" נהיו לעילויים שבעילויים בשיבות אליהן באו). ההשוואה שערכת עם יחסנו לציבור הפלסטיני אינה תקפה ואינה הוגנת. ראשית, ה"הבנה" לציבור הפלסטיני היא נחלת חלק קטן מאוד של הציבור החילוני. שנית, "הבנה" זו היא מוגבלת ביותר ויונקת מאותו עקרון סימטריה – הבנת סבלם ומצוקותיהם שנגרמו להם על ידינו, גם אם בהכרח. ושלישית – הפלסטינים אינם מהווים חלק מהממשל אצלנו, אינם קובעים את חוקינו ואינם שותפים רעבתנים לחלוקת המשאבים והתקציב.

גם אם אני חולק עליך לחלוטין בראיית המצב מבחינה מוסרית, אני שותף מלא לקביעתך בדבר הקרע כעובדה קיימת, ולהצעתך להשלים עם קרע זה ולמסדו ע"י הפרדה. גם לי נראה כפתרון היחיד למצב שהקהילה החרדית, והחפצים להסתפח אליה, תחזור לדרכם של 'נטורי קרתא', תיבדל מהמדינה ותתנתק מעטיניה, תוך ויתור מוחלט על שאיפות ההשתלטות על שאר הציבור וההתערבות בחייו והפגיעה בערכים המקודשים בעיניו, ותיתן לרובו המכריע של העם לחיות את חייו כיהודי על פי הבנתו ודרכו.

אני מתנצל שוב על דברי הבוטים. [...]

בברכה, דן עמיר

לדמותה של המדינה

בית משפט של כו-לם
מכתב לידיעות אחרונות, 3.7.00

לאור דבריהם של השרה פרופ' יעל תמיר ואחרים על חשיבות ההרכב הייצוגי של בית-המשפט העליון, עלו בדעתי עוד כמה מגזרים נכבדים באוכלוסיית ישראל שיהיה חשוב מאוד שייצגו בו.

לא רק הציבור החרדי חולק על סמכותו של בית-המשפט העליון ומעדיף עליו את דין-תורה, ולכן ראוי שייצג בו כהלכה. גם ציבור העבריינים אינו מתלהב ממערכת המשפט ונזקק, לעתים מזומנות, למערכת-משפט פרטית משלו, ולכן יש לתת גם לציבור זה ייצוג בבית-המשפט העליון. עלינו לזכור שבדומה לציבור החרדי, גם ציבור זה הולך וגדל משנה לשנה, מה עוד שבאמצעות חקיקה נבונה מתאימה יתווספו בקרוב לעבריינים הפליליים, לעברייני-התנועה ועברייני-המס גם משקי-הגינות ומעניקי ומקבלי המתנות למיניהן. יש לדאוג לייצוג הולם לא רק של המשתמטים מגיוס, אלא גם של הציבור הגדול לא פחות של מעלימי-המס וחמקני-הרדאר.

אל נשכח גם את מאות רבבות אלו "שאינם יודעים לשאול" – שאינם מבינים כלל מהי דמוקרטיה, מהן זכויות-אזרח ומהי מערכת-המשפט – האם ציבור עצום זה אינו זכאי לייצוג הולם?

הרכב בית-המשפט העליון, הקובע את הנורמות המשפטיות והערכיות של מדינת-ישראל, צריך להוות אספקלריה של הרכב האוכלוסייה כולה – לפי דת ואמונה, גזע ועדה, השכלה ומקצוע, מין והעדפות מיניות וכן הלאה. יש לנו דוגמה מוצלחת מאוד לכך – הכנסת שלנו, שחבריה נבחרים לא לפי כישוריהם האישיים אלא לפי המגזרים שהם מייצגים. הקץ לאליטיזם ולהתנשאות!

לתפארת מדינת ישראל

מכתב ל"הארץ" 8.10.1999

הנה, סוף-סוף, גבר השכל הישר, וממשלת ישראל החליטה לפעול להסרת האיסור על הימורים בישראל ולהקים קזינו לאומי. אכן, מה הטעם להמשיך לטמון את הראש בחול כאשר מערכת הימורים האי-חוקיים משגשגת, ולהכריח את שוקקי הימורים הישראלים שומרי החוק לנסוע ליריחו, טאבה, יוון או לאס-גס, ולהשאיר שם את מיטב כספם, ולנשארים בארץ להסתפק בהימור הממוסד בפיס, בלוטו, או בטוטו, או בזה הבלתי ממוסד אך מרגש יותר – בנסיעה בכבישי ארצנו.

אני מציע שבאותה הזדמנות נעשה גם את הצעדים הבאים, שאינם פחות הגיוניים: הסרת האיסורים על הסמים ועל הזנות ומיסודם. הלא גם מוסדות הסמים והזנות משגשגים בניגוד לחוק, והישראלים שומרי החוק שאינם מסתפקים בסמים "הרכים" כמו אלכוהול ועישון, וגם לא ב"אופיום להמונים" המסופק לנו בשפע, ושוחרי הסקס שאינם מסתפקים במכוני הליווי המפורסמים בריש גלי, או בזנות הפוליטית השיווקית והתקשורתית, ונאלצים למצוא את סיפוקם בהולנד או בתאילנד. אם, בדומה לקזינו, נמסד גם את אלו בארצנו, הרי לא זו בלבד שנחסוך הון עתק שישראלים מוציאים בחו"ל, אלא שנהפוך למקום עלייה לרגל למהמרים, מסוממים וחרמנים מהעולם כולו, כפי שאמר הנביא: "תאנתה מי ישיבנה". כך תפרח התיירות ותשגשג, ונגיע לעצמאות כלכלית. יש בהצעה זו גם יתרונות נוספים להבראת חברתנו. כשם שמיסוד הימורים והפיקוח עליהם יביאו להקטנת הפשיעה, כן יתרמו מיסוד הזנות והסמים לשיפור בריאות הציבור ע"י צמצום התפשטות המין והאיידס. אם היום, כשמדובר בקזינו בלבד, כבר נלחמות עליו אילת ובאר-שבע וערים אחרות, קל לשער את עוצמת המאבק כשיצטרפו אליו כל המרכיבים הנ"ל. לי נראה שאין מקום מתאים לכך יותר מאשר סדום, ואולי נקים מחדש גם את עמורה – לתפארת מדינת ישראל וממלכת צבועים.

לכבוד ה"זכאים" ו"משלמי חובם לחברה" ולתפארת מדינת ישראל
לקראת טקס הדלקת המשואות, יום העצמאות תשע"ח

בשנים האחרונות נשמעת, יותר ויותר, התביעה הצודקת לייצוג הוגן של מגזרים מקופחים בישראל, לכן עלינו לברך את שרת התרבות והספורט מירי רגב, שנטלה לידיה את תיקון המעוות. רשימת הנבחרים להדליק את המשואות השנה אמנם טרם התפרסמה במלואה, אך הצעד החשוב הראשון בכיוון הנכון כבר נעשה – הבחירה בראש הממשלה בנימין נתניהו לשאת את דברי הברכה. אני מציע, שבנוסף אליו יוזמנו גם שר הפנים אריה דרעי וחבר הכנסת דויד ביטן לשאת את דברם לאומה. שלושת אלו מייצגים היטב מגזר מקופח ביותר במדינתנו – מגזר ה"זכאים" כל עוד לא נקבעה אשמתם סופית בבית המשפט ואלו ש"שילמו את חובם לחברה" וכבר ריצו את עונשם, וכל שאר קרבנות המטרה, הפרקליטות, בתי המשפט והתקשורת השמאלנית. מגזר זה מהווה חלק לא מבוטל באוכלוסיית מדינתנו, וראוי שייצג כראוי לא רק בהנהגת המדינה - כמו שללא ספק הוא מיוצג בה היום, אלא גם בין מקבלי אותות הכבוד וההערכה שהמדינה מעניקה ליקיריה. כיון שחתני פרס ישראל השנה כבר נקבעו כולם, אני מציע לשרה מירי רגב את המועמדים הנוספים הבאים להדלקת המשואות - רשימה המייצגת היטב הן את הזכאים והן את משלמי החוב: הנשיא לשעבר משה קצב, השרים לשעבר אהרן אבו-חצירה ושלמה בניזרי, הרבנים ברוך אבו-חצירה וישעיהו פינטו, הזמר משה פרץ ויו"ר ועד פועלי נמל אשדוד אלון חסן.

כדי לגוון את הרשימה מבחינת המין, המוצא העדתי ו/או ההשתייכות המפלגתית, אפשר להוסיף לרשימה את פאינה קירשנבויים ואת השר לשעבר סאלח טריף. (לא כללתי ברשימה את המועמד הטבעי - ראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט, כיוון שאינני בטוח שראש הממשלה יהא מאושר ממועמדותו), והעיקר, שלא נשכח את אלאור אזריה, הילד של כולנו, שאין ראוי ממנו לחתום טקס זה לתפארת מירי רגב ומדינת ישראל.

החברים של מרגלית

מכתב ל'ידיעות אחרונות', 25.3.2001⁴

אשריה של מרגלית הר-שפי שכאשר החבר המפורסם שלה, יגאל עמיר, כלוא בבית-הסוהר, התגלו עוד מאה ושבעים חברים טובים שלה. ואין אלו סתם חברים – אלא אנשי אקדמיה, פרופסורים ודוקטורים. הם מכירים אותה כל כך טוב, עד שאמונתם בה חזקה יותר מאמונם בשיפוטם של בכירי שופטי ישראל, ששמעו במו אוזניהם את כל העדויות ובדקו בקפידה את חומר הראיות נגדה. הבעת אמון מופלאה זו במרגלית ואי האמון בית המשפט העליון עולים לאין ערוך על אלה של החברים של אריה⁵, שכן אלה הכירו אותו וזכו ליהנות מטובו במשך שנים רבות. על כך נאמר בשער 'חשבון הנפש' בספר 'חובות הלבבות': "המאמין יראה מאין עין, וישמע מבלי אוזן. וירגיש בעניינים מבלי חושים, וישער בהם מבלעדי הקשה". אולי נזכה שבמיטב המסורת של ישיבת "שאגת האריה" ז"ל, נזכה גם להקמת מכללת "לילת הצבועים" מול שערי כלא 'תרצה'. על כך נאמר: אמור לי מי חבריך, ומי החברים של חבריך, ואומר לך מי אתה.

⁴ נשלח תחילה ל'הארץ' בעקבות המודעה "אנו מאמינים למרגלית" שפורסמה שם פעמיים (ב- 14.3 וב- 21.3), אך כנראה שלא עמד בהם האומץ לפרסם אותו.

⁵ "החברים של אריה" הם תומכיו של אריה דרעי שהפגינו בהמוניהם בקריאה "הוא זכאי", גם לאחר שהורשע ונכלא בכלא 'תרצה'.

ב- 18.4.2001 קיבלתי בדואר האלקטרוני מכתב תגובה (באנגלית) מפרופ' אליעזר גלעדי, עמיתי באוניברסיטת תל-אביב ואחד מחותמי כרוז התמיכה במרגלית הר-שפי, וזה תרגומו:

18.4.2001: "שלום דני. תודה על עותק מכתבך לידיעות אחרונות".

1. ראשית, אני חושב שאין ספק שמשפטה של הר-שפי היה משפט פוליטי, מונע ביותר על ידי הרגשות העזים בעקבות רצח רבין.
2. באווירה שכזו, אין דרך, לדעתי, שייתכן לה משפט הוגן, ואני חושב שהיא לא זכתה לכזה.

3. שמעתי כמה מעמיתי כאן במחלקה לכימיה טוענים ששופטי בית המשפט העליון, כאנשי מקצוע, חסינים להשפעות כאלה. אינני יודע אם אתה שותף לדעתם. אני בוודאי שאינני. הם יצורי אנוש החיים בחברה מסוימת ובוודאי מושפעים על ידי סביבתם.

4. יש חוק בארץ הנקרא "סוב-יודיצה", האוסר דיון ציבורי בתיק הנמצא בעיצומו של משפט. ידוע לי שחוק זה מופר שגרתית, אבל זה אינו תירוץ. המקרה של הר-שפי הוא הופר באופן בוטה, עד כדי כך שלא היה סיכוי שהמשפט יהא "הוגן".

5. הטיעון העיקרי במכתבך, ששמעתיו גם מאחרים, הוא שלי (או יותר נכון, למאה ושבעים הפרופסורים שחתמו על מכתב התמיכה בה, לא היה כל המידע שהיה לשופטים, ולכן איננו יכולים להטיל ספק בהחלטתם. זו שאלה טובה. העובדות ידועות היטב. יגאל עמיר סיפר להר-שפי שהוא תכנן לרצוח את רבין. עד כמה שידוע לי, היא לא הכחישה זאת. הגנתה היתה שהיא לא חשבה שהוא באמת התכוון לעשות זאת, אך השופטים לא האמינו לה. כך שגזר הדין תלוי **במה שהשופטים חושבים שהר-שפי חשבה באותו זמן**. במובן זה אין להם כל יתרון עלי. הם לא האמינו לה., אני דווקא מאמין. מי יכול לדעת את האמת?

6. העובדה שאבישי רביב עדיין לא הועמד לדין מטילה צל אפל מאוד על גבולות הצדק הננקט על ידי מערכת המשפט בכללותה. הוא בוודאי הכיר את יגאל עמיר, וכנראה שגם שמע אותו אומר שהוא הולך לרצוח את רבין, ולמעשה הסית אותו לעשות כך. האם ידע, אבל נמנע מליידע את הבוסים שלו ב'מוסד'? או, גרוע מכך, האם יידע אותם והם התעלמו ממנו? יש הרגשה חזקה מאוד שהמסד לא רצה להגיע לאמת, או - אולי הם ידעו אבל לא רצו להביא את המידע לידיעת הציבור.

7. לבסוף, החוק לפיו הורשעה הר-שפי הוא בעייתי ביותר. האם אנו באמת רוצים לעודד אנשים לדווח על חבריהם, שכניהם, או אפילו בני משפחתם, כשהם **חושבים** שעלול להתבצע פשע. זה מה שציפו מאנשים לעשות בבריה"מ בזמנים הגרועים ביותר של השלטון הסטליניסטי. לא אנסה להתחרות בך בציטטות מהתנ"ך או מהמקורות היהודיים האחרים. רק אזכיר לך את האימרה האומרת כי "צדק צריך להיעשות, אבל הוא צריך גם להיראות". יהיה מוטב לך, ולאלה המחזיקים בדעה דומה במקרה הנוכחי, לתפוס שיש הרבה מאוד אנשים בישראל, קרוב לוודאי רוב גדול, החושבים שבמקרה של הר-שפי לא נעשה צדק, ואם הוא נעשה – הוא בעליל לא נראה. הניסיון למנוע ביקורת של המערכת אינו מועיל הרבה לחברה דמוקרטית. להתראות, אליעזר"

19.4.2001. לאליעזר שלום. אני כמעט משוכנע שאנחנו מבזבזים את הזמן

בדיאלוג הזה, אבל זה מותר בין ידידים... אנסה לענות לטיעוניך אחד לאחד.

1. מהו משפט פוליטי זה תלוי בהגדרה. במובן הרחב הזה לא רק משפטו שך יגאל עמיר או משפטו של אריה דרעי היו משפטים פוליטיים, אלא גם כל משפט בו הנאשם הוא דמות פוליטית או מי שפגע באישיות פוליטית, או שמייצג צד בסכסוך פוליטי – כולל כל מפגע ערבי.

2. הטענה שמערכת המשפט אינה יכולה לדון באופן הוגן במשפט פוליטי היא בעלת משמעות חמורה, כי היא מחשידה את כלל השופטים ומובילה למסקנה שיש להחליף את שלטון המשפט בשלטון הממשל או בשלטון הרחוב.

3. האם צריך להחליף את השופטים ברובוטים או לא לשפוט אף מקרה שמעורר רגשות? האם במקרה של האשמה ברצח או באונס אין דעת קהל וכתבות בתקשורת?

4. ה"סוב-יודיזה" הופר, ובצורה חמורה לא פחות, גם על ידי אלה שגוננו על מרגלית הר-שפי (וגם, כמובן, על ידי מגיניו של אריה דרעי...).

5. בניגוד להנחתך, אין זה יוצא דופן שבית המשפט צריך לפסוק בשאלה מה היו מחשבותיו של הנאשם, ולא רק בשאלה מה היו מעשיו. זהו, למשל, ההבדל בין הריגה לבין רצח בכוונה תחילה. איך בית המשפט עושה את זה? הוא שומע עדויות ומתרשם מחומר הראיות שבפניו. במובן הזה יש לשופטים את כל

היתרון על מי שקובע את דעתו על סמך מה שקרא בעיתון, ראה בטלוויזיה או שמע ברדיו.

6. הבעיה של סוכנים, בדומה לזו של עדי מדינה, היא בעיה מוסרית לא קלה, וזו של agents provocateurs - קשה עוד הרבה יותר. לא זו בלבד שהם אינם, בדרך כלל, צדיקים גמורים, אלא שלרוב הם אינם טובים יותר מאלה שנתפסים ומורשעים בעזרתם. כנראה שזהו רע הכרחי כשצריך חדור למעגלי פשע וטרור. זה שאנשים כאלו זוכים לחנינה, רשמית או מעשית, אינו סיבה לכך שהאחרים לא ייענשו.

7. אם לא סוכנים משטרתיים ולא אנשים מהרחוב ידווחו על פשעים העומדים להתרחש, אף פשע לא יימנע מראש. ההשוואה עם משטר הפחד הסובייטי היא מרחיקת לכת ולא הוגנת. ברוסיה דובר על "סטיות אידיאולוגיות", ופה מדובר ברצח!

8. הצדק נראה בבירור כאשר הן ההליך והן פסק הדין הם פומביים. אם דעת הקהל היא הקובעת, הרי אלו שמשוכנעים שאריה דרעי הוא צדיק גמור מרובים עשרות מונים מאלה שחושבים שנעשה עוול למרגלית הר-שפי. מה עוד שאתה יודע, כמוני לפחות, שרבים ממאה ושבעים החותמים אינם קוראים עברית ומבינים די בקושי במה מדובר...

כל הפוסל במומו פוסל
נשלח ל'הארץ', 26.7.2001

כל כינויי הגנאי בהם השתמשו ארבעת חברי ועדת החינוך של הכנסת מתאימים להם ולמעשיהם הרבה יותר מאשר למושא החלטתם – דניאל ברנבוים. אין מעשה יותר "בלתי תרבותי" מאשר הקריאה להחרים מוסיקאי ישראלי דגול שפעל למען התרבות בישראל והביא כבוד למדינתו מאות מונים יותר מאותם ארבעה חברי כנסת. יתרה מזו, אין גם מעשה יותר "בלתי דמוקרטי" מאשר המינוי העצמי של אותה רביעייה קלריקלית כקומיסרי תרבות בישראל והרצון להכתיב לאזרחי ישראל מה מותר ומה אסור להם לראות או לשמוע. החלטת ועדת החינוך, החלטה המביישת את מדינת ישראל ושמה אותה ללעג בעולם, התקבלה על ידי ארבעה בלבד מתוך 15 חברי הוועדה – האין זה "מחטף הנוגד כל נורמה ציבורית"? "גניבת דעת" היא הצגת מעשהו של ברנבוים כ"אונס תרבותי" - יצירתו של ואגנר הוצעה כהדרן נוסף רק לאלה בקהל שחפצו לשמוע אותה. לעומת זאת, רוב הציבור בארץ הוא קרבן לאונס תרבותי מתמשך – הבלתי דתיים בקרבנו מחויבים להשתתף, כנגד רצונם, בטקסים דתיים – מברית מילה ועד קבורה, והדבר הראשון אותו אנחנו שומעים בבוקר ברדיו נתקע כטוטפות בין עינינו. זאת, כמובן, בנוסף לאונס הלא-תרבותי שמבצעים בנו, כולל החידוש האחרון של יו"ר הוועדה, זבולון אורלב – חוק מעליות השבת הכופה על הציבור הלא-דתי הוצאות מיותרות כדי להקל על הדתיים לקיים אורח חיים דתי בקרבנו, בעוד שלאדם הלא-דתי אין כל אפשרות לנהל את חייו לפי השקפותיו כשהוא מתגורר בשכונה דתית, ולמעשה – גם לא בשום מקום אחר בארץ. אינני יודע האם סלידתי מאישיותו של ואגנר היתה גוברת על הערכתו לברנבוים לו הייתי נוכח באותו קונצרט. אבל ברור לי ללא ספק, שזבולון אורלב, וכמותו כל אחד משלושת עמיתיו, הוא עבורנו "אישיות תרבותית (?) בלתי רצויה", - לפחות "עד שיתנצל פומבית על ההחלטה הנואלת".

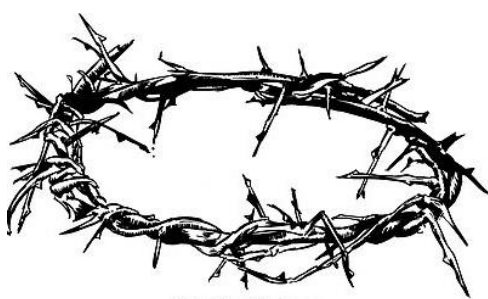
ועדת החינוך של הכנסת הכריזה על דניאל
בארנבוים "אישיות תרבותית בלתי רצויה"

מי יהיה הנשיא הבא?
נשלח ל'הארץ' (לא הודפס)

למרות שפרק ט' בספר 'שופטים' הוא אחד מפרקי התנ"ך המועטים שנותרו בתכנית הלימודים המדולדלת בבתי הספר, לא נראה שמדינת ישראל הפנימה את הלקח שבמשל יותם. אצטט אותו לנוחיות הקוראים:

"הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, ויאמרו לזית: מלכה עלינו. ויאמר להם הזית: החדלתי את דשני, אשר בי יכבדו אלוהים ואנשים, והלכתי לנוע על העצים? ויאמרו העצים לתאנה: לכי את מלכי עלינו. ותאמר להם: החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה, והלכתי לנוע על העצים? ויאמרו העצים לגפן: לכי את מלכי עלינו. ותאמר להם הגפן: החדלתי את תירושי, המשמח אלוהים ואנשים, והלכתי לנוע על העצים? ויאמרו כל העצים אל האטד: לך אתה, מלוך עלינו. ויאמר האטד אל העצים: אם באמת אתם מושחים אותי למלך עליכם, בואו חסן בצלי, ואם אין – תצא אש מן האטד ואכלה את ארזי הלבנון!"

הנמשל מובן מאליו. אם לא נבחר נשיא מחוץ למערכת הפוליטית שמדינת ישראל יכולה להתכבד בו, כשם שהתכבדה בנשיאיה הראשונים החל מחיים וייצמן, נצטרך לחסות בצלו של האטד. מועמדים ראויים יש בשפע – שופטים דגולים כאהרן ברק, יצחק זמיר, מאיר שמגר או דליה דורנר. מדענים מהוללים שכיחנו בתפקידים ייצוגיים כמו נשיאי האקדמיה הלאומית למדעים יהושע יורטנר ויעקב זיו, מנהיגי מוסדות מחקר כמו חיים הררי, חנוך גוטפרוינד, זאב תדמור או נילי כהן ואחרים. האם יש לנו סיכוי?

הברירה האמיתית

פורסם ב"הארץ", 15.7.02, בכותרת: 'הברירה האמיתית'

סביב שני נושאים מתנהל היום הוויכוח הציבורי לגבי הצעדים המידיים שיש לנקוט בעניין ההפרדה בין שני העמים היושבים בארץ-ישראל (פלסטינה): גדר ההפרדה ופינוי התנחלויות. אם ננסה לפשט את הדיון, תיתכנה ארבע עמדות: חסידי ארץ-ישראל השלמה מתנגדים לגדר ולפינוי גם בעתיד, לא כל שכן כעת. אבל בין המתנגדים לגדר ופינוי כעת יש גם כאלה שמוכנים לפשרה טריטוריאלית ול"ויתורים כואבים" – אך רק בעקבות הסדר מדיני ולא באופן חד-צדדי. זו הייתה העמדה השלטת בישראל במשך שנים רבות – מסיבות שנעו בין משיחיות דתית לבין תקוות "משיחיות" להסדר-שלום קרוב, ומהחשש מהשפעתם של צעדי הפרדה חד-צדדיים על סיכויי ופרטיו של ההסדר. היום, כשהסדר כזה נראה רחוק, מבין הרוב הגדול של אלה השואפים למדינה יהודית דמוקרטית בת-קיימא, שאי-נקיטת הצעדים הללו אינה מקרבת אותנו לשלום, וכי המחיר שאנו משלמים בעבור אי-עשייה הוא כבד מדי. החלטת הממשלה להתחיל בבניין גדר-הפרדה היא תוצאה הכרחית של שינוי זה בהלך-הרוחות. נגד גדר ובעד פינוי יוצאים לא רק חסידי פלסטין השלמה, אלא גם אלה המאמינים בהסדר בקווי 67, פחות או יותר, וחוששים שגדר שלא תיצמד לקווים אלה תהיה למכשול בהשגת הסדר כזה. מבחינתם, הפינוי צריך להיות כולל ולהתחיל בהקדם האפשרי. הם טוענים שעם הפינוי וסיום הכיבוש לא תהיה עוד מוטיבציה ללוחמה והטרור הפלסטינים, והממשל הפלסטיני יוכל להביא להפסקתם, ולכן אין צורך במכשול הפיסי. הקלות הבלתי-נסבלת בה מתבצעים מעשי הטרור בישראל גרמה לכך שגם עמדה זו אינה מקובלת על הרוב הגדול של הציבור היהודי.

הוויכוח העיקרי הוא בקרב אלה שמאמינים שהפרדה היא הכרח ושהגדר היא צורך מידי. ויכוח זה הוא בין הדורשים להתחיל בפינוי ההתנחלויות המבודדות כבר היום ובאופן חד-צדדי, לבין הטוענים שפינוי כזה רצוי לבצע רק בצמוד להסדר מדיני. אבל הגישה המעשית תביא אותנו בהכרח לדרך-ביניים, וכמו בעניין הגדר, ההבדל בין נקיטת דרך זו כבר עכשיו או בעוד חודשים או שנים,

יהיה בעיקר במחיר שנשלם עד שנגיע אליה – מחיר-דמים ומחיר כלכלי, נפשי ומורלי, הסברתי ומדיני.

פינוי מידי של ההתנחלויות הקיימות והקרוואנים הוא כורח צבאי, והתגמול הצבאי, הכלכלי והמדיני שיביא לנו, ודאי שעולה עשרות מונים על מחיר העימות עם הימין הפנאטי, מה עוד שעימות כזה הוא בלתי-נמנע אם אנחנו מקווים לצאת אי-פעם מהמצב הכאוטי ולהגיע להסדר. אחר ששר הביטחון והממשלה כולה אימצו את רעיון הגדר, גם שלב זה אינו כה רחוק ומוטב להקדימו ככל האפשר. ההתנחלויות המבודדות המבוססות מהוות בעיה קשה יותר, הן בגלל הבעייתיות שבעקירה של רבבות מתנחלים מביתם, שבנו וטיפחו במשך שנים רבות, ושיקומם, והן בגלל הרצון לשמור אותן כקלפי-מיקוח במשא ומתן על ההסדר הסופי והחשש שפינוי יראה כ"מתן פרס לטרור". אבל לו גם החליטה הממשלה היום לפנות התנחלויות אלו, לא הייתה מסוגלת לעשות זאת מיד בגלל הקף הבעיה ועלותה. מציאת פתרון חלופי לרבבות משפחות בגושים האמורים להישאר בשליטה ישראלית, בקו-התפר, בנגב ובגליל או במקום אחר, בסדרי עדיפות שצריכה הממשלה לקבוע - היא סיפור לשנים. אין הכוונה שכל בית שיתפנה, לא כל שכן ישוב שלם שיתפנה, יימסר מיד לרשות הפלסטינית או ייהרס. הפתרון ההגיוני הוא החלפתם, בהדרגה, של המתנחלים ביחידות צבא – אם תרצו, הפיכת הגלגל אחורה והחלפת ההתנחלויות במאחזים צבאיים. בדרך זו תצעד ישראל לקראת ההסדר תוך שמירת גמישות מְרָבִית, תפגין בפני הערבים והעולם שרצונה בהסדר הוא כנה, ותתחיל בדילול מקורות חומר-הדלק לתבערה הגדולה המשתוללת. חייבים להכריז על מדיניות כזו כבר היום, ולהקים מיד את הגוף שיהיה מופקד על ביצועו ויציע תמריצים מתאימים למתפנים, לפי סדר-העדיפות הנ"ל. המשך מדיניות של אי-פעולה תשאיר את גורלנו בידי של ערפאת או כל מי שיבוא במקומו. אם לא נתקדם בדרך להפרדה, נישאר עומדים בפני הברירה המאיימת בין השד הדמוגרפי לבין המפלצת האנטי-דמוקרטית, ובפני סוף חזון המדינה היהודית הדמוקרטית.

לפני שמונים שנה

אנה טיכו: עצי זית עתיקים

על עצים ואנשים

בימינו

עצי זית שנעקרו בדצמבר 2020

וכל עץ טוב תפילו

פורסם ב'הארץ', מדור 'במה', 1.11.99, בכותרת: 'חוסו על האלונים'

כששלח משה רבנו את המרגלים לתור את הארץ – "הטובה היא אם רעה", ציווה עליהם לבדוק "היש בה עץ אם אין". כמי שחווה באופן מתמשך את חווית המדבר, הבין היטב משה את חשיבות העץ לאדם, הן מהבחינה החומרית והן מהבחינה הרוחנית. לכן גם ניסה לגונן על העץ מפני השחתה וונדליזם, גם כשמדובר בארץ האויב, כפי שנאמר בדיני המלחמה: "לא תשחית את עצה".

קשה לומר שהאהבה וההערכה לעץ הפכו לחלק ממורשתו של העם היהודי. לעץ הפרי היה, אמנם, יחס מסוים של כבוד, אך עץ הסרק – "העץ הרענן" – היה לסמלה המשוקץ של העבודה הזרה. הנביא אלישע, בהתנבאו ליהושפט ולאחאב על ניצחונם על אדום, אמר "וכל עץ טוב תפילו, וכל מעייני מים תסתומו, וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים", ובכך נתן את הגושפנקה האלוהית להרס ונדאלי העומד בניגוד מוחלט לרוחן של מצוות משה. גם חז"ל לא התייחסו אל אילנות הסרק, והם הסתפקו בדברי שבח והלל לעצי הפרי. הצדקה אפשרית להתעלמותם מהצורך לשמר ולטפח גם את החורש והיער היא שהפלורה והפאונה הטבעיות בארץ היו אז עשירות למדי – לא זו בלבד שהיו בה יערות רבים, אלא שגם שרצו בהם חיות בר, כולל אריות ודובים (כאותן שתיים דובים שיצאו מן היער וטרפו 42 ילדים כעונש על שקראו לאלישע בשם הגנאי הנורא "קרחת"). אותם יערות הידלדלו והלכו במרוצת השנים, ועל חלק מהעבותים שבהם עלה הכורת בימי הטורקים. אין צורך לומר שאלפיים שנות גלות לא עודדו את אהבת הצומח בעם היהודי. עץ הסרק הראשון שקיבל את ההילה הציונית היה דווקא עץ לא תנ"כי, הלא הוא האקליפטוס. מאז, במיוחד בהשפעת הקרן הקיימת לישראל, הפך ייעור הארץ והחזרתה לתפארתה לאחד מהיעדים החשובים של המפעל הציוני. אחד הסממנים של הרוח ה"פוסט-ציונית" המנשבת בעוז בימינו הוא זניחת ערך זה והעלאתו כקרבן על מזבח המולך העסקי. בחרתי בשלושה עצים באות "אלף" המסמלים בעיני את שקיעתה של "ארץ ישראל היפה" ואת התכערותה של מדינת ישראל.

הראשון הוא האלון – המכובד והמפואר שבעצי ארץ ישראל. רק הארז עולה עליו בהדרו ובאורך ימיו. עשה אתו הקב"ה חסד, ומאות עצי אלון זקנים נהדרים זכו אצל המוסלמים למעמד של עץ קדוש, ובזכות זאת שרדו והגיעו עד ימינו. אולי חבל שאצלנו מרבית בקברים קדושים וממעטים בעצים קדושים – אני חש תמיד הדרת כבוד עצומה לעץ אלון בן מאות שנה, בעוד שקברו של חרבונה זצ"ל אינו מעורר בי שום התרגשות. בצל יער האלונים המופלא שלמרגלות התבור צמחו האתוסים של סג'רה, כפר תבור, כדורי ובית-קשת. שניים מהאישים המזוהים ביותר עם החזרת עטרת ארץ ישראל ליושנה אימצו לעצמם את שם המשפחה אלון: יגאל אלון, בן כפר תבור, ועזריה אלון – אביר הלוחמים לשמירת הטבע. היוזמה לעקור יער אלונים עתיקים ולהמירו במחצבה – עוד פצע פתוח ומכוער בגופה של ארץ ישראל, היא גם פגיעה בערכים שהנחילו לנו יגאל, עזריה וכל אוהבי הארץ.

העץ השני הוא האקליפטוס שכבר הזכרתי קודם. אם על האלון עולה הכורת הפיסי, ביער-שקד או למרגלות התבור, הרי האקליפטוס הפך קרוב לנאראטיב הפוסט-ציוני – כטרומפלדור ותל-חי, גם האקליפטוסים והביצות לא היו ולא נבראו אלא מיתוס היו...

גם העץ השלישי שבחרתי לדבר בו איננו תנ"כי, ואף אינו ארץ-ישראלי כלל. זהו עץ האשוח, המגלם, עבור אלה המדמים את עצמם כאליהו ואלישע של ימינו, את האשרה של ימינו. הם רודפים אותו ואת החוגגים סביבו בחמת-זעם כאליהו את נביאי הבעל. ניסיתי לדמות בנפשי מה היינו אומרים לו הורה האפיפיור לקהל מאמיניו להחרים כל מלון ומסעדה שנערכו בהם מסיבת חנוכה, סדר-פסח או גם ברית, בר-מצווה או חתונה יהודית. אין לי ספק שלא רק הרבנות הראשית, אלא גם כל ארגון יהודי אחר היה נזעק ודואג לכך שכף רגל יהודי לא תדרוך בשום מוסד הנכנע לחרם כזה. יתרה מזו, הייתי מצפה לכך שלסנקציה זו יצטרף כל אדם הגון ושוחר חופש בעולם. אינני מבין מדוע הוותיקן, המטיל את כובד משקלו כדי למנוע הקמת מסגד ליד כנסיית הבשורה בנצרת, עדיין לא נקט בפעולת גומלין כנגד כל מלון ומסעדה בישראל הנושאים תו הכשר מאת הרבנות, ובזאת נכנעים לתכתיביה, לאיסור מטעמה על הצבת אשוח וחיגיגת סילבסטר, ולרדיפת הנכרי בקרבנו. אני מצפה שפעולה כזו בוא תבוא, ואראה אז כחובתי, וכחובת כל מי שמאמין בחופש הדת והמצפון, להצטרף לחרם נגדי שכזה.

אל נחשה לנוכח המניפים את הגרון על אילנות הארץ, על העם ועל הדמוקרטיה.

המלחמה בירוק, או: חבל על כל טיפונת

מכתב ל'הארץ', 20.6.2000⁶

בימים אלה התבשרנו כי מועצת המים מתכוונת לאסור על השקאת גינות פרטות ופארקים ציבוריים ועל בריכות השחייה הפרטיות. לטענת המציעים איסורים אלה אמורים לחסוך 25 מיליון מ"ק מים. לצערנו, ידוע שכמות זו היא טיפה בים לעומת כמות המים החסרה בארץ. לכן על מועצת המים להיות עקבית ולהמשיך בכיוון זה. הרי כמה הצעות להגדלת כמות המים הנחסכת: ראשית, המים דרושים עבור בני האדם, ועל כן יש לאסור על השקאת בעלי חיים, ובמיוחד כל חיות המחמד. היהודים הסתדרו אלפי שנים בלי כלבים וחתולים, ויסתדרו בלעדיהם גם עכשיו – שימתינו כמו הצמחים!

שנית, יש לאסור על השימוש במתקני הדחת אסלות בתי השימוש. לא זו בלבד שאבות אבותינו הסתדרו בלעדיהם, אלא שגם אנו – בזמן המצור על ירושלים ב-1948, הסתדרנו בלעדיהם. לא אחרי כל שימוש באסלה יש הכרח להדיחה, וכשצריך – אפשר להשתמש לשם כך במים ששימשו כבר לרחיצת כלים או לנטילת ידיים. ואם תשאלו – מה בדבר הריח, הרי התשובה היא כמו בבדיחה: "התיש יצטרך להתרגל".

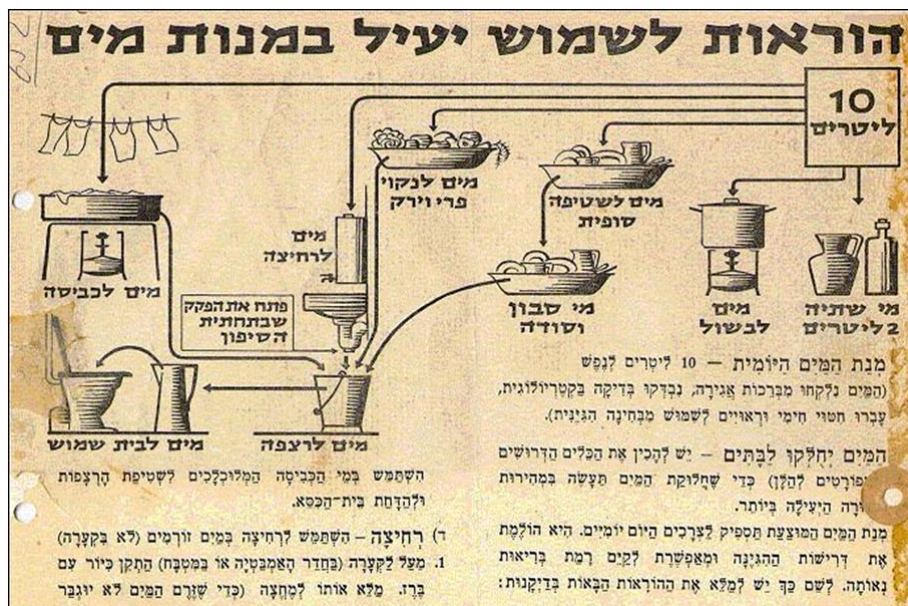
שלישית, יש לאסור לא רק רחצה בבריכות פרטיות, אלא כל רחצה מיותרת. מספיק שאדם ירחץ את גופו לכל היותר פעם בשבוע. עד לפני זמן לא רב, רוב האנשים – אפילו באירופה, לא עשו גם זאת. המפונקים שבהם חיפו על כך בבושם, והיום יש גם דיאודורנטים!

כמוכן שקיימת בעיית האכיפה. את משטרת הגנים, שתביא לדין כל מי שבחצרו תימצא פיסת ירק בקיץ, אפשר להפקיד גם על חיסול בעלי החיים שבחצרות. בנוסף יהיה צורך להקים משטרת רחצה. היא תוכל להיעזר בכלבים שיוכלו, בקלות רבה לדעתי, להבחין בין שומרי החוק לשומרי הניקיון!

ישנה גם דרך חלופית לפתרון בעיית המים מבלי להפוך את חובבי הנוי לפושעים, שהיא הדרך הפשוטה והיחידה המתבקשת בכל היגיון ציוני וכלכלי – והיא העלאת מחיר המים, מעל צריכה מינימאלית לנפש, לרמה

⁶ הקטעים המובאים באותיות נטויות הושמטו על ידי העיתון.

של עלות המים החלופיים – בין אם אלו יהיו מותפלים או מיובאים. יחליט כל תושב בעצמו על מה הוא מעדיף להוציא את כספו, ואם חשקה נפשו במעט ירק – האם עליו לנסוע בקיץ לחו"ל לשם כך. מחיר ריאלי של המים יביא לכך שכל המבזבז מים יחשוב על כך פעמיים, שרשויות עירוניות ישקיעו בשיפור הצנרת, ושגם החקלאים, התעשיינים והצרענים ימרצו להעדיף מוצרים שאינם צורכים כמויות מים אדירות. אין מנוס מלהשלים עם כך שאנו נמצאים באזור שחון, אך עובדה זו אינה מחייבת, בימינו, לחיות במדבר של חול, אבן ובטון. גם אם הכוח הפוליטי של חובבי הנוי הוא זניח לעומת כל הפופוליסטים והאינטרסנטים, אפשר לחיות בארץ ירוקה, אך יש לכך עלות כלכלית. קל להסביר מדוע לא נעשה כלום בנושא זה עד עתה, למרות שהכתובת היתה על הקיר שנים רבות. יש לפעול מיד, אבל לא על ידי הפיכת הצמחים לשעיר לעזאזל למחדלי האחראים.

הוראות לתושבי ירושלים הנצורה, 1948

אל תשחיתו חלקה טובה בנוף התרבותי שלנו
(פניות למנכ"ל רשות השידור)

18.6.2002

מר בראל הנכבד.

ברצוני לצרף את קולי לאלה הקוראים להמשכת העסקתו של מר משה נגבי כפרשן משפטי של הרדיו והטלוויזיה.

גם אמש האזנתי לתכניתו 'משפט וצדק' והתרשמתי שוב מהרמה ומהגישה ההוגנת והאינטלגנטית. תכנית זו בולטת באיכותה, לא רק ביים הכללי הרדוד של התשדירים המציף אותנו בטלוויזיה וברדיו, אלא אף בגל האיכותי יותר של קול ישראל, שהוא אחד המעוזים האחרונים בהגנה כנגד הפופוליזם הגואה והירידה למכנה המשותף הנמוך ביותר.

נראה לי שמר משה נגבי תורם תרומה ייחודית לרשות השידור בכלל, ובתחום הפרשנות המשפטית בפרט. הפסקת עבודתו תהיה אבידה גדולה לקול ישראל ולמאזינים.

בברכה, פרופ' דן עמיר, לשעבר רקטור אוניברסיטת תל-אביב

16.6.2003

מר בראל הנכבד.

נחרדתי לשמוע על הכוונה להפסיק את שידורי 'קול המוסיקה' בשעות היום. אני מאזין קבוע לשידורי המוסיקה במשך היום ובקיומם אני רואה את אחד מאיי התרבות שעדיין נותרו מתנשאים מעל פני השטח בישראל, כאשר המסחריות, הרדידות וההמוניות מציפות כל חלקה טובה בנוף התרבותי שלנו. קיצוץ שידורי 'קול המוסיקה' יהווה צעד נוסף בהידרדרות מעמד המוסיקה האמנותית בישראל ויסכן את עתידה. עבורי, באופן אישי, ועבור רבים מאוד מעמיתי ומכרי, זו תהיה פגיעה חמורה באיכות החיים שלנו.

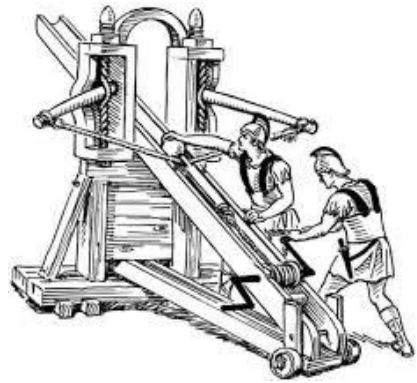
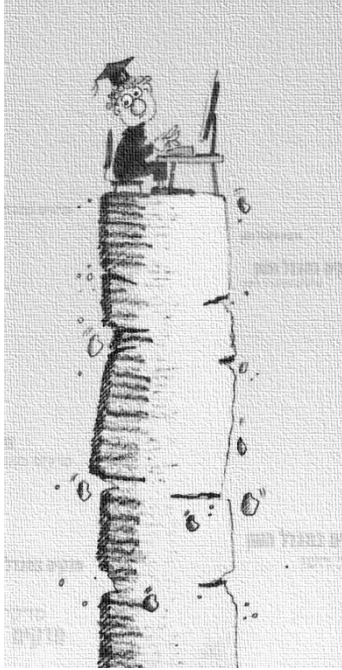
ללא תרבות ומדע אין לנו עתיד כאן – אנא, אל תגעו במ לרעה!

בכבוד רב,

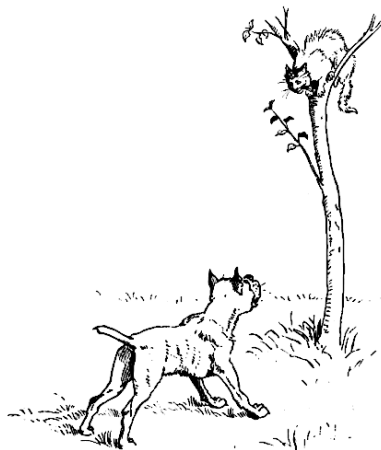
פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, רקטור לשעבר של אוניברסיטת ת"א

קול אדונו?

אקדמיה במצור

העץ הלא נכון

מכתב ל'הארץ', 22.8.99 (פורסם בכותרת: 'דוקטורים ערבים מעטים')

במאמרו 'האליטה בעד הפרדה' ('הארץ' 19.8.99) שוב תקף אמנון רובינשטיין את האוניברסיטאות והעליל עליהן עלילת שווא של גישה גזענית של מי שהוא מכנה "מטיפי מוסר מקצועיים". לפני שנתיים ייחס להן את ההנחה שהמכללות נחותות מהאוניברסיטאות כיון שמצויים בהן "יותר ערבים ומזרחיים". השנה הוא טוען שהסיבה למיעוט המרצים הערבים באוניברסיטאות היא ש"האליטה בעד הפרדה". [...]

כמי שהיה פרופסור באוניברסיטה ושר חינוך במדינת ישראל, אמור מר רובינשטיין לדעת את ערכה של האמת וחשיבותה של זהירות בהסקת מסקנות. כמי שהיה פרופסור למשפטים ושר משפטים שגינה בחריפות פרסום האשמות לא מבוססות, אמור מר רובינשטיין להימנע מלצאת בפומבי בהאשמת שווא. האשמה זו, אותה פרסם כבר במאמרו 'רעבים להשכלה' ('הארץ' 12.1.99), הוא מבסס על העובדה שבתכנית 'מעוף' להעדפה מתקנת בקליטת אנשי סגל ערבים נקלטו כעשרים מרצים חדשים בארבע שנים. דבר זה מוכיח, לדעתו, כי "אין מחסור באנשי סגל טובים מקרב ערביי ישראל".

לצערי, מסקנה זו נחפזת ומוטעית – יש מחסור חמור במועמדים מתאימים. היבול המבורך של תכנית 'מעוף' היה, במידה רבה, מיצוי של מאגר, ואינו משקף את קצב ההתחדשות של מאגר זה. מספר הערבים הישראלים המקבלים תואר דוקטור הוא זעום ביותר. אם שעור הסטודנטים הערבים הוא רק 6%, הרי שעורם בין מסיימי Ph.D הוא כ- 1.5% בלבד, וזוהי רק נקודת המוצא לתחרות הקשה על משרה אקדמית.

העדפה מתקנת לקבוצות אוכלוסייה נחשלות היא פעולה חשובה וברוכה, כל עוד היא נעשית במינון זהיר ביותר. אם מגזימים בה, היא עלולה לגרום לתוצאות הפוכות, כפי שהוכח בארה"ב. האם ידוע למשפטן אמנון רובינשטיין על מועמד ראוי במשפטים שהופלה לרעה בגלל מוצאו?

אם רוצים באמת לקדם את ההשכלה הגבוהה במגזר הערבי, יש לעשות זאת החל מן המסד ולבנות את הפירמידה מבסיסה. גם למעוף דרוש בסיס. כמדומני שמר רובינשטיין בחר, מסיבות לא ענייניות, לנבוח כנגד העץ הלא נכון!

רקב בממלכה

מכתב ל'הארץ', 2.11.1998 (פורסם בכותרת: 'חזון נשגב שכזה')

בכתבתו 'מי באמת חולב את הסטודנטים' (מוסף 'הארץ' 30.10.98), מגלה אריה כספי, כמרקלוס ב'המלט', "משהו רקוב" – לא בממלכת דנמרק, אלא "בממלכה האקדמית של ישראל", כדבריו. בחוש הריח החד שלו, אף איתר את מקור הסירחון, והוא המחקר המדעי, שכדי לקדמו חולבות האוניברסיטאות הן את אוצר המדינה והן את הסטודנטים. בהתאם לכך הוא גם רואה את הדרך הפשוטה לפתרון מצוקת הסטודנטים ע"י התייעלות של 10% בתקציב האוניברסיטאות. ואכן, למי (מלבד לפרופסורים) נחוץ מחקר מדעי במדינת ישראל? הן כבר לימדנו כבוד הרב עובדיה יוסף כי דף גמרא אחד שקול כנגד כל המדעים כולם (ואף הביא כראייה את הקריירה של הרב אריה דרעי).

הדבר הראשון שיש לעשותו, אליבא דאריה כספי, הוא לשים קץ להסדר הנפסד לפיו מדענים מחליטים על חלוקת התקציבים ומטים כספי ציבור למחקר. במקומם יש להפקיד על תקציבי ההשכלה הגבוהה פקידים ממשלתיים, ואולי גם עיתונאים מומחים כמר כספי. כך ייאלצו האוניברסיטאות לוותר על לא מעט מחקרי סרק אזוטריים".

שנית, לשם התייעלות יש לבטל את כל הקורסים דלי המשתתפים, כמו מתמטיקה עיונית ושימושית, מדעי כדור הארץ והחלל, לימודים קלאסיים, מוסיקולוגיה ורבים אחרים מבין לימודי התואר הראשון, ומרבית הקורסים לתארים המתקדמים. אץ כל אלה (פרט ללימודי היהדות, לגביהם, לדבריו, אין לנו ברירה) ניתן ללמוד באוניברסיטה של קזחסטאן או בכל מקום אחר, ואין צורך לבזבז עליהם כספי ציבור בישראל.

שלישית, יש לבטל את "ההתנשאות האקדמית", ובמיוחד את "הסלקציה האקדמית" של התלמידים. צעד זה, אם יתלווה ללימודים אוניברסיטאיים חינם ואפילו תשלום דמי מחייה לסטודנטים, יאפשר לכל ישראלי ללמוד ולהשיג כל תואר אקדמי שיחפוץ בו. כך נגיע ליעילות מכסימלית, וגם הרובד החלש ביותר מבחינה אקדמית לא ייאלץ לקנות את התואר בכסף.

לאור חזון נשגב שכזה, לא אתייחס לזוטות – כמו השגיאות והסתירות
בנתוניו של מר כספי. אסתפק בהערה כי, בניגוד לכתוב בכתבתו הנ"ל, מספרי
הסטודנטים בכל מגמה ורמת לימוד מהווים את המרכיב העיקרי בנוסחת חלוקת
תקציבי ות"ת.

לסיכום, תמה אני מדוע צריך מר כספי להרחיק עדותו עד מערב אירופה כדי
להראות לנו מהי השכלה גבוהה יעילה. הרי חזון ההשכלה הגבוהה שלו, הכולל
מספר רב של סטודנטים בכל שיעור, שאינם משלמים שכר לימוד, ומעט
"פרופסורים עתירי שכר" שאינם עוסקים ב"מחקרי סרק אוטוריים", ממומש
כבר לידנו בכמה מדינות באזורנו. אכן הגיע הזמן שנשתלב השתלבות מלאה
במרחב!

השכלה בשוק

מכתב ל"דיעות אחרונות", 23.11.98 (לא פורסם ב'הארץ')

בעתון 'הארץ' מיום 15.11.98 דווח כך: שר האוצר יעקב נאמן תקף בסוף השבוע את מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל וכינה את מערכת ההשכלה הגבוהה "בולשביקית". לטענתו, הקמפוסים בהם ניתנת ההשכלה הגבוהה "מתנהלים כמו בימי הביניים". הוא קרא למדינה ליצור תחרות בי המוסדות להשכלה גבוהה על התקציבים ועל הסטודנטים. "גם מערכת זו צריכה לעבור לשיטת שוק".

כיון שנאמן עלינו שר אוצרנו, ונאמנים דבריו, ודבר אחד מדבריו לא ישוב ריקם, אין לי ספק שהוא צודק וששני התארים נ"ל אכן תואמים את המציאות האוניברסיטאית. כמי שכהן כרקטור אוניברסיטת תל-אביב, אני מתיימר להכיר את האופן בו מנוהלים האוניברסיטה והקמפוס. כשאני רוצה להתאים זאת למודל הבולשביקי, אני נאלץ להסיק שאנשי הציבור והתורמים ידידי האוניברסיטה בארץ ובחו"ל, המהווים את חבר הנאמנים האחראי לניהול האדמיניסטרטיבי של האוניברסיטה, הם למעשה בולשביקים מוסווים, שליחי הקומוניזם הבינלאומי. גם הסנאט, האחראי לניהולה האקדמי ובוחר ברקטור, אינו אלא מעין סובייט עליון, כשוועדת המינויים האוניברסיטאית, הקובעת מי יהיו חבריו, היא זרוע של הק.ג.ב.

התקשיתי יותר למצוא את הדמיון לימי הביניים. אולי השר הסיק דמיון זה מתכנית הלימודים באוניברסיטה שרובה, כבימי הביניים, תיאולוגיה והאסטרולוגיה. קופרניקוס, דארווין ושפינוזה לא ייראו ולא ייזכרו בה. עולמה נברא לפני 5759 שנים והמחשב והאינטרנט הם תועבה עבורה.

למזלה של מדינת ישראל יש בה גם מערכת השכלה גבוהה העונה על משאלותיו של השר נאמן במלואן. מערכת דמוקרטית ולא בולשביקית, מנוהלת באורח מודרני ולא במתכונת ימי הביניים, תחרותית ועובדת בהצלחה בשיטות השוק. זוהי מערכת ההשכלה התורנית, שעבורה מקצה השר נאמן משנה לשנה נתח גדול יותר מתקציב המדינה, ושבזכות שיטות השוק הפוליטי מנצחת את האוניברסיטאות ניצחון מוחץ בתחרות על התקציבים ועל הסטודנטים, לתפארת מדינת ישראל.

"חינוך" ללא מדע ותרבות

(תגובה למאמרה של לימור לבנת: 'האקדמיה בישראל – סוף הקרטל'. 'הארץ' 4.1.2002)

ליד כתב הפלסטר החריף של שרת החינוך כנגד האוניברסיטאות היה חסר רק איור בנוסח הידוע, המתאר את זקני האקדמיה מחלקים ביניהם את השלל: את הסטודנטים, סגל ההוראה ותחומי הלימוד, ובמיוחד – את המיליארדים מתקציב המדינה. כמי שלא רק היה רקטור אוניברסיטה, אלא גם השתתף באופן פעיל בייזום והקמת מספר מכללות ובניהולן, אני דוחה בכל תוקף את האשמותיה חסרות השחר של שרת החינוך כנגד האוניברסיטאות, המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) והוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת).

יתרה מזו, שרת החינוך, שרוממות המנהל התקין בפיה, מבקשת למנות למל"ג אינטרסנטים מובהקים כמו ראשי מוסדות שבשם היוזמה הפרטית ואי ההיזקקות לכספי המדינה גובים סכומי עתק כשכר לימוד ומפתים מרצים במשכורות שמנות, ולמרות זאת גם מבקשים נתח מהתקציב הציבורי, ראש מוסד שספג ביקורת קשה של מבקר המדינה על מנהל לא תקין ושהליך שולל את המל"ג, או "נציג ציבור" שסייע לו בכך ושמייצג היום שלוחות של אוניברסיטאות זרות המבקשות לעשות הון בישראל.

ניתן היה לחשוב שהמדע והתרבות, למרות שהופקדו לכאורה בידי משרד ממשלתי אחר, יהיו מעניינה של שרת החינוך, אבל הנגיסה בסך עשרות מיליוני שו מתקציב ההשכלה הגבוהה שהואילה לימור לבנת לנדב לאוצר, ויותר מכך – כוונותיה המוצהרות במאמרה להפחית מאות מיליונים מתקציבן ולהעבירן למכללות, עלולות לרסק את האקדמיה ולפגוע פגיעה חמורה במדע ובתרבות במדינת ישראל, וכתוצאה כך – להעמיד בסכנה את עצם קיומה. אמר ר' עקיבא: כשהייתי עם הארץ אמרתי, מי ייתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב. אמר להם: זה נושך ושובר עצם, וזה נושך ואינו שובר עצם (מסכת 'פסחים'). לימור לבנת אינה מסתפקת בנשיכה – היא רוצה גם לשבור את עצמות האקדמיה.

האקדמיה בישראל: סוף הקרטל

הקרנפים ומגדלי השן

נכתב (אך לא נשלח) לדורית הופ, לאחר שהיא ו-21 מרצים נוספים במכללות לחינוך הועמדו לדין בפני בית הדין של נציבות שירות המדינה על חתימתם על עצומה שקראה למנות שר חינוך חילוני.

13.1.2002

לדורית שלום. מסמך התביעה כנגדך הוא ממש מביש – הן בתוכנו והן ברמתו. אינני יודע אם הדיון בבית המשפט יגיע לביטול הטענה בדבר העדפת מוסדות החינוך הדתיים בזמן כהונת שרי המפד"ל במשרד החינוך. אם זה יכול להועיל, אני "מנדב" את סיפור מינוי יו"ר ות"ת האחרון – למרות אי הנעימות שבדבר (כיון שהייתי, לכאורה, "צד" בעניין). נדמה לי שסיפרתי לך את הסיפור כשנפגשנו אצל יוחנן וחנה פרס.

על כל פנים, הסיפור הוא שלפני כחמש שנים, כשפרופ' אמנון פזי עמד לסיים את תפקידו כיו"ר ות"ת, הוצעתי על ידו כיו"ר ות"ת הבא – עמדתי לסיים את תפקידי כרקטור אוניברסיטת ת"א. עד כמה שידוע לי, הצעתו זו נתמכה ע"י פרופ' יעקב זיו – נשיא האקדמיה ומי שהיה קודמו כיו"ר ות"ת, פרופ' חיים הררי – נשיא מכון וייצמן ומי שקדם לזיו כיו"ר ות"ת, פרופ' חנוך גוטפרוינד – נשיא האוניברסיטה העברית, פרופ' זאב תדמור – נשיא הטכניון ופרופ' יהודה חיות – נשיא אוניברסיטת חיפה. מבלי לדון בכישורי האישיים לתפקיד, היה גם טעם בכך שלאיר שהיו שני ראשי ות"ת מהאוניברסיטה העברית (רוטנשטרייך ופזי), אחד ממכון וייצמן (הררי) ואחד מהטכניון (זיו), יהיה גם יו"ר ות"ת מאוניברסיטת ת"א, שהיא הגדולה במדינה וברמה האקדמי הגבוהה ביותר. כנראה שנשיאי אוניברסיטת בן-גוריון ובר-אילן סברו, כל אחד, שראוי שיו"ר ות"ת הבא יהיה ממוסדם.

שר החינוך סירב לקבל את המלצת יו"ר ות"ת והנשיאים הנ"ל, אם כי לא נימק את סירובו אפילו ליו"ר ות"ת. קשה לי להאמין שמצא בי פסול אישי. ההשערה שהפסילה היא מוסדית אוששה כאשר הגיש ראשי האוניברסיטאות רשימה של חמישה מועמדים ודרש מהם לבחור אחד מהם – כאשר כל החמישה היו מאנשי בר-אילן. אף אחד מהם לא זכה לתמיכה, ומינוי יו"ר ות"ת החדש נדחה בכמה חודשים.

לבסוף הושגה "פשרה" לפיה יכהן פרופ' נחמיה לב-ציון (איש האוניברסיטה העברית, שלא הומלץ ע"י נשיאה) כיו"ר ות"ת החדש, אבל תיווצר משרה חדשה, של סגן יו"ר, אותה יאייש איש בר-אילן...
לא נפגעתי אישית מהפרשה – הסכמתי להצגת מועמדותי תוך לבטים וחששות רבים, ולאחר מעשה אני שמח על כך שלא קיבלתי את התפקיד. אבל מבחינה ציבורית אני רואה כאן את תחילת ההתערבות חסרת הבושה של הפוליטיקאים בניהול מערכת ההשכלה הגבוהה, שהייתה עד אז "שמורת טבע" נדירה נקייה מפוליטיזציה. חולשת האוניברסיטאות אז במאבק נגד ההתערבות נותנת את אותותיה במה שקורה למערכת היום, כשמתקפת הפוליטיקאים ממש מסכנת את קיומה.

"הצנחה לתפקיד"

אריה נבון (1934): מינוי ראש עיריית תל-אביב

מי יתן לי תלמיד חכם

תגובה למאמר 'הפרופסורים מנסרים את הענף' ('גלובס', 19.4.99)

__עיתונאי 'הארץ' יצחק טישלר סרס את אגדת חז"ל בדבר חוני המעגל. אדם אחר הוא שנטע את החרוב שעתיד היה לתת פרי כעבור שבעים שנה, והוא שהשיב לחוני את התשובה היפה: "כשם שנטעו אבותי לי, כך אטע אני לבני". מר טישלר אינו כתב לענייני תרבות ישראל, אך בתחום התמחותו – כלכלה ומשק – מלאה כתבתו לכל אורכה בטעויות חמורות הרבה יותר, ואף בסילופים ובהסתה כנגד האוניברסיטאות. לצורך זה הוא מגייס את כל האמצעים. תחילה הוא מזכיר את דו"ח מבקר המדינה, אך מעלים מהקוראים את העובדה שכל ביקורתו וטענותיו של המבקר התייחסו למשכורות הסגל המנהלי של האוניברסיטאות. טישלר כותב "צמרת ההשכלה הגבוהה מסדרת לעצמה משכורות עתק", ונותן לקוראים להבין שמדובר כאן בסגל האקדמי, שכפי שידוע לטישלר, שכרו נקבע במשא ומתן בין ארגון הסגל ובין האוצר.

טישלר מעוות את עבודתו של הפרופסור הישראלי. הוא מקטין את מספר שעות ההוראה, מקצר את שנת הלימודים לשישה חודשים, מתעלם לחלוטין מהזמן והמאמץ המושקעים בהכנת ההרצאות, בחינות, הדרכת מסטרנטים ודוקטורנטים ובפעילות בוועדות האקדמיות, ובעיקר – מההשתלמות, המחקר, הכתיבה וכו', שלהם מוקדשת כמחצית מזמנו של הפרופסור.

השקר הבא הוא שכר הפרופסורים שלטענת מר טישלר הוא "40-30 אלף שקל בחודש". השכר המכסימלי ברוטו שיכול לקבל פרופסור מן המניין הנמצא בשיא הותק (ומעטים מגיעים לכך) בעבור 100% משרה הוא 25,935 ש"ח. לפרופסור מן המניין בראשית דרכו הסכום הוא 21,534 ש"ח. כ- 20% מתשלום מכסימלי זה מהוות התוספות המיוחדות שנוספו בהסכם השכר האחרון. חציין מותנה בהקדשת מירב הזמן למוסד, ואינו ניתן לאותם מרצים ופרופסורים המעוררים את קנאתו של מר טישלר ב"חלטורות" שלהם, וחציין השני תלוי בהיקף הפעילות המדעית של המדען.

טישלר מאשים את "צמרת המוסדות" ואת הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה באדישות לעתיד האוניברסיטאות ובחלוקת "תקציב המדינה כאוות הצמרת האקדמית". הוא טוען כי "משנה לשנה גדל מספר

הסטודנטים, ובמקביל לכך יורד מספר המורים והחוקרים הצעירים". כסימוכין לכך הוא משווה את מספרי הסגל בתשנ"ז לאלו בתשמ"ה. גם בהשוואה זו יש הטעיה רבה. כדי להגדיל את מספר המסטרנטים והדוקטורנטים הנתמכים ע"י האוניברסיטאות, הוכפל מספר המלגות לתארים מתקדמים (מ- 2642 בתשמ"ז ל- 5291 בתשנ"ב), כשחלק מהמימון הנדרש הושג ע"י צמצום מספר משרות עוזרי ההוראה והאסיסטנטים (מ- 2789 בתשמ"ה ל- 1449 בתשנ"א). זהו הפרוש האמיתי של "תנועת המספריים" שמצא מר טישלר.

הגיל הממוצע של המתחילים בקריירה האקדמית בדרגת מרצה הוא כ- 35, וגיל הפרישה המנדטורית הוא 68. השהות המכסימלית של איש הסגל בדרגת מרצה היא חמש שנים. את העובדה שחלק מן המרצים אינם מקבלים קביעות ושחלק מאנשי הסגל אינו מתמיד במינוי עד פרישה, מאזנת במקצת העובדה שחלק מהמינויים החדשים, בעיקר אלו של הישראלים החוזרים והעולים החדשים, הוא בדרגות בכירות יותר. לפיכך אחוז המרצים בסגל, כ- 18% כיום, הוא סביר. ברור שבאוניברסיטה צעירה יש אחוז גבוה יותר של סגל בדרגות הנמוכות. באוניברסיטה שהגיעה לייצוב, כאשר ניתן לצפות מאיש סגל ממוצע שיגיע לדרגת פרופסור מן המניין בגיל 55, שעור של 30% פרופסורים מן המניין, כמו בארץ, ואף למעלה מזה, מקובל בעולם.

נכון שהגידול המהיר במספר הסטודנטים בעשור האחרון הרע את היחס סגל הוראה/סטודנטים. שיפור יחס זה, בצדו של המאמץ להגדלת התמיכה בסטודנטים לתארים מתקדמים, עומדים בראש מעייניהן של האוניברסיטאות והות"ת כיום. בזה הן נוהגות כאותו איכר חכם עליו סיפר חוני המעגל.

עלילות אימים במרתפים

"הארץ" 31.5.2001 (תגובה לכתבה של ארנה קזין)

על חמישה פשעי האוניברסיטאות בישראל זועקת ארנה קזין בכתבתה 'המרתפים של מגדל השן' ('הארץ' 16.5.2001).

הראשון הוא "הגבלות חמורות על חופש הביטוי של הסטודנטים ושל חברי הסגל", ובמיוחד על איסור קיום הפגנות בקמפוסים בתחילת השנה האקדמית, לאחר אירועי אוקטובר. ואכן, מה חבל שהלימודים התנהלו כסדרם והקמפוסים לא הפכו לזירת התנגשויות בין סטודנטים יהודים וערבים – מה שהיה מפיח בהם מעט רוח חיים.

פשעו השני של האוניברסיטאות הוא ש"מתקיימת בהן אפליה של קבוצות מיעוט", והוכחה חותכת לכך היא האחוז הזעום של מרצים ערבים לעומת שיעור הערבים באוכלוסייה. זו "הוכחה" שאינה ממין הטענה, כיון שאינה מתחשבת בהרכב אוכלוסיית המועמדים למשרות אקדמיות – בעלי תואר דוקטור שלזכותם מספר פרסומים בעיתונות מדעית מכובדת. זו עובדה מצערת שלא כל מגזרי האוכלוסייה זוכים להגיע במידה שווה לשלב מתקדם זה, אבל תיקון העוול צריך להיעשות בשלבים הרבה יותר מוקדמים. כ"הוכחה" נוספת לאפליה מביאה ארנה קזין טענה על "אפליה חמורה של סטודנטים ערבים בחלוקה של חדרים במעונות של אוניברסיטת ת"א", בעוד שההפך הגמור הוא הנכון: הסטודנטים הערבים, המהווים ב 2% בלבד מכלל הסטודנטים באוניברסיטה, קיבלו 322 מתוך 830 המיטות המוקצות לסטודנטים ישראלים! עוד דוגמה שהיא מביאה הן מלגות המוגבלות ליוצאי צבא. קל מאוד לתקוף את האוניברסיטאות מכל כיוון – גם על אי התחשבות ביוצאי צבא ומשרתי מילואים וגם על עזרה להם.

הפשע השלישי שהיא מונה באוניברסיטאות הוא ש"הליכי המינוי שלהן אינם פתוחים לעיון ולביקורת, ואין בהם זרימה חופשית של מידע". כפי שהיא מציינת, אין זה פשע ייחודי לאוניברסיטאות בישראל, ושותפות לו גם רוב האוניברסיטאות בחו"ל. מניסיוני האישי במשך שנים רבות, כחבר ועדות מינויים וכמי שנתבקש לכתוב חוות דעת על קידומם של מרצים בארץ ובחו"ל, אני משוכנע שנוהג זה

הוא חיוני לאמינותן של חוות הדעת ולשמירת הרמה האקדמית בכל מקום, ובמיוחד בארץ קטנה כמו ישראל, בה הכל מכירים את הכל.

הפשע הרביעי הוא ש"האוניברסיטאות תלויות במידה רבה בבעלי הון ובשלטון, ולפיכך אינן מקפידות על חופש אקדמי נטול פניות". גם זו טענה מקורית במדינה בה נזעקו הכל למען הורדת שכר הלימוד, המהווה היום כחמישית מתקציב האוניברסיטאות. כדי להשתחרר מהתלות בממשלה (המכסה למעלה מ-60% מתקציבן) ומבעלי ההון (המכסים את יתר התקציב), היה צריך להעלות את שכר הלימוד פי חמש! דוגמת האימים של ארנה קזין לתלות בממשלה היא המחקרים שמבצעים בתי הספר לחינוך עבור משרד החינוך – כלומר, מבחינתה עדיף שמשרד החינוך לא ייעזר במערכת האקדמית. כדוגמה לתלות המסוכנת בבעלי ההון, היא מביאה את שיתוף אנשי התעשייה בביה"ס לניהול היי-טק באוניברסיטת ת"א. שוב, נראה שעדיף מבחינתה שחינוך מנהלי היי-טק העתידיים ייעשה ללא קשר למציאות ולצורכי התעשייה בישראל. בניגוד לטענתה של הגב' קזין, אין לא לממשלה ולא לתעשיינים שום השפעה על התכנים האקדמיים, והחופש האקדמי נשמר במלואו.

הפשע החמישי הוא ש"האוניברסיטאות מעסיקות פועלים ופועלות באמצעות חברות כוח אדם, המשלמות להן משכורות מחפירות". זו בעיה חמורה ביותר, אבל אין זה הוגן להאשים בה דווקא את האוניברסיטאות. חטא העבודה הזולה [...] הוא חטאה של המדינה כולה. מבחינה זו מאמצייהן של אוניברסיטת ת"א ושאר האוניברסיטאות לשמור על שכר המינימום של העובדים בהן בולטים לטובה בנוף הישראלי. אשר להצעה שעובדי האוניברסיטה יזכו לא רק לשכר מינימום אלא ל"שכר מחיה" (כפי שדרשו והשיגו הסטודנטים והמורים באוניברסיטת הרווארד, שלרשותה קרן של 15 מיליארד דולר ושכר הלימוד בה הוא 25,000 דולר לשנה), עלינו לזכור שבישראל היום לא מגיעים לשכר המינימום לא רק עובדי ניקיון, אלא גם מורים בוגרי סמינרים, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים בשירות המדינה, ואפילו רופאים צעירים.

מסקנה נחפזת

מכתב ל'הארץ' 24.12.01 (לא פורסם)

במוסף 'הארץ' מיום 21.12.01 מכריז אריה כספי כי "מתברר שהאקדמיה הישראלית הנאורה לכאורה היא שמרנית כמעט כמו האקדמיה של הרב עובדיה יוסף", וזאת כיוון שלמקרא הטבלה שהתפרסמה במאמרו של פרופ' ברוך נבו בביטאון 'אקדמיה' של ועד ראשי האוניברסיטאות נמצא כי נשים מהוות רק 8.8% מהפרופסורים מן המניין באוניברסיטאות. הוא מניח שההסבר לכך "טמון בעובדה הפשוטה שהוועדות המחליטות על הקידום האקדמי מורכבות מפרופסורים גברים, שמרביתם כנראה חדורי דעות קדומות. הם תופשים את הנשים כבעלות יכולת נמוכה יותר ועוצרים את קידומן..."

תנוח דעתו של אריה כספי – למרות היותו גבר, לא היה זוכה להעלאה בדרגה - כיוון שדרך הסקת המסקנות שלו שגויה לחלוטין. למסקנתו בדבר ההעדפה לגברים יש אותו תוקף כמו למסקנה ההפוכה – הרי כשנשווה את הנתונים מתשנ"ב ותשנ"ט נמצא כי מספר הפרופסוריות מן המניין עלה ב- 59% בעוד שמספר הפרופסורים הגברים עלה רק ב- 24%, והמסקנה היא: הפרופסורים הגברים מעדיפים נשים...

הדרך הנכונה להשוות את הטיפול בהעלאה בדרגה של גברים ושל נשים היא להשוות את היחס בין מספר אלה שעלו בדרגה למספר המועמדים לכך, למשל את היחס בין הגידול במספר הפרופסורים מן המניין בכל מין מתשנ"ב לתשנ"ט למספר הפרופסורים החברים מאותו מין בתשנ"ב. לו טרח מר כספי לחשב יחס זה מן הטבלה (וניתן לעשות זאת), היה מוצא כי הוא כמעט זהה בין המינים – 34% אצל הנשים לעומת 35% אצל הגברים. חשבון זה מאשש את ניסיוני בעבר, כרקטור אוניברסיטת תל-אביב, כי וועדות המינויים האוניברסיטאיות מתייחסות באופן הוגן ושוויוני למועמדים להעלאה בדרגה, וכי את הסיבות לתת-ייצוג של מגזרי אוכלוסייה שונים בדרגות האקדמיות הבכירות יש לחפש במקום אחר.

צהלת הבורות

תגובה למאמר ב'הארץ'

נחמיה שטרסלר ('יומן כלכלי', 'הארץ' 19.9.2003) מצטרף למקהלת הצוהלים על השפלת הפרופסורים על ידי פקידי האוצר: הנה "עשו בית-ספר לאוניברסיטאות", ותוך כדי כך חושף את בורותו ואי-הבנתו בתפקודן ואופן-פעולתן של אוניברסיטאות-המחקר בכלל, ושל האוניברסיטאות בישראל בפרט. ניתן היה לצפות מכתב כלכלי בכיר של 'הארץ' שילמד, לפחות באופן שטחי, נושא שהוא כותב עליו.

בניגוד לטענתו של מר שטרסלר, אין כל קשר ישיר בין מבנה הניהול האקדמי של האוניברסיטה לבין מצבה הכלכלי. הטיעון של מר שטרסלר בדבר פתיחת חוגים ופקולטות והוספת חברי-סגל באופן חופשי ע"י ההנהלה האקדמית הוא חסר כל שחר – כל ההחלטות האלה נעשות רק בתיאום עם המערכת הניהולית והתקציבית. דווקא אוניברסיטת-ת"א, הנתפשת כאנטי-תזה למודל ההירארכי אותו מהלל מר שטרסלר, הצטיינה מכל האוניברסיטאות בניהולה הכספי בשנות התשעים, ולתלות במבנה הניהולי את הגרעון התפעולי החמור שנוצר בה, ובמוסדות האחרים, עם השפל והגזרות הכלכליות, זו ספקולציה חסרת כל בסיס.

האם האוניברסיטה העברית או הטכניון נמצאים במצב טוב בהרבה?

אוניברסיטאות המחקר בישראל חייבות, ובינתיים מצליחות, לתפוס מקום מכובד בתמונה הבינלאומית. הן עושות זאת בעלות נמוכה, יחסית. ברור שהשוואה עם אוניברסיטאות-העילית הפרטיות בארה"ב היא פתטית – שם התקציב הממוצע לסטודנט הוא כ- \$150,000 והתקציב לאיש-סגל הוא למעלה ממיליון דולר. אבל גם כשנשווה לאוניברסיטאות הציבוריות המכובדות מרובות התלמידים, נמצא שהתקציב לסטודנט שם הוא בין \$25,000 ל-\$30,000, ולאיש-סגל כחצי-מיליון דולר. באוניברסיטאות בישראל התקציב לסטודנט הוא \$11,000 ולאיש-סגל כמיליון שקל. בהתחשב בתחרותיות ובמוביליות של קהילת-המדע העולמית, ובעלות אמצעי המחקר, הרי הישגי המדע הישראלי, המתבצע רובו ככולו במוסדות להשכלה גבוהה, הם מפליאים. ישנם סימוכין משכנעים לטענה שדווקא המעורבות של בכירי הסגל האקדמי בניהול האוניברסיטאות היא ששמרה את האוניברסיטאות מפני שיקולים

קוניוקטוראליים קצרי-טווח, והיא שהבטיחה את שמירת הרמה הגבוהה שלהן למרות המגבלות התקציביות. אוניברסיטה אינה עסק מסחרי, ואינה צריכה להתנהל ככזה. מהלך דומה שנעשה באוסטרליה בשנת 1988, כאשר הממשלה כפתה על האוניברסיטאות שינוי מבנה וניהול עסקי, הביא להידרדרות חמורה של מערכת ההשכלה הגבוהה שם.

באנלוגיה להיסקיו של מר שטרסלר, אולי יציע גם לבטל את שיטת הניהול ההירארכית בכל חברה מסחרית או ציבורית שנכנסה למשבר תקציבי בשנים האחרונות? או, אולי לאחר שהדמוקרטיה הביאה אותנו לאן שהביאה, הגיע הזמן לחדול מהשיטה המיושנת שנולדה במאה השמונה עשרה, שלפיה העם בוחר את מי שינהל אותו?

השאיפה של אנשי האוצר "לעשות בית-ספר" לפרופסורים לא נולדה עכשיו. תחילתה באמצע העשור הקודם, דווקא בזמן הפריחה הגדולה של ההשכלה הגבוהה, כתשובה לשביתה הגדולה של הסגל האקדמי והשיפור המשמעותי בשכר שהושג בעקבותיה. שאיפה זו מצאה קרקע פורייה באווירה העוינת למדענים ולאנשי-הרוח בזרמים השולטים בפוליטיקה הישראלית, ולצערנו מקבלת עידוד לא מועט מעיתונאים כדוגמת מר שטרסלר. אשר לעמותת 'בשער', בין פעילי העמותה ומנסחי המודעה המביעה חרדה מהחלטת הממשלה נמצאים בכירי מערכת ההשכלה הגבוהה לשעבר שנשאו בתפקידים הניהוליים הבכירים ביותר של המערכת האקדמית והמדעית בישראל – בות"ת ובאקדמיה הלאומית למדעיים, ובמוסדות השונים - נשיאים ורקטורים, מנכ"לים ודקאנים. גם אם קיימות ב'בשער' דעות שונות לגבי המודל הניהולי האידיאלי, הרי חברה מאוחדים בהתנגדות להתערבות הברוטאלית של האוצר – התערבות שאין לה כל הצדקה תקציבית, ולהפקעת הניהול האקדמי של האוניברסיטאות מן האקדמיה, הפקעה הסוללת את הדרך להשתלטות הגורמים והשיקולים הפוליטיים והעסקיים על אחד המעוזים האחרונים של המחשבה החופשית במדינת-ישראל.

לאן נופלים האסימונים?

תגובה לכתבתו של נחמיה שטרסלר, 'הארץ' 29.8.2003 (לא נדפס)

בכתבתו 'האסימון נפל' תוקף מר שטרסלר את החלטת המועצה להשכלה גבוהה שלא לאשר לשלוחת דרבי מעמד של מוסד ישראלי להשכלה גבוהה כיון שאיננה מלכ"ר. מר שטרסלר אינו רואה פסול במוסד אקדמי למטרות רווח, כיון שלדעתו הציבור לא ירצה לקנות מוצר נחות, ולכן האינטרס של הבעלים הוא לשמור על רמה גבוהה ועל מוניטין. דא עקא, שהמוצר אותו חפץ ציבור הקונים לקנות ממוסד כמו שלוחת דרבי אינו ההשכלה והידע, אלא התעודה המזכה בתוספת שכר במגזר הממשלתי. יתרה מזו, ככל שתעודה זו נקנית בפחות מאמץ, יעדיף אותו ציבור. כך אנחנו רואים שדרגים גבוהים בצבא ובמשטרה מעודדים את פיקודיהם להשיג תואר בשלוחת דרבי כך שיוכלו להיטיב את תנאיהם ולעקוף את גזרות האוצר, כשם שעסקני המורים מעודדים את המורים להשיג תואר בשלוחת אוניברסיטת לטביה ושלוחות אחרות. לכן, כל זמן שמנגנון הממשלתי כל התעודות הן שוות ערך, מעוניינים שני הצדדים – גם המוכר וגם הקונה, לסחור בסחורה מסוג ב' ומטה, ולזכות בכל האסימונים בשני הצדדים.

בהזדמנות זו טוען מר שטרסלר ל"חוסר יעילות ובזבוז עצום" באוניברסיטאות בישראל. כהוכחה לכך הוא משווה את האוניברסיטאות שלנו לשלוחה הישראלית של אוניברסיטת דרבי המהוללת (הנמצאת בתחתית הדירום של האוניברסיטאות בבריטניה). מדוע לא ישווה אותן לאוניברסיטאות מחקר רציניות ברמה דומה בארה"ב ואפילו באירופה? לו עשה זאת היה נוכח שהמערכת האוניברסיטאית היא, אולי, המערכת היעילה ביותר בישראל, למרות המבנים "הראוותנים" המנקרים את עינו של מר שטרסלר (שנבנו, רובם ככולם, מכספי תורמים מחו"ל).

האמנם כשלה האקדמיה?

מכתב ל'הארץ' 12.12.99

במכתבו 'אקדמיה לא רלוונטית' קובע אלי מייזליש כי "האקדמיה הישראלית כשלה כשלא הצליחה להעמיד, זה יותר – 50 שנה, ולו גם מנהיג אחד", כי "האקדמיה לא הצליחה להיות רלוונטית", וכי "האקדמיה מעולם לא ירדה בינה לבין עצמה כדי להוציא נייר עמדה שיביע את עמדתה", ושואל: "האם רק בימת הקתדרה ושנת שבתון בחו"ל מעניינות את הפרופסורים?" תמהני מאין שואב מייזליש את ידיעותיו על האקדמיה ועל מדינת ישראל. נראה לי, שבהשוואה למדינות אחרות בעולם, האקדמיה הישראלית מחזיקה בשיא של מעורבות ורלוונטיות. נכון שעד עתה לא היה בארץ פרופסור כראש ממשלה – כמה כאלה היו בהיסטוריה העולמית? אבל יש לנו רשימה מכובדת מאוד של פרופסורים שהיו ונמצאים כיום בעמדות הנהגה במדינת ישראל. איך אפשר להתעלם מאפרים קציר, אהר ברק, שלמה בן-עמי, יעקב פרנקל, יובל נאמן, יעל תמיר, בני בגין, אמנון רובינשטיין, איתמר רבינוביץ, משה ארנס, שמעון שמיר, נעמי חזן, שבח וייס, ויקטור בראילובסקי או מישעיהו ליבוביץ' ויגאל ידין ז"ל?

בניגוד לטענתו של מייזליש, באוניברסיטאות פועלים מכוני מחקר, העוסקים בנושאים הרלוונטיים ביותר, והם תרמו רבות לניסוח החלופות ולגיבוש המדיניות בנושאים אלה. כך הדבר בנושאי ביטחון, במדיניות, ביחסי ישראל-ערב ובתהליך השלום, בממשל, במשפט ובכלכלה, באיכות הסביבה ושמירת הטבע ועוד ועוד. [...] אך ברור שאין, ולא תיתכן, "עמדת האקדמיה". גם באקדמיה קיים מגוון רחב של השקפות מדיניות וחברתיות. אך יש חשיבות רבה לליבון הבעיות החשובות ברמת הדיון האקדמית ובהצגה רציונאלית של חלופות הפתרון. אף שפעילות זו אינה מתפקידה המוצהר של האקדמיה, והמטאפורה הידועה "מגדל השן" תקפה במקומות רבים בעולם, אין מדינת ישראל יכולה להרשות לעצמה לוקוסוס זה. [...] עמותת 'בשער' שנוסדה לפני כשנה, שמה לעצמה כמטרה לעודד ולהגביר את מעורבות האקדמיה ואת תרומתה למדינה ולחברה.

שאננות ישראלית מול איום איראני ארוך-טווח

עיתון 'הארץ', מדור 'במה', 28.7.98

ביום שבו דווח בישראל על הניסוי האיראני בטיל ארוך הטווח 'שיהאב 3', התפרסמה גם ידיעה בדבר זכייתה של איראן באולימפיאדת המתמטיקה הבינלאומית לתלמידים. איראן זכתה במקום הראשון מבין 76 המדינות שהשתתפו, כשאחריה בולגריה, הונגריה, ארצות הברית, טייוואן ורוסיה. ישראל הגיעה למקום ה-23 בלבד. איני יודע אם ברחובות טהרן נערכו הפגנות שמחה וגאווה על השג מרשים זה, כפי שנערכו לאחר הנצחון על ארה"ב בכדורגל. על כל פנים, לנו בישראל, הגאים ובוטחים בעליונותנו המדעית ורואים בה את הערובה לשלום ישראל בעתיד, צריכה ידיעה זו – המצטרפת לידיעות אחרות על דרוגם הבינוני של תלמידי ישראל בסקרים על לימודי המתמטיקה ומדעי הטבע בבתי הספר התיכוניים – להדליק נורה אדומה נוספת.

לא שמעמדה המדעי של איראן, או של כל מדינה מוסלמית אחרת כיום, קרוב למעמדה של ישראל, ובמתמטיקה הדבר בולט במיוחד. המחקר במתמטיקה ובמדעי המחשב התיאורטיים בישראל הגיע להישגים מרשימים, ומדורג כיום באחד המקומות הראשונים בעולם באופן אבסולוטי (לא כל שכן באופן יחסי מספר התושבים – מבחינה זו ישראל היא ראשונה בעולם!). ישראל מדורגת ע"י האיגוד הבינלאומי למתמטיקה בדרג הגבוה ביותר (מלבדה נמצאות בדרג זה רק שבע המעצמות). אחד המדדים החשובים למעמד כזה הוא מספר המתמטיקאים המוזמנים להרצות בקונגרס הבינלאומי למתמטיקה הנערך מדי ארבע שנים בין 160 המרצים שהוזמנו לשאת את ההרצאות בקונגרס הקרוב שייערך בברלין בסוף אוגוסט נמצאים 9 ישראלים (4 מהאוניברסיטה העברית, 4 מאוניברסיטת תל-אביב ואחד ממכון וייצמן). בכך תופסת ישראל את המקום הרביעי לאחר ארה"ב, צרפת וגרמניה!

עם זאת, אל לנו להשלות את עצמנו שמעמדה זה של ישראל מובטח לטווח ארוך. אם לא יושקעו מאמצים ומשאבים בשמירת רמתנו המתמטית והמדעית, אנו עלולים להידרדר מטה, כשארצות שהיום הן בגדר ארצות מתפתחות מבחינה מדעית, אך משקיעות הרבה יותר מאתנו בחינוך המתמטי והמדעי, יתפסו את מקומנו.

גם החסידים האדוקים ביותר של חשיבות המרכיב הגנטי בכישרון, חייבים להודות כי קהיליות שהיו בעבר מרכזי התרבות והמדע, איבדו את מקומן והפכו לפרובינציאליות מבחינה תרבותית או מדעית. למוביליות של המצוינות המדעית יש שני גורמים עיקריים: האחד הוא שקיעתה של המוטיבציה להצטיינות אינטלקטואלית, ביחוד בחברת השפע, והשני הוא המוביליות של המדענים עצמם, כלומר הגירת המדענים.

אשר לגורם השני, עד עתה נהנתה ישראל מהגירת מדענים מעולים אליה. מתוך תשעת המתמטיקאים המוזמנים להרצות בקונגרס הנ"ל, חמישה הם יוצאי ברית המועצות לשעבר שעלו ארצה – חלקם הגיעו בשנות השבעים וחלקם עלו בגל העלייה האחרון בשנות התשעים עליה זו לא זו בלבד שהכפילה את מספר המתמטיקאים והמדענים הפעילים בישראל, ובכך תרמה תרומה מכרעת לקידום המדע והתעשיות עתירות המדע והטכנולוגיה בישראל, אלא גם איזנה את הירידה במספר הצעירים הישראלים הפונים ללימודי המתמטיקה ומדעי הטבע. ירידה זו טיפוסית כמעט לכל הארצות המפותחות, והעשירות שבהן – במיוחד ארצות הברית, גרמניה וצרפת, מנסות לאזנה ע"י משיכת מדענים מארצות אחרות. עם מיצוי המאגר של עוזבי ברית המועצות לשעבר ועם התקרבות גל הפרישה הגדול של המתמטיקאים והמדענים שהצטרפו לאוניברסיטאות ומוסדות המחקר בזמן ההתרחבות הגדולה של שנות הששים במוסדות ההשכלה הגבוהה והמחקר בעולם המערבי, צפויה תחרות קשה על הדור הבא של מתמטיקאים ומדענים, ומאזן ההגירה לישראל עלול לנטות לכיוון השלילי, אלא אם נתחיל במאמצים לקבל את פני האיום. המערכה על הרמה והמוטיבציה בלימודי המתמטיקה והמדעים של הדור הבא היא חשובה. אם לא נצליח בה אנו עלולים לאבד את יתרוןנו המדעי והטכנולוגי, ולסכן את עצם קיומנו.

הישגה של איראן באולימפיאדה האחרונה לא היה מקרה חד-פעמי. נבחרתה הקדימה את נבחרת ישראל גם באולימפיאדה הקודמת. איראן, כמו מדינות מתפתחות אחרות, הגיעה להישג זה בזכות החשיבות אותה מייחסת המדינה לחינוך המדעי ולקידום הכישרונות הצעירים שלה. מדינות אלה חיקו את המודל הסובייטי של קידום ותגמול כישרונות כאלה – בתי ספר מיוחדים לצעירים מוכשרים עם הכוונה מדעית, המקנים לכושריהם המצטיינים גם ידע והבנה וגם

יוקרה רבה, מערכת שלמה של חוגי מדע ושל תחרויות, מחנות אימון ומאמנים פרטיים למצטיינים ביותר.

ואילו בישראל, למעט חידון התנ"ך המאורגן וממומן ע"י המדינה, כל החוגים והתחרויות במתמטיקה או בפיסיקה קיימים בזכות יוזמות פרטיות, או במקרה הטוב ביותר – בזכות פעולות התנדבותיות במסגרת מוסדות אוניברסיטאיים. כך קורה שאיראן מתקדמת משנה לשנה וזוכה בהישגים מעולים באולימפיאדות במתמטיקה ופיסיקה (ולא בחידון הקוראן) וישראל נסוגה בהתמדה מהמקום ה-13 ב-1995 ל-18 ו-22 בשנתיים אחר כך העוקבות, ועתה 23).

החינוך הערכי חשוב. גם השמירה על מורשת עם ישראל חשובה. אך טיפוח החשיבה המדעית והחשיבה המתמטית-ביקורתית הוא חיוני לעתידנו! אם לא נשקיע בכך יותר מאמצים ומשאבים, ואם החמרות מחד והמיסטיקה והאי-רציונאליות מאידך, ימשיכו לכרסם בכל חלקה טובה בקרבנו, האיום האיראני יכריענו בטווח הרחוק.

כלת מדליית פילדז הראשונה, הצעירה האיראנית מרים מזרחאני

אתגרים חדשים – האוניברסיטה במאה הבאה

דברים במפגש ידידי אוניברסיטת תל-אביב, סנט-מוריץ, 13.1.95

[...] נושא הרצאתי: "האוניברסיטה במאה הבאה – אתגרים חדשים", הוא נושא קצת מעורפל, כיוון שהוא יכול להתייחס לכל אוניברסיטה שהיא, כמוסד להוראה, ידע, מחשבה ומחקר, והוא גם יכול להתייחס ל'אוניברסיטה' בהא הידיעה, שעבורנו – אנשי וידידי אוניברסיטת תל-אביב, מתייחס כמובן לאוניברסיטת תל-אביב. ערפול זה אינו מקרי, והוא נעשה במכוון כיוון שלפני שאנו באים לדון באתגרים החדשים שעומדים בפני האוניברסיטה שלנו במאה העשרים ואחת, עלינו להבין תחילה את האתגרים המשותפים לכל האוניברסיטאות, ככאלה, אחר-כך את אלה שהם טיפוסיים לאוניברסיטאות בישראל, ורק לבסוף נוכל להבין היטב את הבעיות המיוחדות של אוניברסיטת ת"א.

מוסד האוניברסיטה הוא מוסד ותיק מאוד, בן כאלף שנה. אנשי הסגל האקדמי, לעומת זאת, הם בדרך כלל צעירים יותר – היוצא מן הכלל היחידי שאני מכיר הוא המתמטיקאי היהודי-הונגרי המפורסם פאול ארדש, הטוען שהוא בן יותר משני מיליארד שנים. ההסבר שלו הוא שכאשר היה ילד אמרו שכדור הארץ הוא בן שני מיליארד שנה, והיום אומרים כבר שהוא בן ארבעה מיליארד... על כל פנים, גיל מופלג זה של האוניברסיטה מחד, והגיל הצעיר של חלק מהסגל האקדמי שלה הוא אחת הסיבות למצב בפרדוקסלי, שבעוד שמקום לידתם של רבים מהרעיונות המהפכניים הוא באוניברסיטה, האוניברסיטאות עצמן הן ארגוניים שמרניים למדי.

כדי לשמר את הפוטנציאל והאפשרות לשמש כמדגרה לרעיונות חדשים באופן חופשי, האוניברסיטה פיתחה את עקרון החופש האקדמי ושמרה עליו מכל משמר, והקיפה את עצמה בחומות גבוהות ובחפירים עמוקים כדי להתגונן בפני כל התערבות מבחוץ שתוכל לסכן חופש זה. כאלה הם שיטת הקביעות של הסגל האקדמי, הליכי המינויים וההעלאות בדרגה הנעזרים בחוות דעת סודיות של שווים (peer reviews), כוחו הגדול של הסנאט, והשיטה הדמוקרטית, או יותר נכון – המריטוקרטית, באופן קיצוני, של קבלת ההחלטות. אלה הן גם

הסיבות לקשיים הגדולים שבהם נתקלות הנהלות האוניברסיטאות כאשר נחוץ שינוי, וזה גם משמש כהסבר חלקי לאותו פרדוכס שהזכרתי. אבל אינני מטיף לשינוי השיטה – בשום פנים ואופן לא! השיטה הוכיחה את עצמה במשך דורות, ואפשר לומר עליה את אותן המילים שאמר צ'רצ'יל על הדמוקרטיה: "זוהי שיטת הממשל הגרועה ביותר, פרט לכל השיטות האחרות שנוסו אי-פעם"... רק רציתי להסביר שספינת האוניברסיטה היא גדולה וכבדה, והתמרון בה קשה ואיטי. לכן עלינו להיות ערים ולהבחין באתגרים החדשים ברגע שהם צצים מעל האופק, ולעמול במלוא הכוח ובהקדם האפשרי כדי שנוכל לעמוד בהם כשהם יהיו מעלינו.

מכל המהפכות המדעיות והטכנולוגיות שעברה האנושות, יש הרבה שטוענים שהחשובה ביותר היא מהפכת המחשב. אפשר להתווכח על כך, אבל אין כל ספק שהיא המהפכה המדהימה והמרהיבה ביותר של העשורים האחרונים. אינני יודע כמה זמן עבר מאז שהומצא הגלגל ועד שאנשים התחילו לנסוע בכרכרות רתומות לסוסים. מה שאני יודע בבטחה הוא שאנו, ובמיוחד האוניברסיטאות המנצלות במלואן את טכניקות המחשוב המתקדמות עבור המחקר, רחוקים מאוד מניצול מרביתן של האפשרויות הקיימות כבר היום לשימושי המחשבים ומערכות המולטי-מדיה לאחזור מידע, ועוד יותר מכך – להוראה. זהו אתגר מספר אחד!

מהפיכת המחשב מעמידה בפני האוניברסיטאות אתגר נוסף, מתוחכם יותר. היא צפויה לשנות באופן דראסטי לא רק את חיינו היום-יומיים בעשותה אותם נוחים יותר ולעזור לנו להגיע ליעדים מדעיים וטכנולוגיים חדשים, ואפילו לשפר באופן משמעותי את ההוראה. היא תשנה את תנאי חיינו ואת הרגלי העבודה שלנו, ותגרום לשינויים חברתיים ותרבותיים עמוקים. פרט לניצול האפשרויות שיעמידו לרשותה הטכנולוגיות החדשות, האוניברסיטה עלולה להיות מושפעת בדרכים אחרות. למשל: עד עכשיו הייתה האוניברסיטה – בסגל האקדמי ובספריות שלה, מקום המאגר העיקרי של הידע, ולאדם מן החוץ היה קשה מאוד להגיע לידע זה מבלי שנזקק לשירותיה הטובים של האוניברסיטה. אוטוסטרדות המידע והתקליטורים אמורים לשנות מצב זה ולאפשר לכל אחד

גישה חופשית למידע. איך תתמודד האוניברסיטה עם מצב חדש זה בו היא מאבדת את המונופולין על הידע?

תוצאה אחרת, ולא פחות חשובה, של האינטרנט, יכולה להיות דומה לתופעת ה"עבודה מן הבית" שחוזים לנו רבים מאנשי החזאות הטכנולוגית. מערכת ה"למידה מן הבית" תתפשט יותר ויותר. האם היא תהווה איום לאוניברסיטה המסורתית? איך היא תתמודד עם איום זה?

אחת מהסיבות לכך שהאוניברסיטאות הן איטיות מדי בטיפול בבעיות שהזכרתי לעיל היא שהן עסוקות מדי במלחמה בבעיות קיומיות שלהן בעתיד הקרוב יותר, ואפילו בהווה, שמביאה עלינו אותה קידמה. בשגשוג הכלכלי שבא בעקבות הקידמה המדעית והטכנולוגית יש לא רק יתרונות לגבי האקדמיה. יש בו גם חסרונות. אחת מהתופעות היותר מדאיגות בעולם המערבי היא שבעקבות השגשוג והקפיטליזם מתגברת החומרנות. הדור הצעיר נמשך פחות ופחות למדע ולאקדמיה. נכון שיותר ויותר צעירים הולכים ללמוד באוניברסיטאות ובמכללות, אבל גידול זה במספרי הסטודנטים אינו מביא בהכרח יותר סטודנטים ללימוד מתקדם במקצועות המדעיים העיוניים ואפילו לא בטכנולוגיים. רוב התלמידים מעדיפים ללמוד את המקצועות הדורשים פחות מבחינה אקדמית, אבל מבטיחים יותר מבחינה כספית – ניהול עסקים ומשפטים הם שטחי משיכה טיפוסיים בכל העולם המערבי. דבר זה מתבטא עכשיו, למשל, בירידה הממשית בהרשמה ללימודי ההנדסה בארצות-הברית – היא ירדה ביותר מ-10%, אפילו בכמה מבתי הספר היוקרתיים ביותר. התרופה שהם ניסו לתת לבעיה זו הייתה הוספת כמה מקצועות ניהול אופנתיים, כמו TQM, לתוכנית הלימודים בהנדסה... זהו הפרדוקס השני שאני מזכיר היום – בעוד שהמדע והטכנולוגיה הם הגורמים לקידמה הכלכלית והם חיוניים להמשכה, אותה קידמה מסכנת את המשכיות המדע וחותרת תחת המשכיותה שלה עצמה.

תופעה זו אינה מוגבלת רק למערב במובנו המסורתי. אפילו ביפן, הסטודנטים המבריקים ביותר לתארים המתקדמים, או אפילו אלה המסיימים תואר ראשון במדע ובטכנולוגיה, נחטפים על ידי הבנקים, חברות הביטוח, חברות פרסום ויחסי ציבור ואחרים, המציעים להם משרות משתלמות הרבה יותר מבחינה כספית מאלה שהם יכולים לקוות להן אם ימשיכו בלימודי הדוקטורט, ולא כל

שכן ממה שצפוי להם לאחר מכן בקריירה אקדמית. למרות שכיום לא מורגש מחסור במדענים ובמהנדסים במערב, הרי התחזית היא שבעוד כעשר שנים יהיה מחסור חריף בהם. כיום, פתרון הבעיה הוא בעיקר באמצעות הגירה וניוד – עבור אנשים המהגרים למערב מארצות פחות מפותחות, אבל כאלה שלמרות זאת הן בעלי מסורת של לימוד, העולם האקדמי מהווה את סולם שאליו יש להם גישה חופשית יותר מאשר לדרכים אחרות לשיפור מעמדם הכלכלי והחברתי, וכך הם ממלאים את החסר בשורות המידלדלות באוניברסיטאות. ידוע היטב איך היהודים מילאו תפקיד זה בארצות הברית באמצע המאה הנוכחית, ואיך המהגרים מדרום-מזרח אסיה, ובמיוחד הקוריאנים, עושים זאת היום. פחות ידועה העובדה שלא רק באמריקה, אלא גם אפילו ביפאן, רק שלישי מתלמידי הדוקטורט במדעים ובטכנולוגיה הם מקומיים. ביפאן השאר הם סינים, קוריאנים, הודים, פיליפינים ואחרים. הגל האחרון של ההגירה מברית-המועצות לשעבר אף הוא גורם חשוב בהיבט זה. עבור ישראל, ניתן לראות אותו ממש כחינוי, ובהזדמנות זו ברצוני להזכיר לכל אחד עד כמה חשובה היא קליטת הסטודנטים והמדענים הרוסים בישראל, ועבורנו – באוניברסיטת ת"א. הכספים שקיבלנו למטרה זו הולכים ומתמעטים, ואם לא נקבל כספים נוספים עבור הקליטה, לא נוכל להמשיך לאורך זמן בפעולה כה חשובה זו שעליה גאוותנו. היבט אחר של הדרישה הגורפת להשכלה גבוהה, ובמיוחד ללימודים המקצועיים, היא הגידול המהיר של מערכת המכללות. חינוך אוניברסיטאי, לפחות באוניברסיטת מחקר כמו אוניברסיטת ת"א, חייב להיות יקר. הפרופסורים באוניברסיטה מלמדים מספר מועט, יחסית, של שעות, כיוון שהם מקדישים כמחצית מזמנם למחקר. מתקני המחקר עולים כסף רב. סטודנטים לתארים מתקדמים לומדים בקבוצות קטנות, ולעתים קרובות בתנאים של אחד-מול-אחד, ורובם תלויים במלגות למחייתם. לכן, עבור ההמונים שאינם נוטים למדע, טכנולוגיה מתקדמת או אקדמיה, הלימוד במכללות מעניקות תואר ראשון יהיה פתרון הרבה יותר חסכוני. בישראל הוזנחה מערכת המכללות במשך זמן ארוך. אוניברסיטת ת"א נטלה על עצמה לייסד מכללה ציבורית אקדמית לדוגמה. מכללה זו נחנכה בתחילת השנה האקדמית הנוכחית. היא איננה חלק

מאוניברסיטת ת"א, אבל בינתיים היא מנוהלת במלואה ע"י אנשי סגל שלנו והאוניברסיטה אחראית על איכותה האקדמית.

עד נקודה זו, לגבי המכללות הציבוריות, עמדנו באתגר. אולם הדברים נעשים הרבה יותר מסובכים לגבי המכללות הפרטיות, אשר מנסות להתעשר על ידי כך שהן מלמדות רק את המקצועות היותר פופולריים, בעיקר משפטים ומנהל עסקים. למקצועות אלה הדרישה היא הרבה יותר גדולה ממה שהמערכת האוניברסיטאית יכולה לספק. לכן הם יכולים לדרוש שכר לימוד כמעט כפול מזה שבאוניברסיטאות (בהן הוא נקבע על ידי הממשלה). עד כאן אין בכך איום בהקשר לתלמידים – הטובים יותר שביניהם יבחרו תמיד ללכת לאוניברסיטה, בה הם יקבלו חינוך יותר טוב במחיר נמוך יותר. אבל מצב זה מעמיד אותנו בתחרות מאוד לא הוגנת לגבי המורים – הם מציעים לחברי הסגל שלנו משכורות נדיבות לעבודה נוספת במוסדות אלה, וכך "לוקחים טרמפ" על חשבון האוניברסיטה, ומה שעוד חמור מזה – הם מעודדים אותם לבקש חופשה ללא תשלום מהאוניברסיטה לשנה או שנתיים, וזה קורה באותם מקצועות במ פיתוי עולם העסקים הם כה גדולים שיש לנו קושי לגייס חברי סגל חדשים ברמה גבוהה. במערכת הישראלית הקיימת, בה המשכורות הנמוכות ושכר הלימוד הנמוך נכפים על ידי הממשלה, לא קל לטפל בבעיה זו. הפתרון שעלה בדעתנו הוא לפתח תכניות איכותיות מיוחדות לסטודנטים מחו"ל, שבהן נוכל לדרוש שכר לימוד גבוה יותר מהסטודנטים ולשלם יותר למורים.

בינתיים כבר נסחפתי מהאתגרים החדשים הכלל-אוניברסיטאיים במאה הבאה אל בעיותינו המקומיות העכשוויות. לפני שאמשיך באתגרים המקומיים שלנו, אחזור לעוד כמה הערות בזירה העולמית.

המהפכה החשובה ביותר האחרת שאנו עוברים בזמנים אלה היא, ללא ספק, המהפכה המדהימה במדעי החיים. מלבד הצורך להמשיך באותה תנופה אדירה במאמץ ענקי רב-תחומי שבוודאי יוביל אותנו להישגים דמיוניים ברפואה ובאספקת מזון, מהפכה זו גם מציבה אתגרים רציניים ביותר בפני קהילת המדענים והמלומדים במדעי החברה והרוח: הפילוסופים, עורכי הדין, הסוציולוגים וכן הלאה. זהו נושא מרתק, שאף הוא דורש מאמץ רב-תחומי, אבל לא אוכל להיכנס כאן לפרטים.

כל האתגרים החדשים האלה מתווספים לאלה הקיימים והמוכרים לנו היטב: בעיית האקולוגיה – הן הגלובלית והן המקומית, שבארץ קטנה כמו ישראל היא חריפה במיוחד. בעיית השלום – אולי זוהי הבעיה החשובה ביותר, אבל כל אחד מודע לה ולא אדבר עליה כאן, והבעיה הנצחית של לימוד העולם ולימוד עצמנו. אני רוצה לסיים בסקירה קצרה של האתגרים העומדים בפני אוניברסיטת ת"א בעשור הקרוב: אוניברסיטת ת"א ביססה את עצמה בבירור במקום הראשון בישראל ברוב הדיסציפלינות האקדמיות. בכמה מהן, כמו כימיה, כלכלה, אסטרונומיה, מתמטיקה שימושית, ניהול, זואולוגיה או אומנויות הביצוע, מודים בכך בפומבי גם המתחרים שלנו. באחרים, כמו מתמטיקה עיונית או הנדסת מערכות, יודו בכך רק בשיחות פרטיות. אבל עדיין עלינו להגביר את מאמצי המחקר שלנו דווקא באותם שני שטחים מובילים – ביולוגיה מולקולרית וגנטיקה, ומדעי המחשב. בשטחים אלה אנחנו טובים, אבל לא הכי טובים. הסיבה העיקרית לכך היא וולגרית למדי – כשהדבר בא לידי תחרות על מדענים צעירים מצטיינים בשטחים האלה, אנו מפסידים לעיתים בתחרות כיוון שאיננו יכולים להציע להם את אותם תנאי מחקר – מעבדות, ציוד וכוח עזר טכני, כמו שמציעים מתחרינו. אנו צריכים יותר כספים המיועדים למטרות אלו, ובמיוחד קרן ציוד גדולה.

יעד אחר של אוניברסיטת ת"א, שאינו פחות חשוב, הוא ייסוד בית-ספר לתארים מתקדמים והגדלת שיעורם של התלמידים לתארים מתקדמים בקרב כל הסטודנטים - משליש כיום למחצית, כפי שצריך להיות באוניברסיטת מחקר. זו תהיה בעיה קיומית עבורנו אם אנו רוצים להישאר אוניברסיטת מחקר מובילה. בגלל מהפיכת המכללות המתחוללת כעת בישראל, אנחנו חייבים להיעשות אוניברסיטה המכוונת בעיקרה ללימודים מתקדמים. זוהי דרישה הרבה יותר קשה במובן הכספי. עלינו לבנות קרן מלגות לתארים מתקדמים שתהיה מסדר גודל גדול יותר מאשר הקרנות שאנו מכירים כיום.

היעד השלישי של אוניברסיטת ת"א הוא הגלובליזציה. בארץ קטנה כמו ישראל, הסכנה להיעשות פרובינציאלית היא איום קבוע על כל אוניברסיטה. אנו צריכים לשאוף להיות בעלי נוכחות בתמונה הבינלאומית. זאת אומרת שאנו צריכים שיהיה אצלנו מספר משמעותי של חוקרים אורחים ושל סטודנטים זרים,

במיוחד בתכניות לחילופי מדענים ולחילופי סטודנטים. יש לנו כבר כמה התחלות טובות: הסכם החילופין עם אוניברסיטת קונסטנץ, הנתמך על-ידי קרן קורט ליאון, הוא דוגמה מצוינת שיש לקוות שיהיו רבות כמותה. חתמנו מספר רב של הסכמי שיתוף-פעולה עם אוניברסיטאות ומכוני מחקר בכל העולם - יותר ממאה עד היום. אבל רובם הם הצהרות של רצון טוב בלבד, בגלל החסר בקרנות מסייעות. לתכניות החילופין של סטודנטים יש יותר מאשר ערך מקומי לאוניברסיטת ת"א בלבד. כאשר דנו ביחסי הגומלין העתידיים בין ישראל והתפוצות בפגישה האחרונה של ידידי האוניברסיטה, בוורמונט, הייתה הסכמה כללית שהדרך הטובה ביותר לשמר את הקשרים בין ישראל והיהודים בעולם היא על ידי כך שצעירים יהודים יבקרו בישראל, ומה שעדיף – שילמדו באוניברסיטאות ישראליות. אני יודע שביניכם, הנוכחים כאן היום, יש לא מעטים שקשריהם האישיים עם ישראל ועם אוניברסיטת ת"א קיבלו חיזוק על ידי ילדיכם הלומדים בישראל. אוניברסיטת ת"א חייבת למלא תפקיד מרכזי במשימה זו. חלק ניכר ממאמץ זה צריך שיעשה ברמת התארים המתקדמים, בה מחסום השפה הוא בעיה משנית בלבד. לכך אנו זקוקים, שוב, ליותר מלגות לתארים המתקדמים. אבל עבור הרחבת תכנית לימודי תלמידי חו"ל, המכשול העיקרי כיום הוא המחסור במעונות סטודנטים. ביחס מספר המיטות למספר הסטודנטים, אנחנו מפגרים בהרבה אחרי האוניברסיטאות האחרות בישראל. התוית בקיצור כמה מהאתגרים שנצטרך לעמוד בפניהם בעשור הקרוב. בכמה מהם נצטרך לטפל באקדמיה – במיוחד באלה הנוגעים לארגון מחדש של האוניברסיטה לקראת העתיד. כדי לטפל באחרים נהיה זקוקים לעזרה חומרית משמעותית מכם. כאשר נצליח להרחיב באופן משמעותי את תכנית לימודי חו"ל שלנו, שיתוף הפעולה שלכם יהיה בעל חשיבות עליונה. אשר להפרטת האוניברסיטה, הרעיון שזה עתה הועלה בפי הנשיא, אני הרבה יותר סקפטי ממנו לגבי אפשרותנו לפגוש אתגר זה. מחקר, ובמיוחד מחקר מדעי, הוא יקר מדי מכדי שהציבור יישא ישירות בהוצאותיו. כמובן שמיליארדר כמו סטאנפורד, רוקפלר או ונדרבילט יכול לעזור לנו להפוך לאוניברסיטת מחקר בלתי-תלויה, אבל אני חושש שגם זו היא דרישה מינימלית - אנחנו זקוקים אפילו ליותר מזה.

אוניברסיטה וסופרמרקט

דברים בכנס "אוניברסיטה בשנת 2010", כפר-בלום, 13.10.99

השאלה הראשונה שהוצגה כעומדת על סדר היום של כנס זה הייתה: "מה צריך ללמד באוניברסיטה ומה לא ראוי ללמד בה". זוהי, בוודאי, שאלה חשובה וראויה שידובר בה, ולכן בחרתי בה בנושא דברי. הבעיה שהטרידה אותי, כמו את רבים מאתנו, היא באיזו מידה צריכה האוניברסיטה להתאים את תכניות הלימודים ואת מדיניות הקבלה שלה לתנאי השוק ולאופנה. לכן בחרתי בשם "אוניברסיטה וסופרמרקט". לאחר מעשה, מצאתי שאיני הראשון בצירוף זה, כיוון שבספר הידוע "The University, an owner's manual" של הנרי רוזובסקי, שהיה דקאן הפקולטה של Liberal Arts בהרווארד, יש פרק בשם "The university as marketplace". גם כמה מהדוברים בכנס זה המשילו את האוניברסיטה לחנות או לשוק – נאמר שהאוניברסיטה היא שוק של רעיונות, הוצע להקים בה science shops, אמרו שאוניברסיטה עכשווית שמתחשבת בכוחות שוק אינו יכולה לטמון את ראשה בחול ומישהו כבר נקב במילה סופרמרקט. אם כן, כפי שכבר אמרתי, אינני מחדש.

החלק הראשון של השאלה הוא, כאמור, "מה צריך ללמד באוניברסיטה", ויש כאן עמימות מסוימת – האם מדובר בכל אוניברסיטה, או באוניברסיטה שלנו, או אולי בכל אוניברסיטה מחקרית כפי שאוניברסיטת ת"א רואה את עצמה? לדעתי, באוניברסיטה – במובן בו אנו רואים אוניברסיטה – חייבים ללמד חכמה ומדע. אלו הדברים שביקש וקיבל שלמה (בנוסח שבדברי הימים), וזוהי מטרת האוניברסיטה: ללמוד, ללמד ולהגביר את החכמה והמדע.

מהן החכמות ומהם המדעים? מלכתחילה אולי הייתה משמעות המלים הפוכה מבימינו – המדע הריהו מצבור הידע, ואילו החכמה היא ההסקה הלוגית שהתפתחה למה שאנו קוראים כיום "המתודה המדעית". אבל במונחי ימינו, מתכוונים ב"מדע", science, במיוחד למדעי הטבע והמתמטיקה, ולכן אקרא בשם "חכמה" – למדעי הרוח והחברה. כלומר, ב"מדע" – מדובר בלימוד הטבע וחוקיו, וב"חכמה" – בלימוד האדם ויצירתו. לפיכך, על השאלה "מה הכרחי שיילמד בכל אוניברסיטה" – תשובתי היא: מדעי הטבע, כלומר מתמטיקה, פיסיקה-כימיה וביולוגיה, ומדעי הרוח והחברה, כלומר פילוסופיה והיסטוריה,

בלשנות, ספרות ותרבות, סוציולוגיה, כלכלה ופסיכולוגיה, והנושאים הנבנים מצירופיהם. במובן זה, עם כל הכבוד לטכניון ולמכון וייצמן – הם אינם אוניברסיטאות, וגם אוניברסיטת חיפה – עם חסר כבד במדעי הטבע, אינה עדין כזו ללא ההצמדה לטכניון. בנוסף, צריכה כל אוניברסיטה בישראל ללמד את ההיסטוריה והתרבות היהודית והישראלית ואת אלו של עמי האזור.

החלק השני של השאלה, "מה ראוי שילמדו באוניברסיטה", קשה יותר. אתחיל בשלילה, "מה אינו ראוי שילמדו באוניברסיטה". תשובתי היא: אסור שילמדו באוניברסיטה דברי שקר, דברי שטות או תיפלות! וזאת בכל אוניברסיטה שהיא, ובכל תכנית לימודים הנושאת את שמה של האוניברסיטה – לא רק בלימודים לתואר, אלא גם בלימודי תעודה, לימודי חוץ, "קתדרה שלישית" וכו', אפילו אם זה מביא "כסף טוב".

הקביעה מהם חכמה ומדע ומהן שטות ותיפלות אינה מוחלטת. היא תלויה בידע האנושי בכל זמן. חלק מהחכמות של ימי הביניים, שנלמדו אז באוניברסיטאות, הפכו להיות דברי ההבל של זמננו – כמו האסטרולוגיה והאלכימיה וחלקים נרחבים של התיאולוגיה. אחרות, כמו רטוריקה ודמגוגיה, איבדו את מעמדם כדיסציפלינות אקדמיות והפכו להיות מיומנויות בלבד.

אך גם כשמגיעים לקביעה כזו של הנחוץ ושל הלא-ראוי, נותר תחום ביניים נרחב מאוד, תחום התופס נתח הולך וגדל עד מאוד של הלימודים האוניברסיטאיים – זהו התחום הפרופסיונלי. אין כאן חיפוש החכמה והמדע, ביקוש הידע *per se*, אבל גם לא גיבוב של דברי תיפלות הנוגדים את האתוס האקדמי. אלו הדיסציפלינות שאינן הכרחיות, אך גם אינן בלתי ראויות. אוניברסיטה יכולה להיות אוניברסיטה ראויה לשמה איתן וגם בלעדית. המגוון הוא רחב מאוד – החל ממשפטים ורפואה (למרות שמהם צמחה האוניברסיטה, כפי שהזכירו לנו אתמול), דרך הנדסה וארכיטקטורה, חקלאות ווטרינריה, ניהול ועבודה סוציאלית, סיעוד וריפוי בעיסוק, ועד תקשורת וקולנוע וכו' וכו' כאן אנו מגיעים למה שנקרא היום, בהשראת הוט"ת, ה"תמהיל" הנכון – מה להעדיף על מה, מה צריכה להיות מדיניות הקבלה, התקצוב וכו'. הקריטריונים האקדמיים הטורים הם ברורים – אנו רוצים להעדיף את השטחים בהם ההיבט

המחקרי גבוה יותר, או המאפשרים הפרייה הדדית עם המדעים והחכמות ושיתוף פעולה מחקרי בין-תחומי מעניין. לכן נעדיף רפואה על סיעוד גם בשל ההוראה והמחקר המשותפים עם מדעי החיים, הנדסת חשמל על חשבונאות בשל השותפות עם פיסיקה ומתמטיקה וכדומה.

אבל זו אינה כל התמונה. בעיקר עומדים כנגד השיקול האקדמי השיקולים הכלכליים, חברתיים או פוליטיים, הלוחצים על האוניברסיטה להתנהג כסופרמרקט – להתאים את עצמה לתנאי השוק ולנטייה הגוברת והולכת של הציבור כולו, ושל הצעירים בפרט, להעדיף את הלימודים הנראים כמבטיחים מקצוע מכניס יותר תמורת פחות מאמץ על לימודי החכמה והמדע הפחות תכליתיים. מצפים מהאוניברסיטה שתתאים את עצמה לרוח הזמן – שתתחשב במאוויי הלקוחות, שתציע מגוון גדול יותר של מוצרים בעטיפה מושכת, שלא תמיד מעידה על טיב המוצר שהיא מסוגלת להציע בעטיפה זו.

אשר למגוון, אנו נוהגים להתפאר בפני נאמני האוניברסיטה והתורמים שאנחנו האוניברסיטה הכוללנית ביותר בישראל ושאפשר ללמוד אצלנו כמעט כל מקצוע. זה מזכיר לי את השיחה בין עליזה לצבהבאי, הוא ה Mock Turtle שממנו עושים Mock Turtle Soup, בארץ הפלאות. הם מתנצחים בשאלה בבית ספרו של מי מהם למדו יותר מקצועות. כשעליזה ניסתה להרשים אותו בעובדה שבבית ספרה למדו כמוספות צרפתית ונגינה, הגדיל עליה הצבהבאי באמרו שבבית ספרו שבקרקעית הים למדו צרפתית, נגינה וכביסה. אשר לעטיפה, אני זוכר שכשירד הביקוש בארה"ב ללימודי ההנדסה, בייחוד ההנדסה המכאנית, החלו למכור במיטב המחלקות להנדסה שם (TQM Total Quality Management) עם כל דבר. בינתיים שקעה אופנה זו ואחרות באו במקומה. בישראל הפכה המילה "תקשורת" למקדם מכירות פופולרי. כל אוניברסיטה ומכללה מבקשת ללמד תקשורת, או תקשורת המונים, או הנדסת תקשורת. גם אנחנו הזדרזנו להקים חוג לתקשורת כדי לעצור את המפולת בביקוש ללימודי החברה. לאחרונה שמעתי שכדי למשוך סטודנטים בשכר לימוד מיוחד, כדוגמת ה MBA, לפקולטות אחרות מלבד ניהול, המציאו אפילו תכנית MA בשם המופלא "מנהיגות דיגיטלית" (Digital Leadership). גם לחצים פוליטיים

או אופנתיים יכולים להניב פרי באושים מבחינת התוכן האקדמי – לימודי נשים או לימודי גאים (Gay studies) עלולים להיות דוגמה לכך.

אבל הבעיה סבוכה יותר. גם כשנתעלם מהשיקולים הכלכליים והשיווקיים ונניח כי, כהבטחת יו"ר הות"ת, אם תוותרנה האוניברסיטאות על מספר ניכר של תלמידי התואר הראשון במקצועות הפחות מחקרניים ותסכמנה להפנותם למכללות, תקציבן לא ייפגע (ואשרי המאמין), גם אז אנו עלולים להפסיד מספר לא מבוטל של תלמידים מצטיינים במקצועות המחקריים. פרדוקס לכאורה זה נובע אף הוא מהאווירה החמרנית. צעירים חוששים להקדיש את לימודיהם לחכמה ולמדע בלבד. הם רוצים להבטיח לעצמם מקצוע, ולכן מצרפים ללימוד דיסציפלינרי אקדמי גם לימוד מקצוע פרופסיונלי, כמו מתמטיקה וחשבונאות, פילוסופיה וחינוך, כלכלה ומשפטים וכו'. כלומר, החשש הוא שאם נוריד ממדפי הסופרמרקט פריטים לא איכותיים, אבל פופולריים, אנו עלולים לאבד גם חלק מהקליינטים של מוצרי האיכות!

ריח דומה של שיקולי כדאיות נודף גם מהאופנה האחרונה של לימודים רב-תחומיים. מחקר רב-תחומי הוא בוודאי חשוב ביותר – שמענו על כך רבות אתמול. אבל לא כל נושא העומד על סדר היום המדעי או החברתי ודורש טיפול רב-תחומי ראוי או מתאים לתכנית לימודית רב-תחומית, במיוחד לתואר ראשון. יש כאלה בהם מעורבותו של תחום זה או אחר היא אלמנטארית או אפילו טריוויאלית, יש כאלה שבהם המחקר או הטיפול לא ייפגע כלל ע"י הסתפקות בייעוץ חיצוני בנקודות מוגדרות, ומאידך יש כאלה בהם המעורבות היא כה רצינית כך שאי אפשר להסתפק בהשכלה חלקית הפחותה מהנדרש בחוג אחד במסגרת דו-חוגית, למשל. כמובן שהמושג "רב-תחומי" אינו מוגדר היטב, אלא אם נגדיר קודם מהם ה"תחומים", ובוודאי שאלו אינם מוגדרים אבסולוטית. ישנן הגדרות מסורתיות שמשתנות עם הזמן, וראוי שכך יהיה. כדי שמוביליות זו תימשך, צריך להשאיר את הגבולות הבין-תחומיים פתוחים ככל האפשר, אבל טשטוש גבולות זה צריך שייעשה מסיבות אקדמיות ואינטלקטואליות ולא משיקולי שוק ואופנה.

יש נימוק נוסף להכללת מקצועות שאינם אקדמיים למהדרין בקניון הדעת הנקרא אוניברסיטה – זהו שיקול הנשמה, האספקט המוראלי. תקופת הלימוד באוניברסיטה היא, עדיין, תקופה חשובה בחייו של הסטודנט ובעלת השפעה לא מבוטלת על עיצוב אפיו. ולכן חשובה האווירה בקמפוס – הן בסגל והן בציבור הסטודנטים. אוניברסיטה זקוקה לא רק למוח, אלא גם ללב ונשמה. לפיכך אנו מוכנים לוותר על לימודי מלונאות וביטוח, הנדסה כימית ואופטומטריה, אבל לא נוותר על חינוך, סיעוד, עבודה סוציאלית ואמנויות.

בניגוד לכמה מהדוברים בכנס, לא תירצתי את הכללת המקצועות הנ"ל בחובתנו לתת שרות לקהילה. בספר *The Degradation of the Academic* ,מקונן הפרופסור *Dogma. The University in America 1945-1970*, לסוציולוגיה Robert Nisbet על ירידת ערכה של אותה הדוגמה, המתמחה לדעתו בסיסמה *knowledge is important*, שזו וריאציה על סיסמתו של שלמה המלך, עם ההסבר הבא עימה בדברי הימים. הוא מונה כסיבות לשקיעתה של האוניברסיטה במובנה הקלאסי את הזרמים ששאפו לנווט אותה אל שש המטרות הבאות:

1. להיעשות מרכז בלעדי של מחקר מדעי מתקדם.
2. להיות משכן היצירה התרבותית והאמנותית.
3. להיות זרוע תומכת של הממסד.
4. להיות מרכז התסיסה הרדיקאלית האנטי-ממסדית.
5. להיות מוסד הומניטארי מרכזי.
6. להיות רופא לכל חוליי החברה.

הוא קורא לאוניברסיטה לרדת מכל העצים הגבוהים האלה, שחלקם סותרים זה את זה, ולחזור ולהתרכז ביעדה המקורי – מה שכינינו החכמה והמדע. אינני קיצוני כניסבט, אך נראה לי שהוא צודק במקצת, ואסור לנו להגזים בכיוונים אלה. במדינה גדולה כמו אמריקה, עם אלפי המוסדות להשכלה גבוהה שבה, בוודאי שאוניברסיטת המחקר יכולה להשמיט כמה מהדגלים האלה. אצלנו, איננו יכולים להתנער מהם לגמרי, אבל צריך להניפם במידה. מבחינתי, הסיבה שאנו מלמדים אצלנו גם רפואה וגם משפטים, גם חינוך וגם עבודה סוציאלית

היא יותר אגואיסטית מאשר אלטרואיסטית – כי זה טוב לאוניברסיטה, ולא כי זה שרות למדינה או לחברה. כמובן שאנחנו שמחים להיות מועילים ואוהבים לזכות בהכרת תודה, כמו גם בעד תרומותינו במסגרת מרכזי המחקר הרלוונטיים, או תרומה ע"י השרות האישי של פרופסורים הממלאים תפקידי שרים, שגרירים, מנכ"לים וכו'. בכך איני פוטר כל חבר סגל ממחויבותו האישית לחברה ולמדינה, ואפילו מצפה ממנו להוות דוגמה ומופת לציבור כולו, ולציבור הסטודנטים בפרט.

כאן הגעתי, באופן טבעי לנושא המטען שאנו חפצים להנחיל לבוגר האוניברסיטה, למוסמך ולדוקטור – בידע, מיומנויות וערכים. לגבי הידע איני חושב שאני יכול לומר משהו שאינו מקובל ומיושם להלכה אצלנו, למרות שאין לנו קריטריונים משמעותיים כלליים פרט לכמות שעות הלימוד הנדרשות. אשר למיומנויות – כאן אני חושש שאנו רחוקים מליישם את האידאלים שלנו. חלק גדול של הבעיה נובע מהחינוך התיכון הלקוי. בוגר תיכון המתכוון ללמוד באוניברסיטה צריך לשלוט היטב בעברית ובמידה סבירה באנגלית (ולעניות דעתי – גם בערבית), ולהיות מסוגל להתבטא בבהירות. בוגר תיכון חייב להיות מסוגל לחשיבה לוגית פשוטה, בעל ידע אלמנטארי במתמטיקה ומיומנות בסיסית במחשב. אבל מיומנויות אלו אינן מספיקות למה שאנו רואים כנחוץ לסטודנט המתחיל – כדי שיוכל להפיק את מלוא התועלת ממבחר האפשרויות שהאוניברסיטה פותחת בפניו, הוא צריך להיות גם בעל השכלה כללית וידע תרבותי בסיסי רחב, כולל הכרות מינימלית עם טבעו של העולם הגשמי. את כל אלה, לצערי, איננו יכולים לראות כמאפיינים של בוגר התיכון המצוי. אפשר לשאול האם האוניברסיטה צריכה ויכולה להשלים חסרים אלה – האם מטלות אלה הן בתחום התמחותה והאם אין זה מאוחר מדי מבחינת הסטודנט. בארה"ב זה אכן נעשה במסגרת לימודי התואר הראשון. כשקוראים בספרו של רוזובסקי על קוריקולום הליבה (core curriculum) בלימודי ה-BA בהרווארד אפשר להתמלא בקנאה: שנה אחת מתוך הארבע מוקדשת להשכלה הכללית, וכל סטודנט לומד ספרות ואמנות, מדעים, היסטוריה, מדעי החברה, תרבות זרה ופילוסופיה ("moral reasoning").

פרופ' צבי יעבץ ניסה לשכנע אותי, לפני תריסר שנים או יותר, לעבור למתכונת ארבע-שנתית דומה באוניברסיטת ת"א. לא השתכנעתי, כי בגלל השרות הצבאי מפגרים הסטודנטים שלנו בשלוש עד שש שנים לעומת עמיתיהם בארה"ב, שאיתם הם צריכים להתחרות בהמשך דרכם באקדמיה. נימוק זה עדיין תקף, לצערי, אבל החסר התרבותי מורגש היום – לפחות בעיני, ביתר שאת. הפתרון, לדעתי, הוא באינטנסיפיקציה של החינוך התיכוני, ואפילו הקדם-תיכוני. לכן עלינו להתריע ולפעול ללא הרף למען שיפור החינוך הטרומ אוניברסיטאי, כנגד כל המגמות הפופוליסטיות הפועלות לפיחות תעודת הבגרות והענקתה באופן כמעט אוטומטי לכל צעיר, או למדיניות קבלה אוניברסיטאית שאינה דורשת שום הוכחת כישורים.

בגלל החסר במצוי, סטיתי מן הרצוי – כלומר מאותן מיומנויות שנראות בעינינו כמיומנויות שראוי שיוקנו בחינוך האוניברסיטאי. אלו הן, בראש וראשונה, הקריאה והחשיבה הביקורתית ויכולת הלימוד העצמי ממקורות. במדעים הניסיוניים ברור שמתווספת לכך מיומנות העבודה במעבדה, ובלמודים הפרופסיונליים – תפריט גדול של מיומנויות מקצועיות, לפי המקצוע המסוים. לכל אלה ברצוני להוסיף מיומנות הכרחית ולא טריוויאלית, שהיא נדירה מדי, לצערי. זוהי הידיעה הבסיסית של מושגי וחוקי ההסתברות והסטטיסטיקה והיכולת להשתמש בהם, לפחות במקרים הלא מסובכים. בלעדיהם אין אפשרות להבין את עולמנו, הן במובן המעשי והן במובן הפילוסופי. הם חיוניים לעריכת מחקרים ולקבלת החלטות בכל מישור של חיינו. היה, אמנם, רצוי שגם מיומנות זו תירכש בתיכון, אבל זוהי משאלה מרחיקת לכת, במצב הנוכחי, ומאידך זהו מעוות שניתן לתיקון באוניברסיטה.

מה בדבר הערכים? האוניברסיטה אינה מוסד חינוכי במובן המוסרי. איני משוכנע שיש לנו, כלומר לסגל האקדמי, יתרון מוסרי על שאר הציבור. כמובן שיש אצלנו הרבה אנשי מצפון ומוסר, וכאלה המוכנים להתנדב ולהקדיש הרבה מאונם ומזמנם למען המדינה והחברה. יתרוןנו הוא בכך שקולנו נשמע ברמה יותר מאשר קולו של האזרח הרגיל. אבל החינוך המוסרי אינו חלק מתכנית הלימודים, אפילו לא בפילוסופיה, ולמוסריותו של המורה אין משקל רב בוועדת

המינויים. זה נכון בהסתייגות אחת – יש ערך מוסרי שהוא אבן הפינה של הרוח האוניברסיטאית, זהו ערך האמת. השקר אסור שיהיה נסבל באקדמיה, בכל צורה ובכל מידה. חיפוש האמת והדבקות באמת המלאה והלא מטושטשת היא גם המסר המרכזי והמאחד בהוראה האוניברסיטאית. ערכים נוספים שאנו מבקשים להקנות לסטודנטים הם הסקרנות והפתיחות, אך את אלה קשה עוד יותר ללמד.

אסכם את תשובתי לשאלה אותה הצבתי בראשית דברי, והמוצבת בראש האגודה של כנס זה: יש ללמד את מקצועות החכמה והמדע, וברמה הגבוהה ביותר, גם אם זה נוגד את שיקולי השוק. כדברי רוזובסקי:

A university cannot be run by cost-accountants or as a commercial enterprise responding only to changing markets

וכפי שהוא מדגים זאת יש לשמר מחלקה ללשונות עתיקות אפילו כשהביקוש הוא אפס, גם אם במתכונת מצומצמת המספיקה לשמירה על הגחלת. אשר ללימודים הפרופסיונליים הקיימים אצלנו – יש בהם תרומה חשובה ל"תמהיל" האוניברסיטאי – הן מבחינת הסטודנטים והן מבחינת יחסי הגומלין בין האוניברסיטה לחברה, אך עלינו לטפח אותם עם דגש חזק על הצד האיכותי ולשמור על איפוק רב בצד הכמותי. אשר למקצועות נוספים – אין הכרח שיהיה לנו הכל, ועלינו להיות בררניים מאוד ולהכניס אותם רק אם התרומה האקדמית שלהם, בייחוד במסגרות הרב-תחומיות, תצדיק זאת, כמו במקרה של הנדסה אזרחית כחוליה מקשרת בין ההנדסה לארכיטקטורה או ברוקחות – בין הכימיה ומדעי החיים לרפואה. העיקר הוא שנשמור על הדוגמה האקדמית שלנו – החכמה והמדע, כטון השליט והסיסמה המכוונת את האוניברסיטה.

ידובר פה בכנס על הסטודנט כלקוח, ואפילו כ"לקוח חכם". ידובר גם על "מאפייני הלקוחות", על "ביקושים והעדפות" שלהם, ועל "האטרקטיביות" שלנו כ"מוכרי השרות". אני מעדיף שיימשך הדימוי שלנו כמורים ושלא נהפוך למוכרים.

העדפה מתקנת בקבלה לאוניברסיטאות בישראל

סוגיית ההעדפה המתקנת, נושא שהיה בעשורים האחרונים על סדר היום הציבורי בארה"ב, ובשנים האחרונות גם בישראל, עלתה לאחרונה שוב לכותרות בעקבות פסיקת בית המשפט העליון של ארה"ב לגבי שתי תביעות כנגד העדפה מתקנת בקבלה לאוניברסיטת מישיגן.

בישראל, כמו בארה"ב, יש לנושא ההעדפה המתקנת חשיבות חברתית רבה בגלל המבנה ההטרוגני של האוכלוסייה והפערים הגדולים בין המגזרים השונים. עם זאת, רצוי להדגיש גם כמה מההבדלים בינינו לבין ארה"ב בעניין זה. ראשית, בארה"ב יש כמה אלפי אוניברסיטאות ומכללות, ורק בפחות ממאתיים מהן יש קבלה סלקטיבית. כלומר, הדרך להשכלה גבוהה פתוחה, עקרונית, בפני כל מי שסיים תיכון. שנית, בארה"ב שנות הלימוד לתואר הראשון הן שנים מעצבות וקובעות גם מהבחינה החברתית, ולימודים במוסד יוקרתי תורמים הרבה לסטאטוס של הסטודנט ומעלים בהרבה את סיכויי להצליח בחיים. שלישית, חלק נכבד מהמוסדות היוקרתיים ביותר בארה"ב הם פרטיים, וחופשיים יותר במדיניות הקבלה.

בארצות אירופה המצב שונה לגמרי: לא זו בלבד שהאוכלוסייה בהן הומוגנית יותר, אלא שגם הקבלה היא חופשית בדרך כלל. קבלה סלקטיבית נהוגה רק במספר קטן של מוסדות עילית, כמו אוקספורד או קמברידג' באנגליה ו"בתי הספר הגדולים" בצרפת.

קבלה סלקטיבית יכולה להיעשות באחת או בכמה מהשיטות: קבלה סובייקטיבית-פרטנית (כל מועמד נדון בנפרד, כשהחלטה אינה דווקא לפי פרמטרים כמותיים), קבלה אובייקטיבית-מכאנית (המועמדים מדורגים על ידי מדדים מספריים, ומתקבלים בעלי המדד הגבוה יותר), או הגרלה (כך, למשל נוהגים בקבלה ללימודי רפואה בהולנד).

מדיניות הקבלה היא עניינם של שלושה צדדים: הפרט - המועמד, המוסד - האוניברסיטה והציבור - חברה או המדינה. עניינו של המועמד ברור - הוא מעוניין ללמוד מקצוע שיבטיח לו תעסוקה, הכנסה ורמת-חיים. מקצועות כאלה הם המקצועות המבוקשים ביותר, ולכן נהוגה בהם קבלה סלקטיבית.

מבחינת האוניברסיטאות בישראל היום, ישנם שלושה עקרונות חשובים מוסכמים במדיניות קבלה: ראשית, המצוינות היא בבת עינה של האוניברסיטה. האוניברסיטה שואפת לקבל מספר רב ככל שתוכל של מועמדים בעלי פוטנציאל הצטיינות ואינה רוצה לדחות אף אחד מהם. שנית, תלמידים חלשים פוגעים ברמת הלימודים, ומלבד זאת – נשירת תלמידים מביאה לניצול לא יעיל של משאבי האוניברסיטה ופוגעת בה כלכלית במודל התקצוב של הות"ת. לכן האוניברסיטה משתדלת לקבל מספר קטן ככל שאפשר של תלמידים חלשים ולהימנע לגמרי, ככל האפשר, מקבלת תלמידים חלשים מאוד. שלישית, הקבלה צריכה להיעשות באופן תקין, הוגן ושקוף ככל האפשר וניתן לביקורת ציבורית.

האימפליקציה של שלושת עקרונות אלה נראית פשוטה יותר ממה שהיא במציאות. קיים הקושי בהערכת הצטיינותו או חולשתו של המועמד – הערכה שהיא הכרחית להפעלת שני העקרונות הראשונים. הפתרון הפשוט ביותר, והמקובל ביותר בעולם, הוא שקלול ציונים – ציוני תיכון ו/או בגרות, מבחני כניסה מיוחדים, בחינות פסיכומטריות ודומיהם. ברור שלדרכי שקלול שונות יש תוצאות שונות, וניתן להתווכח על אמינותה של כל דרך שקלול כיוצרת מדד יעיל לפוטנציאל האקדמי של התלמיד.

כשמדובר בהגינות, ייתכנו לכך פרשנויות שונות ומתעוררות שאלות רבות. למשל, האם הגרלה, נאמר בין המועמדים הנמצאים בין סף הדחייה לסף הקבלה האוטומטית, היא דרך הוגנת, גם אם היא תביא לכך שיידחה מועמד שכל נתוניו עדיפים על אלה של מועמד שיתקבל?

ייתכנו גם שיטות קבלה שאינן מתבססות על שלושת העקרונות האלה ומוותרות על אחד מהם, שניים או אפילו כל השלושה. דוגמאות לכך הן קבלה או דחייה על פי מין, דת, מוצא אתני או מעמד חברתי או כלכלי, קבלה על פי "כל הקודם זוכה", או קבלה על פי הגרלה בין כל המועמדים בעלי תעודת בגרות, ללא התחשבות כלשהי בציוניהם.

מקובל על כולנו שבאוניברסיטאות בישראל שיטות קבלה כאלה אינן באות בחשבון – כמדינה קטנה, אסור לנו לוותר על תלמידים מצוינים, ואסור לנו להוריד את הרמה באוניברסיטאות. במדינה קטנה, בה הכול מכירים את הכול, אי אפשר להימנע מביקורת ציבורית על הקבלה והשוואה בין המועמדים לבין

המתקבלים, ולכן קריטריוני הקבלה צריכים להיות ברורים. כלומר, עלינו לדבוק בכל שלושת העקרונות.

כאמור לעיל, אשר לשני העקרונות הראשונים, ייתכנו הגדרות שונות של פוטנציאל לאיכות אקדמית, ודרכים שונות להערכת פוטנציאל זה. אנחנו יכולים להשתמש בכמה שיטות הערכה כאלה: ציוני הבגרות בכל המקצועות או בקבוצה נבחרת מהם, ציוני בחינות הבגרות החיצוניות בקבוצה נבחרת של מקצועות, בחינות פסיכומטריות, ביצוע עבודות או פרויקטים, דירוג ביה"ס ודירוג בכיתה, מכתבי הערכה, ראיון אישי, וצירופים בשקלול זה או אחר של הערכות אלה. הנטייה לשקיפות הביאה לכך שככלל, הקריטריונים היותר סובייקטיביים, הכוללים הערכת אישיות - כמו ראיון, המלצות ואפילו עבודה או פרויקט, פינו את מקומם יותר ויותר לקריטריונים המכניסטיים האובייקטיביים למהדרין, המעריכים בעיקר ידע, כלומר הציונים. לדבר זה יש מחיר מסוים, במיוחד במקצועות בהם יש לתכונות האישיות חשיבות לא פחותה מאשר לידע - כמו מקצועות הרפואה, עזרה סוציאלית, פסיכולוגיה, משפט ועוד.

כאמור, אוניברסיטה היא, וצריכה להיות, מוסד אליטיסטי. לכן עניינה של האוניברסיטה הוא, בראש וראשונה, לקבל את התלמידים המצוינים ביותר, ושנית - ליצור כיתות טובות ככל האפשר. עם זאת, באוניברסיטאות רבות בארה"ב, כולל המצטיינות ביותר, רואים חשיבות גם בהרכב מאוזן ומגוון של אוכלוסיית הסטודנטים, ובאוניברסיטאות פרטיות - כמו הרווארד - רואים כאינטרס לגיטימי גם קבלה ממניעים של יחסי ציבור וקשר עם הבוגרים כמכשירים לגיוס כספים. שני קריטריוני קבלה אלה אינם מקובלים בישראל, הראשון מכיוון שעיקר העיצוב החברתי נעשה בישראל מחוץ לכותלי האוניברסיטה - בבית הספר, בצבא ומסגרות אחרות, והשני - מכיוון שמוסד ציבורי הממומן ברובו מכספי המדינה אינו רשאי להפלות בין אזרחים שווי זכויות משיקולים עסקיים.

גם עניינה של החברה, או המדינה, הוא שהאוניברסיטאות ילמדו ברמה הגבוהה ביותר ויוציאו את הבוגרים המצטיינים ביותר. אבל יש לה גם אינטרסים נוסף, והם סיפוק צרכיהם של קבוצות האוכלוסייה השונות, והשימוש בהשכלה הגבוהה כמכשיר לקידום כלכלי וחברתי, ולאזן דווקא של השכבות החזקות

ביותר. ההעדפה המתקנת בקבלה לאוניברסיטה היא אחד הכלים בו המדינה מנסה לקדם אינטרסים אלה.

האוניברסיטאות בישראל היום מכירות בצורך זה, לא רק כיוון שהן חלק מהחברה הישראלית וניזונות מכספי הציבור, אלא גם משום שהן חשות באחריות מוראלית לגבי הנעשה במדינה ואינן יכולות להסתגר במגדלי השיש. בישראל, כפי שציינו לעיל, יש מספר לא קטן של קבוצות אוכלוסייה שאפשר להצדיק את זכאות בניהן להעדפה מתקנת בהשכלה הגבוהה, אם בגלל תנאים המפריעים להם להגיע בבית הספר לאותם הישגים כמו עמיתיהם שאינם נפגעים מתנאים כאלה (הנימוק הפרטי), ואם בגלל חלקה הנמוך של הקבוצה בהשכלה הגבוהה וההשפעה של מצב זה על חלקה במשאבים הלאומיים (הנימוק הקיבוצי). כמובן, שבדרך כלל יש קשר בין שתי סיבות אלה – השכלת הורים נמוכה יותר היא, הן באופן ישיר והן באופן עקיף, אחד הגורמים המאפיינים הישגים נמוכים של התלמידים, ואולי המובהק שבהם. מעגל הקסמים: השכלה נחותה – מעמד סוציו-אקונומי נמוך – תנאי לימוד נחותים – השכלה נחותה, לא יישבר מאליו. האוכלוסיות הרלבנטיות לדרישות להעדפה מתקנת ניתנות להגדרה על בסיס גיאוגרפי או סוציו-אקונומי (יישובים מרוחקים או שכונות מצוקה), על בסיס אתני (עדות המזרח, ערבים, בדואים, דרוזים, צ'רקסים), על בסיס קשוי הגירה (עולים חדשים בכלל, עולים מארצות עם פער תרבותי גדול - כמו אתיופיה, בפרט), או על בסיס מכשולים אישיים או חברתיים אחרים (צבא, נשים, חרדים, לקויי למידה, מוגבלים פיסית).

בעשורים הראשונים של ההשכלה הגבוהה בישראל הייתה בעיית הקבלה הסלקטיבית מוגבלת, למעשה, למקצוע הרפואה בלבד. העדפה מתקנת הייתה קיימת במקרים פרטיים, אך על בסיס של החלטה אישית - לרוב של הדקאן, וללא מדיניות מוצהרת. מבקר המדינה פסל נוהג זה והוא הופסק כמעט לגמרי. ההעדפה המתקנת המוסדרת הוכנסה לראשונה במערכת הישראלית בפקולטה למשפטים באוניברסיטת ת"א ביוזמתו של הדקאן המנוח פרופ' אריאל רוזן-צבי. הפקולטה החליטה לקבל, החל מתשנ"ו, בנוסף למתקבלים במסלול הקבלה הרגיל, עוד עד עשרים (כ-5%) מתקבלים במסלול העדפה מתקנת. המועמדים למסלול קבלה זה נבחרו על פי אמות המידה של האגודה לקידום

החינוך, וסף הקבלה במסלול זה נקבע כנמוך יותר (בכחצי סטיית תקן) מסף הקבלה במסלול הרגיל. האוניברסיטה החליטה לנקוט מדיניות זהירה של העדפה מתקנת, ולהגדירה כניסוי. מאחר שתוצאות הניסוי במשפטים נראו חיוביות, הצטרפה אליו כעבור שלוש שנים גם הפקולטה למדעי החברה, ולאחרונה - שאר הפקולטות. בתשס"ב נפתח גם באוניברסיטה העברית מסלול קבלה של העדפה מתקנת בכל החוגים, כולל החוגים התחרותיים, אליו יוכלו להתקבל עוד 5% תלמידים מעל המכסה של כל חוג, בחתך קבלה שייקבע ע"י החוג ויהיה נמוך במקצת מהחתך של כלל המתקבלים. מסלול דומה אושר גם בכמה פקולטות בטכניון ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה. קבלה גמישה בהעדפה מתקנת מתבצעת גם לפקולטות אחרות באוניברסיטת חיפה, בהמלצת היחידה למעורבות חברתית, וסידור דומה קיים באוניברסיטת בר-אילן. דגש מיוחד הושם באוניברסיטאות על קבלה פרטנית בהעדפה מתקנת לעולים מאתיופיה, ולאחרונה גם לבני העדה הצ'רקסית.

כשאנחנו מדברים על העדפה מתקנת במונחים מוסריים של צדק ותיקון עוול, יש כאן כמה עמדות לגיטימיות של צדק:

מבחינת הפרט מדובר בצדק האינדיבידואלי – אי-קבלה של מועמד שנתוני הקבלה שלו נמוכים יותר מסף הקבלה עשויה להראות מבחינתו כעוול כיוון שהם, בעיניו, תוצאה של סיבות שאינן תלויות בו – מגבלות פיסיות, קשיים כלכליים או חברתיים, מורים לא מיומנים, לימוד שפות נוספות בנוסף לעברית ואנגלית (ערבית מדוברת וספרותית, צ'רקסית, שפת האם של העולה), מבחנים שאינם תואמים את תרבותו וכו'. לעומתו, גם מועמד שלא התקבל למרות שמועמד אחר שנתוניו נחותים יותר זכה להתקבל בהעדפה מתקנת, רואה עצמו כמקופח רק משום שאינו משתייך לקבוצה מועדפת.

מבחינת האקדמיה, הצדק מתבטא ביעילות קריטריוני הקבלה כמנבאים להצלחה האקדמית ובהגינותם.

מבחינת החברה והמדינה, הצדק מתבטא גם בתיקון פערי השכלה, כצעד ראשון לתיקון פערים כלכליים וחברתיים, בין מגזרים שונים בחברה. כמו: האם זה הוגן שמי שזכה, מסיבה זו או אחרת, למערכת חינוך טובה יותר, ולכן הצליח יותר בבחינות, יועדף על מי שגדל בתנאים קשים יותר ולא זכה לחינוך ראוי?

האם, בכלל, הוגן להעדיף את המוכשר יותר על פני האחר, ואולי ההגינות מחייבת לקחת בחשבון גם תכונות אישיות אחרות, כמו נכונות לתרום לחברה? וכן הלאה.

בארה"ב פסל בית המשפט העליון כל שיטת קבלה המפלה אנשים רק על סמך השתייכותם למגזר מסוים. לפיכך הוא פסל קביעת מכסות למגזרי אוכלוסייה מסוימים או הענקת מספר קבוע של נקודות זכות בגלל השתייכות למגזר מסוים. מאידך, הוא אישר התחשבות בשקלול בשייכות למגזר טעון טיפוח, אבל זו צריכה להיעשות על בסיס של בירור אינדיבידואלי.

אם ננסה לתרגם גישה זו למציאות הישראלית, הרי, למשל, כדי שמועמד יזכה בנקודות נוספות בזכות מגוריו בעיירת פיתוח, יש לבדוק אם כתובתו הנוכחית אכן משקפת את מצבו הסוציו-אקונומי ואת טיב החינוך שקיבל בביה"ס. בשיטת ההעדפה המתקנת שהוכנסה באוניברסיטת ת"א, מכלול אמות המידה של האגודה לקידום החינוך אמור להבטיח את הזכאות להעדפה.

שיטת העדפה אחרת שהוצעה בישראל, ע"י פרופ' לבציון ואחרים, היא להבטיח את קבלתם לאוניברסיטאות של התלמידים המצטיינים בכל ביה"ס, נאמר 5% העליונים. שיטה זו מעוררת בעיות – איך ייקבע לאיזו אוניברסיטה ולאיזה חוג יתקבל התלמיד המצטיין? (קושי זה יוסר אם במקום קבלה מובטחת יקבלו התלמידים המצטיינים בונס שישפר את נתוני הקבלה שלהם). בנוסף, מכיוון שיש פה, בעקיפין, הבטחת מכסות למגזרים מסוימים, לא ברור ששיטה כזו הייתה עומדת במבחן בית המשפט העליון בארה"ב. על כל פנים, ההצעה נשארה בתחום התיאוריה, כיוון שלדעת משרד החינוך הוא אינו רשאי למסור לאוניברסיטאות את המידע על המצטיינים.

סוג אחד של "העדפה מתקנת" היה יכול, תיאורטית, לפעול לטובת כל שלושת הצדדים, והוא צריך להיעשות על ידי תיקון קריטריוני הקבלה כך שישקפו את פוטנציאל המועמד יותר בנאמנות מאשר הישגי העבר, וזאת על ידי פיצוי בגין המגבלות שהזכרנו לעיל. הקושי ביישומה של העדפה זו הוא במציאת גורמי השקלול הנכונים לאותן מגבלות בקביעת קריטריוני הקבלה. אלה חייבים להיבדק תוך כדי הניסיון. למשל, אם 5% מהמתקבלים התקבלו משיקול של העדפה מתקנת, יש להשוות את הישגיהם עם 5% המתקבלים עם ציוני הקבלה

הנמוכים ביותר, והתוצאות יאששו או יסתרו את ההנחה שקבלה זו אינה פוגעת ברמה האקדמית.

פרט לניסיון בן שבע השנים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת ת"א, עדיין מוקדם להעריך את תוצאות ההעדפה המתקנת. עד כמה שניתן לשפוט מהתוצאות בפקולטה זו, מתברר כי ההשערה שקריטריוני הקבלה הרגילים כמנבאי הצלחה בלימודים פחות תקפים לגבי המגזרים המקופחים עדיין לא קיבלה אישוש בתוצאות. ההישגים הממוצעים של קבוצת הקבלה המועדפת נפלו במעט מההישגים הממוצעים של הקבוצה בתחתית הקבלה הרגילה המתאימה לה בגודלה. מצד החיוב, ניתן לציין שהמתקבלים בהעדפה מתקנת היו בעלי מוטיבציה גבוהה ללימודים והתמידו בלימודים בפקולטה, בעוד שבין המתקבלים הרגילים היו לא מעטים שהפסיקו את הלימודים בפקולטה ועברו, כנראה, ללימודים ביחידה אחרת (תופעה זו שכיחה יותר בין בעלי הנתונים המצטיינים, שעברו לשדות ירוקים יותר).

מוסר ההשכל הוא, ראשית, שקבלת ההצעה הפופוליסטית לקבלה חופשית לשנה א וסינון בסופה לא זו בלבד שתגדיל בהרבה את עלות ההשכלה הגבוהה ותוריד את רמת הלימודים, אלא שברוב המקרים היא גם לא תועיל לחלשים, ועלולה להגביר את תסכולם ולהגדיל פערים במקום להקטין.

הלקח החשוב עוד יותר הוא, כנראה, שהעדפה מתקנת היא יעילה יותר ככול שהיא באה בשלב מוקדם יותר של החינוך. ידע בסיסי, הרגלי חשיבה והרגלי לימוד נרכשים בגיל צעיר, ולא קל לשפרם בגיל מבוגר. עדיף להשקיע מאמצים ומשאבים במניעת פערים בגן הילדים וביה"ס היסודי, ובסגירת פערים בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה. זהו מה שאמרו רבותינו על "נְכִי יָמוּךְ אֶחָיִךְ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחַזְקָתוֹ בּוֹ" – "אל תניחנו שיגד. הָא לְמָה זֶה דוּמָה, לְמִשׁוּי עַל-גְּבֵי הַחֲמוֹר. עוֹדְנוּ בְּמִקוּמוֹ - אַחַד תּוֹפֵס בּוֹ וּמַעֲמִידוֹ, נִפְלֵ לְאַרְצָךְ - חֲמִישָׁה אֵין מַעֲמִידִין אוֹתוֹ", וזה נכון שבעתיים לגבי אלה הנחשלים מאחור בלימודים. זה אינו פוטר את האוניברסיטאות מלהמשיך במדיניות ההעדפה המתקנת ואף להרחיב את היקפה, אך המדינה חייבת להסיק מכאן את המסקנות המתבקשות, ולהשקיע יותר בהעדפה מתקנת בחינוך הטרומ אוניברסיטאי ובמכינות לאוניברסיטה.

העדפה מתקנת אינה פתרון קסם
תגובה לכתבה במוסף 'הארץ', 13.7.2001

בשיחת הטלפון (שנקטעה) עם ורד לוי-ברזילי ניסיתי להסביר שלמרות שאוניברסיטת תל-אביב, בעידוד המועצה להשכלה גבוהה, נוקטת זה מספר שנים במדיניות של העדפה מתקנת במינוי אנשי סגל ערבים, אי אפשר לצפות שמדיניות זו תשפר באופן משמעותי את המצב החמור של מיעוט המרצים הערבים באוניברסיטה, מבלי שייעשה חריש עמוק בכל נושא החינוך במגזר הערבי. חומרתה של הבעיה הוכרה על ידי הוועדה לתכנון ותקצוב שהקימה את תכנית 'מעוף' לעידוד גיוס אקדמאים ערבים לסגל האקדמי, ועל ידי האוניברסיטה, שהנהלתה אימצה תכנית זו ומקצה תקנים לקליטת המלגאים לאחר תום המלגה. בשלוש שנים בהן כיהנתי כרקטור לאחר שהושקה התכנית, הצלחנו לגייס לאוניברסיטה אנשי סגל ערבים בקצב של לפחות אחד בשנה (בחינוך, ערבית, ניהול, ביוכימיה ומוסיקולוגיה), ארבעה מהם מלגאי 'מעוף', ובזאת עלה מספר חברי הסגל הערבים ביותר מכפליים. גם לפרופ' נילי כהן, שהחליפה אותי כרקטור, הייתה מחויבות עמוקה לחיזוק האינטגרציה של האוכלוסייה הערבית באוניברסיטה, כמוזכר בכתבה.

אבל מספר המועמדים הוא מצומצם ביותר ומספר המקצועות בהם נמצא מועמד ערבי ראוי, כלומר בעל תואר דוקטור והישגים מחקרניים, היה מזערי. טעותם שך שבעת ה"מורדים" המרואיינים בכתבה, טעות המחלחלת גם לכתבה כולה, היא בעירוב בעיה פנימית של החוג למזרח-תיכון, בו לטענתם היה ראוי להפעיל העדפה מתקנת במקרה מסוים, עם הבעיה הכללית שהיא מחסור במועמדים ראויים. עד כמה שזה ידוע לי, לא היו מועמדים ערביים לא בפילוסופיה ולא בהיסטוריה – חוגיהם של יתר חברי הקבוצה, כשם שלא היו מועמדים כאלה במתמטיקה, פיסיקה או כלכלה, ברוב רובם של שאר החוגים באוניברסיטה.

לא ניתן לתקן את המצב בפסגת הפירמידה מבלי שיחזקו ויורחבו הרבדים המוליכים אליה – דרושים יותר סטודנטים ערבים לתואר ראשון ושני ובפריסה רחבה יותר, ואף אלו שזקוקים לעזרה כדי להתגבר על הקשיים המיוחדים שהם נתקלים בהם. לבסוף, והחשוב ביותר, יש לשפר את החינוך בבתי הספר – בכל הרמות.

בעיה דומה קיימת גם לגבי מגזרים אחרים של האוכלוסייה, כמו עיירות הפיתוח, אבל היא חמורה ביותר לגבי האוכלוסייה הלא-יהודית. אם לא יוקדשו לכך מירב האמצעים, אין לנו כל תקווה לגישור הפערים המפרידים בינינו, פערים המתרחבים ומסכנים את עתידנו.

פרופ' דן עמיר, פרורקטור, אוניברסיטת ת"א

רמת העלייה ועליית הרמה

(תגובה ל'הרהורים על 'עליית המדענים מחבר המדינות', מאת מתניה בן ארצי 'יהודי ברית המועצות לשעבר בישראל ובתפוצות', מס. 20-21 (תשס"ב)

מכתבו של פרופ' מתניה בן-ארצי הוא כתב קטרוג על כלל המדענים העולים, המשמיץ אותם הן מבחינה מדעית והן מבחינה אנושית. אני מקווה שהוא נכתב בגלל רגשי תסכול ומאי ידיעה, ולא מחמת רשעות. ברצוני להגיב על דבריו ולהזים את טענותיו.

אשר לגבי הרמה בתחומו של פרופ' בן-ארצי, המתמטיקה, אחד המדדים למצוינות המתמטית היא ההזמנה לשאת הרצאה בקונגרס המתמטי הבינלאומי הנערך אחת לארבע שנים. המוזמנים הם אלו שעבודותיהם במשך ארבע השנים האחרונות נחשבות לחשובות ביותר. מתוך 150 ההרצאות המוזמנות בקונגרס האחרון, שנערך בברלין ב-1998, היו 9 הרצאות של מתמטיקאים מישראל – שבזאת הייתה במקום הרביעי לאחר ארה"ב (20), צרפת (14) והמארחת גרמניה (10). מבין תשעת המרצים הישראלים, שלושה היו ילידי הארץ (אהוד הרושובסקי, שחר מוזס וענר שלו מהאוניברסיטה העברית), שלושה שעזבו את ברית המועצות לפני גל העלייה האחרון (יוסף ברנשטיין וויטאלי מילמן מאוניברסיטת ת"א ויורי קיפך מהאוניברסיטה העברית) ושלושה עולים מגל העלייה האחרון (ליאונד פולטרוביץ' ובוריס צירלסון מאוניברסיטת ת"א וברקוביץ' ממכון ויצמן). בקונגרס המתמטי האירופאי השני, שנערך בבודפשט ב-1996, זכה ליאונד פולטרוביץ' באחד מעשרת הפרסים שהוענקו למתמטיקאים צעירים מצטיינים. בקונגרס השלישי, בברצלונה ביולי זה, זכו סמיון אלסקר ודניס גייצגורי, עולים חדשים שעשו דוקטורט באוניברסיטת ת"א בהזרכת העולים הוותיקים ברנשטיין ומילמן, בשניים מהפרסים...

בעקבות החיזוק והעיבוי של הקהילה המתמטית הישראלית על ידי העלייה, הועלה הדרוג של ישראל על ידי האיגוד המתמטי הבינלאומי לדרגה הגבוהה ביותר, ביחד עם המעצמות הגדולות, כבוד שלא זכו לו מדינות בעלות מסורת מתמטית מפוארת כשוודיה, שוויצריה, פולין או הונגריה.

בן-ארצי מנסה ל"הוכיח" את טענתו לגבי רמת המתמטיקאים העולים בכך שחתני מדליית פילדס ופרס וולף, כמו יפים זלמנוב, יעקב סיני או ישראל גלפנד, העדיפו להגר לארה"ב ולא לעלות לישראל. לצערנו, לא זו בלבד שאף ישראלי לא זכה עד עתה במדליית פילדס, אלא גם שאף אחד מהיהודים במערב שזכו בה, כמו לורן שוורץ, פול כהן, צארלס פֶּרְמַן, מיכאל פרידמן או אדוארד ויטן, לא עלה ארצה. המצב דומה לגבי פרס וולף – שהישראלי היחיד שזכה בו עד עתה היה איליה פֶּיֶאֶטְצְקִי-שפירא, שעלה מרוסיה בשנות השבעים, הצטרף לאוניברסיטת ת"א והקים בה אסכולה, אך לצערנו נמצא בשנים האחרונות בארה"ב בגלל מחלתו הקשה. האם העובדה שקשה לנו להתחרות בפיתוי האמריקאי, לא בכבוד ולא בכסף, פוסלת את רמתו של כל המדע בישראל? קריטריון נוסף שבן-ארצי מציע הוא: כמה מהמתמטיקאים העולים היו חברי סגל באוניברסיטאות היוקרתיות ברוסיה או חברי האקדמיה הרוסית למדעים. הוא קובע שהתשובה היא "אפס". לא זו בלבד שהוא טועה ומטעה (ידוע לי שלמיכאל סולומיאק, במכון ויצמן, היה מינוי באוניברסיטת לנינגרד), אלא שב"הוכחה" זו יש יותר מאשר שמץ של רשעות, כיוון שבפני מתמטיקאים יהודים נחסמה, כמעט לגמרי, הכניסה למוסדות אלה. האם בדק, מבחינה זו, את המתמטיקאים היהודים שהיגרו לארה"ב? האם למיכאל גֶּרומוב, אולי הגדול במתמטיקאים של דורנו, הוצעה משרה באוניברסיטה יוקרתית בבריה"מ – שלא לדבר על חברות באקדמיה? לא זו בלבד שיהודים נחסמו בדרכם האקדמית, אלא שאף סרגיי נוביקוב, שאינו יהודי, צורף לאקדמיה הרוסית רק כעשרים שנה לאחר זכייתו במדליית פילדס, וזאת רק בגלל שהעז להגן על עמיתיו היהודים! ה"הוכחה" הבאה של בן-ארצי היא בכך ש"במכון למתמטיקה באוניברסיטה העברית, שנחשב למוביל בארץ, נקלט רק עולה אחד". אם עובדה זו נכונה, הרי זו אינה הוכחה לרמתם של העולים אלא תעודת עניות למכון למתמטיקה בירושלים. למזלה של המתמטיקה הישראלית, יכולנו הפעם להימנע מלחזור על שגיאות העבר, כאשר למתמטיקאים מעולים כמו אוטו טֶפְלִיץ, ישי שור או מנחם שיפֶר, לא נמצא מקום באוניברסיטה העברית.

ואכן, שאר המחלקות למתמטיקה בארץ, שלא היו שרויות באותה אופוריה של "אני ואפסי עוד", הראו עניין רב יותר בקליטת המתמטיקאים העולים, וחיזקו את שורותיהן במידה משמעותית. במיוחד הצטיין בכך ביה"ס למתמטיקה באוניברסיטת ת"א, שבזכות קליטת העולים (ביניהם כמה שהוזמנו להרצות בקונגרסים המתמטיים הבינלאומיים הקודמים, כמו אלכסנדר אולבסקי, מיכאל פורובוי, יפים גלוסקין ויבגני שוסטין), ודאי שאינו נופל היום מהמכון למתמטיקה בירושלים.

פרופ' בן-ארצי מואיל, אמנם, להתחשב בכך שכמה מהמתמטיקאים העולים המצטיינים הגיעו בגיל מבוגר מאוד. אך גם כאן הוא מצליח לנסוך טיפת רעל בהסבירו שהם באו לישראל מחוסר ברירה, מכיוון שלא הצליחו למצוא משרה במערב, ואף מביא דוגמה של שניים מהם שעלו ארצה, אך בניהם מצאו משרות בחו"ל. ומה בדבר מתמטיקאים ישראלים מצטיינים שירדו, אפילו כאלה שהיה להם מינוי באוניברסיטה העברית, האם אין בהם כאלה שהשאירו בישראל את הוריהם ונסעו לקצור תהילה וממון בשדות זרים? גם הישראלי היחיד שזכה במדליית נבנלינה (המקבילה במדעי המחשב למדליית פילדס) עזב את האוניברסיטה העברית והיגר לארה"ב שנה לאחר שזכה בה.

עובדה היא שעליית שנות התשעים הייתה, ברובה, עלייה לא אידיאולוגית. מבחינות רבות היא מזכירה מאוד את עליית יהודי מרכז אירופה עם עליית הנאציזם. גם אז זכתה ארה"ב, מאותן סיבות, בשמנת שבשמנת. אבל התרומה שהביאה עלייה זו למדע ולתרבות בישראל הייתה בעלת חשיבות מכרעת. אם ישראל יוצגה בקונגרס המתמטי הבין-לאומי ע"י שישה מתמטיקאים מבריה"מ מתוך תשעה, וארה"ב ע"י עשרה (שכחציים יהודים) מתוך עשרים, הרי שהתרומה היחסית לישראל היא גדולה הרבה יותר. חשובה לא פחות מרמתם הגבוהה מאוד של המתמטיקאים המובילים שבין העולים היא העובדה שהמתמטיקה הישראלית התרחבה, בעקבות העלייה, לשטחי מחקר חשובים שלא היו מיוצגים בה לפני כן במידה הראויה.

בנוסף להתקפתו על רמתם המדעית של העולים, תוקף אותם בן-ארצי גם על עמדותיהם הפוליטיות והחברתיות, ושוב ללא כל צדק והגינות. מדוע הוא דורש מהם שיהיו שותפים לעמדותיו בענייני דמוקרטיה וזכויות אדם יותר מאשר אחיו ואחיותיו ילידי הארץ?⁷ או עמיתיו העולים מארצות המערב? זה לגיטימי בהחלט להיות מאוכזב מכך שהעולים אשר נכוו קשות מהקומוניזם הסטליניסטי חושדים ופוסלים כל דבר שמזכיר להם את סיסמאות הסוציאליזם ואחוות העמים. חבל, אמנם, על כך שהאידיאליזם איבד את חינו בעיניהם (ואף בעיני רבים מהוותיקים), אך אין זו סיבה להתקפה מרה וחסרת בסיס כזו של פרופ' בן-ארצי.

⁷ מתניה בן-ארצי הוא אחיהם של שרה נתניהו – אשת ראש הממשלה, וחגי בן-ארצי בעל הדעות הימניות קיצוניות.

וילכו אחרי ההבל ויהבלו
(ירמיהו ב' ה')

איורים של האנס הולביין ל'שבחי הכסילות' של אראסמוס

האמנם "חינוך ותרבות"?

התכתבות עם מנהל המחלקה לתרבות לנוער וספורט, עיריית הרצליה

[...] נדהמתי למצוא בעיתון 'על השרון' מתאריך 6.10.2000 את ההודעה, המופיעה בשמכם, על פתיחת "סדנת פונג שוואי אינטואיטיבי ואסטרטולוגיה סינית" במתנ"ס נוה-ישראל. האם אמונות הבל ושטויות הם החינוך והתרבות שעיריית הרצליה צריכה לספק לתושבי הרצליה בכלל לתושבי נוה-ישראל בפרט?

תגובת מנהל המתנ"ס: [...] המתנ"ס כמרכז קהילתי פתוח לכלל דעות ורעיונות שמרניים וחדשניים כאחד, [...] כל נושא, ובלבד שלא יהיה מנוגד לחוק ושלא תהיה בו הטפה ומיסיונריות [...].

17.12.2000. [...] צר לי לומר כי אני חולק לחלוטין על מדיניותו של מנהל המתנ"ס [...] כפי שהיא מתבטאת במכתבו. [...] לו היה המתנ"ס עסק פרטי, כמו שאר העסקים הרבים המוכרים לתושבי הרצליה כל דבר תיפלות ושטות – אם למטרת רווח כספי או "לשם שמיים", הייתה אולי הצדקה פורמלית (אם כי לא מוסרית) למדיניות שכזו. אבל המתנ"ס הוא מוסד ציבורי האמור לספק חינוך ותרבות, [...] ופרסומיו נושאים את שם המחלקה שאתה עומד בראשה.

האם אמונות טפלות הן החינוך והתרבות שהעירייה נותנת לתושביה? לתומי חשבתי שתפקיד של מערכת החינוך ותרבות היא לחנך למחשבה תבונית, להילחם כנגד האמונות הטפלות ולהוקיע אותן. לשיטתו של מנהל המתנ"ס המערכת צריכה להיגרר, מטעמי היצע וביקוש, אחרי הבורות והטמטום שאנו מוצפים בהם על ידי התקשורת הכתובה והמשודרת, ולהציע קורסים באסטרולוגיה ובנומרולוגיה, קריאה בקפה, בכדורי בדולח ובקלפים, בפילוסופיה אינדיאנית וברפואה טיבטית, בספיריטואליזם ובגלגול נשמות, וכן הלאה וכן הלאה. מכיון שאני משווה שלא זו היא כוונתו, אני מניח שהגנתו על הקורס ב"פנג שוואי" נובעת מאי ידיעה ולא מהסכמה. לפיכך אני מצרף כמה "פנינים" מתורה עמוקה זו (מצוטט מכתבה במוסף 'הארץ' מנובמבר 1999):

"בני הבית המעוניינים לשמור על התקציב המשפחתי, מוזמנים לסגור תמיד את מכסה האסלה, כדי שהכסף לא יברח מהבית. אם זה לא עוזר, צריך להקפיד לסגור את דלת השירותים, ואם זה לא עוזר – מציבים מאה על דלת הכניסה לשירותים, והיא מונעת מאנרגיית הכסף לצאת.

אסור לישון כשהרגליים פונות כל הדלת, כי כך גוררים מתים החוצה. את פינת הכסף קובעים על פי מפה שמחלקת את הבית לתשעה אזורים. הרעיון הוא שאנרגיית החיים שנכנסת דרך דלת הכניסה תנוע בצורה חופשית בכל החלקים בבית... אזור הקריירה הוא אזור דלת הכניסה. אזור הבריאות הוא לב הבית, ואם כל תשעת החלקים חיים בהרמוניה, אזור הבריאות זוכה לזרימת אנרגיה טובה. יש להימנע מהצבת חלון מול חלון, או דלת מול חלון, כי אז האנרגיה בורחת...

זוגות הצליחו להביא ילדים לעולם הזכות סידור שונה של חדר השינה..."
אינני יודע אם הדברים שלעיל הם בגדר "רעיונות שמרניים" או בגדר "רעיונות חדשניים" בעיני מנהל המתנ"ס – כיון שיש פה בהחלט חידוש יחסי – חידוש אמונות טפלות בנות אלפי שנים...

בהקשר זה אני רוצה גם להביע את תדהמתי על הידיעה שקראתי השבוע ב'על השרון', לפיה עומדת להינתן הרצאה באסטרולוגיה במסגרת פעילות של בי"ס 'יד גיורא'. כנראה שאנו צועדים במרץ קדימה לימי הביניים!!!
העתקים "גב' יעל גרמן, ראש העיר, גב' לאה רוזנברג, ראש אגף החינוך והרווחה, דודו ליפשיץ, מנהל מתנ"ס 'נוה ישראל'

קורס באסטרולוגיה – אסטרונומיה

מכתב למדרשת דרום השרון לשילוב אזורי, מכללת בית ברל

שלום רב. ברצוני לברך אתכם על פתיחת הקורס החשוב (ודאי נועצתם באסטרולוג בקביעת מועד הרצאת הפתיחה), ולאחל לכם שבקרוב תוכלו לארגן גם הרצאות באלכימיה במיטב מסורת ימי הביניים, וקורסים מעשיים בניחוש בקפה, בכף היד ובקלפים בהדרכת צועניות מוסמכות.

"לימודים אלטרנטיביים"

מכתב לשר החינוך, מר יצחק לוי, 22.7.1998

נכבדי. קראתי בעיתון בעניין רב את הידיעה על הקמת הוועדה לבדיקת לימודי הרפואה האלטרנטיבית בארץ⁸. אני מציע שמשרד החינוך יקים ועדות דומות לבדיקת לימודי נושאים אחרים שאף הם פרוצים באותה מידה, כגון: אסטרולוגיה, נומרולוגיה, גרפולוגיה, כירולוגיה, קריאה בקפה, ניחוש בקלפים, כתיבת קמעות וכישוף כללי. גם בנושאים אלה קיים חשש סביר שעלולים להשתלט עליהם, חס ושלום, שרלטנים.

כמובן שהוועדות המתאימות צריכות לכלול מומחים בכירים קונבנציונליים ואלטרנטיביים. כך, למשל, תכלול הוועדה לאסטרולוגיה פרופסורים לאסטרונומיה וכותבי טורי אסטרולוגיה בעיתונים הנפוצים ביותר, והוועדה לתעופה אלטרנטיבית – פרופסורים לאווירונאוטיקה ומומחים לריחוף באוויר באמצעות יוגה וכו'. כך נוכל להבטיח השתלמות ברמה גבוהה וגמולי השתלמות לציבור המחנכים בישראל, האחראי לרמתו האינטלקטואלית והמדעית של הדור הצעיר.

⁸ ועדה מיוחדת תבדוק את לימודי הרפואה האלטרנטיבית.

משרד החינוך מקים ועדה מיוחדת לבדיקת לימודי הרפואה האלטרנטיבית בארץ. הוועדה, שתרכב מרופאים בכירים מתחום הרפואה האלטרנטיבית והקונבנציונאלית, תגיש את המלצותיה לשר החינוך יצחק לוי ולשר הבריאות יהושע מצא תוך זמן קצר.

השר לוי הטיל על סמנכ"ל משרד החינוך, מנחם כהן, לדאוג למינוי חברי הוועדה ולרכז את עבודתה. לדברי כהן, הוועדה הוקמה בעקבות פניות רבות של אנשים שנרשמו ללימודי רפואה אלטרנטיבית בעקבות מודעות בתקשורת, ומאוחר יותר התברר להם שאף גוף ממשלתי אינו מכיר בלימודים אלה. "מתברר שנושא זה פרוץ מאוד ופתוח לשרלטנות הן בתחום התכנים הלימודיים והן בתחום הגורמים המעבירים את הקורסים", הסביר כהן, "לכן יש צורך דחוף להכניס בענף סדר ולמנוע את הולכתו שולל של הציבור".

עם סיום עבודת הוועדה יפרסם משרד החינוך רשימה מאושרת של הגופים והמוסדות המוכרים בתחום הן לצורך התחשבות בגמולי השתלמות והן לצורך מתן תעודה מקצועית.

אסטרולוגיה במחנה

מכתב לעורך 'במחנה', 25.12.2000

לרמי קדר, עורך ראשי, 'במחנה', שלום רב. הגיעה לידי חוברת 'במחנה' האחרונה ונדהמתי למצוא בה מדור אסטרולוגיה. אני, לתומי, חשבתי שמטרתו של עיתון 'המחנה' היא לתרום להשכלתם ולחינוכם של חיילי צה"ל, ולא לפטם אותם בדברי שטות והבל.

על דרך הקוריוז, ברצוני להוסיף דברים שהתפרסמו במוסף '7 ימים' של 'ידיעות אחרונות' ב-1.6.99, בראיון בו נשאלה עורכת מדורכם, טובה ספרא, איך נכשלה באופן כה חמור בתחזית האסטרולוגית שלה לגבי תוצאות הבחירות דאז. תשובתה המוחצת הייתה: "הכתבת הלחיצה אותי, ואני בכלל הייתי על כדורי הרגעה באותו זמן – עקרו לי שן"...

אמונות טפלות אצל האחרים יכולות לנהיות דבר די משעשע, כל עוד מסתכלים עליהן כעל תופעה אנתרופולוגית החברות בורות ופרימיטיביות. אבל כש"הטיפש הזה הוא שלי", וזוהי דמותו של צה"ל כפי שהיא משתקפת ב"עיתון חיילי ישראל", אני מתמלא בושה ודאגה כאחד.

בברכה, פרופ' דן עמיר, פרורקטור
ביה"ס למדעי המתמטיקה, אוניברסיטת ת"א

עותק: קצין חינוך ראשי

"עַד מְתֵי פְתָיִם תֵּאָהָבוּ פְתֵי ... וְכִסְיָיִם יִשְׁנָאוּ דַעַת"
(משלי א' כ"ב)

תשובת העורך: במענה למכתבך. מדור האסטרולוגיה ב'במחנה' מופיע כחלק ממכלול המדורים הקלילים שמטרתם הפגה ופנאי. סוג זה של מדורים עלה כצורך מצד קוראים, המגלים גם בתחומים אלה עניין ומקור לשעשוע בעת תעסוקותיהם.

מן האמור לעיל, אין זה נכון לטעמנו לייחס חשיבות תהומית ל"מסרים", כביכול, העולים מתכניו של המדור ובוודאי שלא לפגוע ברצינותו של עיתוננו. יחד עם זאת, לקחנו לתשומת ליבנו את הערתך ונבחן את עצמנו מחדש בעניין פרסום המדור. אני מודה לך על מכתבך.

על מתמטיקאים ואולוציה
התכתבות עם פרופ' יובל נאמן, נובמבר 2000

“ דן שלום. שמתני לב שבין המתמטיקאים יש יתר שמרנות אנטי-
אבולוציונית. בארוחת ערב בביתי טען Connes את טענת “השעון” (“אם
אתה מוצא שעון, האם סביר שחלקיו התחברו מאליהם וכך הוא נוצר?”),
טענה שגילה כגיל האבולוציה ושימשה את Dawkins בבחירת שם ספרו
The blind watchmaker. הרי לך עוד מתמטיקאי הכופר בהליכים
האבולוציוניים! האם אתה מכיר את האיש ברלינסקי?”

From the desk of:
YUVAL NE'EMAN

בן נאמן
שלום דן, שמתני לב שבין המתמטיקאים יש יתר שמרנות אנטי-
אבולוציונית. בארוחת ערב בביתי טען Connes את טענת “השעון” (“אם
אתה מוצא שעון, האם סביר שחלקיו התחברו מאליהם וכך הוא נוצר?”),
טענה שגילה כגיל האבולוציה ושימשה את Dawkins בבחירת שם ספרו
The blind watchmaker. הרי לך עוד מתמטיקאי הכופר בהליכים
האבולוציוניים! האם אתה מכיר את האיש ברלינסקי?

2.11.2000

ליובל שלום. תודה על המאמר האנטי-דרוויניסטי מ'קומנטרי' מ 1996. דויד
ברלינסקי אינו מוכר לי ולא נראה לי שהוא מתמטיקאי רציני – זאת אני מסיק
הן מה CV המקוצר שבעיתון (לא נוקב בשמה של אף אוניברסיטה שלימד בה –
לא בארה"ב ולא בצרפת, מרצה גם לפילוסופיה. הספר הוא על קלקולוס.
המאמר המדובר הוא על פיסיקה...), והן מהרישום בספר הכתובות של ה AMS
– שם יש רק מען מגורים בסן-פרנציסקו ולא שיוך לשום מוסד. אינני חושב
שדווקא בין מתמטיקאים יש יותר בריאתנים, אם כי אני מתפלא על אלן קון.
ייתכן שלאדם דתי יותר קל להיות מתמטיקאי מאשר פיסיקאי – כיון שהתורות
המתמטיות אינן סותרות באופן ישיר את כתבי הקודש. [...]. דן עמיר

“ שלום דן. בעניין המתמטיקאים והאבולוציה, אני מסכים שאי אפשר לעשות הכללה ע"ס 2 מקרים. אבל מה עם המתמטיקאים שהראו שרצח רבין מופיע בתנ"ך? נדמה לי שבמדע הטבע, רק המתמטיקאים עוסקים בעולם אבסטרקטי ולא בעולם הגשמי, ולכן הם יכולים להיות מנותקים עד כדי חיים בתמונה שבעינינו נראית בלתי סבירה לחלוטין. אהל אני רק יכול לבטא התרשמות, לא הוכחה. בעניין Connes, מחקתי את שמו בגרסה האחרונה, כי הסיפור אירע בביתי בארוחת ערב ולא נעים לצטט אדם בדברים שנאמרים בפרטיות. מאידך נדמה לי שראיתי את אותו "ארגומנט השעון" מופיע בשמו בכתובים, בספר בצרפתית "שיחות בין אלן קון וז'אן-פייר שנויה. Changeux הנו חתן פרס וולף, חוקר מוביל בנירולוגיה. הספר אינו בידי ועל כן הוצאתי בינתיים את שם קון. אם אמצאנו לפני הפרסום, אפשר יהיה לשקול אזכור... יובל”

19.11.2000

ליובל שלום. זה ש"מצא" את רצח רבין בתנ"ך הוא העיתונאי מייקל דרוזנין שכתב את הספר 'הקוד התנ"כי' והוא אינו מתמטיקאי בכלל. בין השלושה שעסקו באופן מדעי, לכאורה, בדילוגים, ישנו מתמטיקאי אחד – איליה ריפס, והוא אפילו מתמטיקאי מוכשר מאוד. זה הוא ששרף את עצמו בריגה במחאה על שלא נתנו לו לצאת ארצה. שני האחרים הם פיסיקאי – ויצטום, ותכנת – רוזנברג.

במאמר ב'סיינטיפיק אמריקן' מספטמבר 1999 (נדמה לי שאתה שלחת לי צילום שלו) מסופר על סקר בין המדענים בארה"ב לגבי אמונה (בהשוואה לסקרים דומים שנערכו ב 1914 וב- 1933). לפי הסקר, 40% מהם מאמינים בהשגחה אישית וכנ"ל בעולם הבא. אבל זה בין כל אלה המגדירים עצמם מדענים. בין חברי ה NAS מאמינים פחות מ 10%, כשבין הביולוגים זה אפילו פחות מ 5%, בעוד שבין המתמטיקאים 15%. את זה ניתן להסביר גם באחוז הגבוה של יהודים בין המתמטיקאים החשובים ובכך שיהודי דתי חייב להאמין באל אישי. זה עוד לא מחייב אנטי-דארוויניזם – על זה לא ידועה לי סטטיסטיקה. על כל פנים, ברלינסקי אינו מייצג את המתמטיקאים אלא חלק מהציבור הרחב של "מדענים" מאמינים. ושוב תודה. דן עמיר

למען בעלי החיים

מכתב לראש עיריית ת"א יפו, 24.4.2001

למר חולדאי שלום. קיבלתי הזמנה לעצרת שתתקיים ב 23.4.2001, בחסות חברת מועצת העירייה מיכל עדן, למען "בעלי החיים שקולם לא נשמע". מכיון שההזמנה נושאת את הלוגו של עיריית ת"א-יפו, תמהתי אם העצרת מבטאת את עמדת העירייה לגבי היחס לבעלי חיים בכלל, ולניסויים בבעלי חיים בפרט. לכן אני מבקש את הבהרות העירייה לגבי כמה שאלות:

א. האם העירייה מתכוונת להפסיק את הדברת החולדות ושאר המזיקים? אם לא – במה עדיפים עכברי המעבדה על עכברי העיר? נראה לי שאין צורך לספר לך שחולדה, למשל, היא בעל חי אינטליגנטי מאוד.

ב. האם העירייה מתכוונת להפסיק את פעילות בתי המטבחיים שבתחומה, או אפילו לאסור על מכירת מוצרי בשר? שוב נראה לי מיותר להסביר שהטבח שמתבצע למטרות מאכל גדול אלפי מונים מהרג החיות לצורכי מחקר.

ג. האם עמדת העירייה היא שניתן להכניס תרופות לשימוש הציבור מבלי שנוסו, קודם לכן, על בעלי חיים, או שיש להחליף את הניסויים בבעלי חיים בניסויים בבני אדם, ואם כן – מי אלה המתנדבים להיות "שפני הניסיונות"?

אני חובב מושבע של בעלי חיים (אם כי לא של כולם...) ומצטער על כל צער מיותר שנגרם להם, אבל אינני סבור שראוי שהעירייה תירתם לפעולה העלולה לפגוע במחקר המדעי הרפואי ותהיה שותפה לצביעות של אלה המפגינים ופועלים כנגד ניסויים בבעלי חיים כשהם עצמם מוכנים ליהנות מבשרם של בעלי חיים או מהיתרונות התברואתיים והרפואיים שכולנו משיגים מהמחקר הרפואי תוך פגיעה, מצערת ככל שתהיה, בבעלי חיים אחרים.

תשובת העירייה: "לא מדובר באירוע של עיריית תל-אביב, אלא בפעולה פרטית של חברת המועצה. לפיכך אין מקום להתייחס לאירוע כמבטא עמדה עירונית. [...]."

תגובתי: [...] ברור לי שהאירוע שאליו התייחס מכתבי לא ארגן מטעם העירייה ואינו מבטא את עמדתה. אך סמל העירייה התנוסס על ההזמנה לאירוע, ובכך הוענקה לו בעיני הציבור גושפנקה של העירייה.

משחקים מימי בראשית
מכתב ל'הארץ', 9.2.1998 (לא פורסם)

אני תמה על חוסר העקביות שבמדורכם החשוב 'משחקים'. בכתבה ביום 30.6.98 בכותרת "מה-ג'ונג ותיבת נוח", האיר רן שפירא את עיני לגבי קשר מדהים בין המשחק הסיני לסיפור המבול. לדבריו, העובדה שהשחקן הפותח הוא זה המכונה "צד מזרח", קושרת את המשחק לנוח זצ"ל, וזאת "מכיון שלפי התנ"ך הפינה המזרחית היתה הדומיננטית ב- 40 ימי המבול". קשר זה הדהים אותי שבעתיים, כיון שלא הצלחתי למצוא בתנ"ך אפילו זכר קלוש ביותר לטענה המצוטטת. בהתאם לקו זה, היה זה עקבי לו כתבתה של תמר רותם על משחק הגו, בשבוע שלאחר כך, בכותרת "חוכמת הבן הטיפש", היתה נקראת "גו ובריאת העולם", וזאת מכיון שלפי התנ"ך הטיפשות נבראה לפחות ביום הששי לבריאה – יחד עם האדם הראשון, וממשיכה לשלוט בכיפה עד היום הזה. חיזוק נוסף להשערת זו מצאתי בציטטה הבאה בכתבתה של הגב' רותם "מספר אבני המשחק הוא כמספר ימי שנת הירח בתוספת 1". מספר אבני המשחק הוא 361 (לפי הכתבה - 180 שחורות ו- 181 לבנות), ומכאן ניתן להסיק שהמשחק הומצא כאשר שנת הירח הייתה בת 361 יום (ולא כבימינו – פחות מ- 355 יום), ואני מניח ש"לפי התנ"ך" זה קרה כשהירח והשמש היו שווים זה לזה, לפני שהלבנה התלוננה על שוויון זה והקב"ה השיב לה: "לכי ומעטי את עצמך", כמסופר באגדת חז"ל. כלומר, משחק זה הומצא כבהר ביום הרביעי לבריאה, הרבה לפני המבול... טוב ש"העיתון לאנשים חושבים" דואג לבידור עבורנו בעונת המלפפונים.

חוכמת הבן הטיפש

מה-ג'ונג ותיבת נח

תפילת נעילה

קול בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים
(ירמיהו לא ד)

ערב יום הכיפורים, תשפ"א

מובאה חלקית מכתבה של ח"כ ישראל אייכלר שפורסמה ביום 12.9.2013 בערוץ 7:

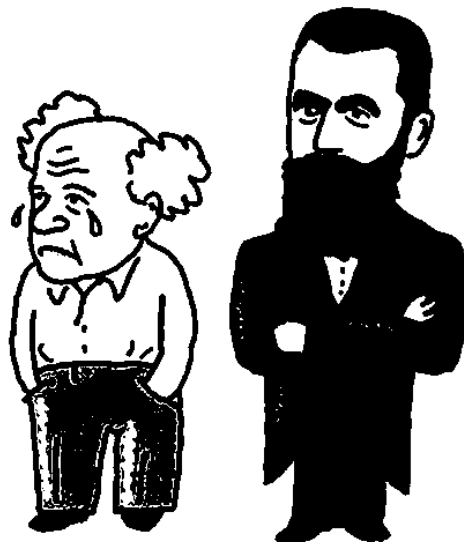
"בימים הנוראים כשעם ישראל מתעטף בתפילה לשנה טובה ומתוקה, אנו מתפללים "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה. כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ".
אדם יכול להיות צדיק וטוב ולהשתדל בכל דרכיו לעשות רק הישר והטוב, אבל אם הוא נותן לרעים לשלוט בחייו, הרי הרוע והרשעות ימשיכו לשלוט בעולם ולהשפיע עליו ועל חינוך ילדיו לרעה. ממשלת הרוע בעולם אינה מפחדת מצדיקים שקטים, שאינם מסוגלים להתנגד למעשי הרשע. וכבר אמרו חכמי האומות: "הרוע אינו זקוק ליותר משתיקת הטובים". השתיקה וההשלמה של האנשים הטובים והפאסיביים, מאפשרת לרעים לשלוט בכולם."

לקראת הגשמת חזון ישעיהו
(מכתב לעיתון (לא פורסם))

אחרי שבית המשפט העליון קבע שאין מניעה שאדם הנאשם בפלילים יהיה מועמד לראשות הממשלה, עשתה כנסת ישראל צעד נוסף לפי מיטב מסורת ישראל וסירבה לאשר את ההצעה שנאשם בפלילים לא יהיה מועמד לנשיאות המדינה. אבל **אין בצעדים אלו די!** נזכור את דברי חז"ל: **"אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לאחוריו"**, כלומר – לא רק שמותר לנו, אלא חובה עלינו, למנות ראש ממשלה ונשיא שהוא שמו בפלילים, וברור ששלושה תיקים עדיפים על אחד. אני מקווה שהצעות החוק המתאימות יתקבלו בכנסת בקרוב, כי רק כך תוכל המדינה להתנהל, כמובטח במגילת העצמאות, **"לאור חזונם של נביאי ישראל"**, ובפרט לפי הכתוב בחזון ישעיהו בן-אמוץ: **"שריך סוררים וחברי גנבים – כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים...!"** דן עמיר, הרצליה

פורסם מדד השחיתות הבינלאומי:

ישראל מתחת לרוב המדינות ב-OECD

אפירובינגר

פשיזם לנגד עינינו

תגובה למאמר של פרופ' ניב אחיטוב, 24.10.2020

לניב שלום. תודה על דבריך הכואבים, המשקפים במידה רבה מאד גם את תובנותי ותחושותי בימים אלו. עם זאת, יש לי כמה תוספות והערות עליו. ראשית, וכאן בוודאי שאינני מחדש לך דבר, במילה "דמוקרטיה" משתמשים במשמעויות שונות – ו"הדמוקרטיה העממיות" היו הדוגמה הבולטת ביותר לכך. במובן הטכני, כלומר שלטון העם הממומש ע"י הליך בחירות כלליות, גם מוסוליני והיטלר, חומייני וארדואן, פוטין וטראמפ, אורבן ועוד רבים כמותם עלו לשלטון באורח דמוקרטי, ולצערנו – זה נכון גם אצלנו - בגין בזמנו ונתניהו עכשיו. לעומתם, אנחנו מבינים את ה"דמוקרטיה" במובנה הרחב, כפי שמוצהר במגילת העצמאות: **"מדינת ישראל ... תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות... ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות."** האם יש גוף המוסמך לתת את הפרשנות הנכונה? הגוף היחיד הבא בחשבון לכך הוא בית המשפט העליון, שלא לשווא נקרא גם בית המשפט הגבוה לצדק - כלומר, הוא צריך להיות לא רק טכני, אלא גם ערכי (דוגמה לכך היא קביעת עקרון ה"הגנה מן הצדק").

תפיסה זו של סמכותו של בית המשפט העליון היא, כמובן לצנינים בעיני כל מי שמנסה שתופס את השלטון בדרך "דמוקרטית", וחותר לשלטון דיקטטורי - זוהי מהותו של הקרב על "חוק ההתגברות" ועל "חוקי ההסמכה" למיניהם. אבל כל זמן שחוק ההתגברות לא התקבל, אמורה הסמכות העליונה להיות בידי בית המשפט העליון – ועליו להשתמש בה כדי למנוע את ריקון הדמוקרטיה מתוכנה, ואם אינו עושה זאת – עליו האחריות לתוצאות.

ודאי שרצח רבין היה אירוע מפתח בתהליך הפשיזציה של מדינת ישראל, אבל לא הייתי מתייג כך גם את הקמת ממשלת ה"אחדות". כיון שאין לנו אפשרות להעמיד במבחן את התסריט האלטרנטיבי שעמד בפני גנץ - בחירות אחרי מספר חודשים של ממשלת מעבר בה ביבי יכול לעשות ככל העולה על רוחו ואין כל מעצור למאבקו לניטרול המערכת המשפטית.

מאידך, מי שהיה יכול וחייב לעמוד בפרץ היו שופטי בית המשפט העליון, והכשרתם את השרץ היא, לדעתי, אירוע המפתח. כמובן שגם להם הייתה כוונה למזער את הנזקים, וכנראה חששו שאם יפסקו לפי השכל הישר, יעלה עליהם הבולדוזר עוד לפני תחילת שמיעת העדויות במשפטו של ביבי.

קשה לי להימנע מן האסוציאציות לאירועים שקרו בשנת הולדתי. איעזר בשני קטעים הלקוחים, כמעט מילולית, מה'ויקיפדיה' (בהעלמת שמות הגיבורים ושינויים קלים אחרים שנעשו כדי להקשות על זיהוים המיידים):

”למרות הסתייגות הרמטכ”ל לשעבר מהמפקד הזוטר לשעבר - שלא ראה בו מועמד מתאים להנהיג את המדינה, לא עמד בלחצים והסכים למנות אותו לראש הממשלה. אחרי מינויו של זה, כתב מי שהיה ראש המטה במטכ”ל וידידו לשעבר של הנ”ל שהפך לאויבו המושבע, לחברו לנשק בעבר: ”במינויו לראש הממשלה, מסרת את ארצנו לאחד הדמגוגים הגדולים בכל הזמנים. אני מנבא לך שאיש רע זה, יוביל את המדינה לתהום ויגרום לחורבן אומתנו. הדורות הבאים יקללו אותך בקברך על פעולתך זו”.

ב'חוק ההסמכה', שבא להגו על האומה מהאיום הקיומי, כביכול, הושעו סעיפים בחוקה, וניתנו לממשלה סמכויות מרחיקות לכת לפגוע בחופש האזרח ובחופש העיתונות. החוק נתן לממשלה סמכויות חקיקה מלאות, גם לחוקק חוקים שנוגדים את האמור בחוקה, ולאשר הסכמים עם מדינות זרות.”

אחריותו של גנץ לביסוס שלטונו של נתניהו, 15 שנה אחרי רצח יצחק רבין, דומה מאוד לאחריותו של הינדבורג לביסוס שלטונו של היטלר, 11 שנה אחרי רצח ולטר רטנאו. שניהם נהגו בנאיביות, לכאורה, ולא שעו לעדויות האופי והאזהרות החמורות ביותר שקיבלו. שניהם האמינו, כנראה, שהם עושים את הרע במיעוטו. מי שלא הייתה רשאית להתעלם מהמעשים ומהצהרות הכוונות המאיימות של ה"מנהיג" החדש, היא מערכת המשפט. למערכת המשפט של רפובליקת ויימאר הייתה הסמכות לפסול את "חוק ההסמכה" וצעדים אחרים שנקט היטלר. לבית המשפט העליון שלנו ודאי שהייתה עילה מספקת לפסילת כהונתו של נאשם בפלילים כראש ממשלה או כנשיא – משרות שהמכה בהן יכול לשים לאל את הפעלת הדין כנגדו. ה"מוצא" המגוחך שמצאו –

ה"התחייבות" שלא היות מעורב ישירות בנושאים הקשורים להליכים המשפטיים כנגדו – כאשר שרים הנוגעים בדבר הם עושי דברו בפרהסיה – היא ביזיון להם ולמדינה כולה. וזוהי, אולי, נקודת אל-חזור בתהליך הפשיזציה של המדינה (אינני טוען לאנלוגיה מלאה בין "המחנה הלאומי" לתנועה הנאצית - באידאולוגיה שלה ובשותפות החמה עם המפלגות הדתיות היא קרובה יותר לתנועה הפשיסטית, שקדמה לה)⁹.
בידידות, דן עמיר

"כולם מאחוריק!" (David Low, 1891-1963)

⁹ ברור שההשוואה בין הלאומנות בישראל לתנועות הפשיסטיות במאה הקודמת, ובמיוחד למפלגה הנאצית, מקוממת רבים. אינני מתכוון להשוות את העוול שנגרם או עלול להיגרם לערבים, אפילו על ידי הלאומנים הקיצונים שלנו. אבל הדרך שהם מנסים להוליך אותנו בה והאסון שהם עלולים להמיט עלינו, דומים מאוד למה שעוללו המנהיגים הפשיסטים לעמיהם הם.

איחוד בטרם פורענות

נשלח למדור 'דעות' בעיתון 'הארץ' (18.7.2021), אך לא פורסם¹⁰

תחושת ההקלה, שחשים כה רבים עם החלפת הממשלה, פועלת עלינו כגלולת הרדמה שמקבל חולה במחלה סופנית. זמנה של הממשלה החדשה קצוב, ואם לא ייעשה בהקדם מאמץ עילאי לבניית אלטרנטיבה רצינית, תידרס הדמוקרטיה הליברלית בישראל על ידי **גוש הבטון** הלאומני-דתי המאיים. השימוש במונחים הלקוחים מתחום הבניין היה מקובל ברטוריקה הציונית מאז ומתמיד, ונשאר איתנו גם כיום, כאשר "פועל בניין" מתקשר אצלנו בעיקר לערבי – ישראלי או פלסטינאי, ולעובד זר. החלוצים בראשית המאה שעברה שרו שירי בניין, כמן "אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה". אבל יש סוגים שונים של בנייה ומבנים. בין המפלגות השונות שנוצרו בארץ היו הבדלים במינון שניתן לאידאולוגיה ההומניסטית-סוציאליסטית ("השמאל") אל מול האידאולוגיה הציונית-לאומית ("הימין").

נוראות המשטרים הטוטליטריים, הן מימין והן משמאל, לימדו לקח מר על הסכנה באידיאולוגיות האוטוריטריות בשני הצדדים – אלו גושי הבטון, כפי שניסח כה יפה ברל כצנלסון לפני 81 שנים בנאומו בפני מדריכי עליית הנוער: *'בזכות המבוכה ובגנות הטיח':*

"הדור אשר ראה עצמי עולה במעלות האדם, לדעת ולבניה, לגבורה, לחירות, לאמת, והנה הוא רואה את האדם בנפילתו לתוך כל שערי הטומאה והעבדות והפחדנות והכזב והבגידה והבערות – האומנם לא יראה עצמי מוכה ונזוף?

הדור אשר דגל בשחרור העמים, הכיר בעצמתה של ההווה הלאומית, האמין בכוחה המשחרר של האידיאה הלאומית, והנה הוא רואה מה עשו עמים מחירותם, עד מה הפכו לכזב את דברי חוזי שחרורם, ועד היכן מגיע סילופה וטירופה של האידיאה הלאומית בימינו".

¹⁰ כעבור חודשיים וחצי, ב- 29.9.2021, פורסמה במדור 'דיעות', תחת הכותרת 'האיום על ממשלת השינוי', קריאה דומה לאיחודי מפלגות השמאל, המרכז והימין שבקואליציה - כנראה בזכות עברו הפוליטי של הכותב, הח"כ ושר לשעבר עוזי ברעם,

ההיסטוריה מלמדת אותנו את הקלות שבה מתפשטות האידיאולוגיות הקיצוניות ונבנות אותן מפלצות בטון של תנועות אוטוריטריות. ברל הבין את ההכרח בהקמת גוף פוליטי מרכזי גדול שיעמוד בפני תנועות קיצוניות אלו וקרא ופעל במשך השנים לאיחוד המפלגות הציוניות הסוציאל-דמוקרטיות להקמת גוף כזה.

אם נחזור לטרמינולוגיית הבניין של החלוצים, מה שנדרש אינו יכול ואינו צריך להיות מבנה בטון, ואינו צריך להיראות ככזה – כנגד מבני הבטון המאיימים יש להקים מבני חומר ולבנים גדולים ואיתנים. ואי אפשר שלא להביא כאן גם את סיומו של אותו נאום מכונן:

”יש ובבניין מתגלה סדק. הבנאי הטוב, העושה מלאכתו באמונה, איננו מבקש להסתיר, איננו חושש לשמו הטוב, הוא חרד לגורל הבניין, הוא חושש למפולת. הוא איננו מתרץ את הסדק, אלא סותר את הנדבכים הסדוקים, ומפנה את המקום להנחת נדבכים שלמים. ואילו מי שעושה מלאכתו רמייה ממהר וסותם את הסדק וטח עליו טיח, ודעתו נחה אם הצליח למראית עין. המפולת בוא תבוא. אל יהיה חלקנו עם טחי טיח!”

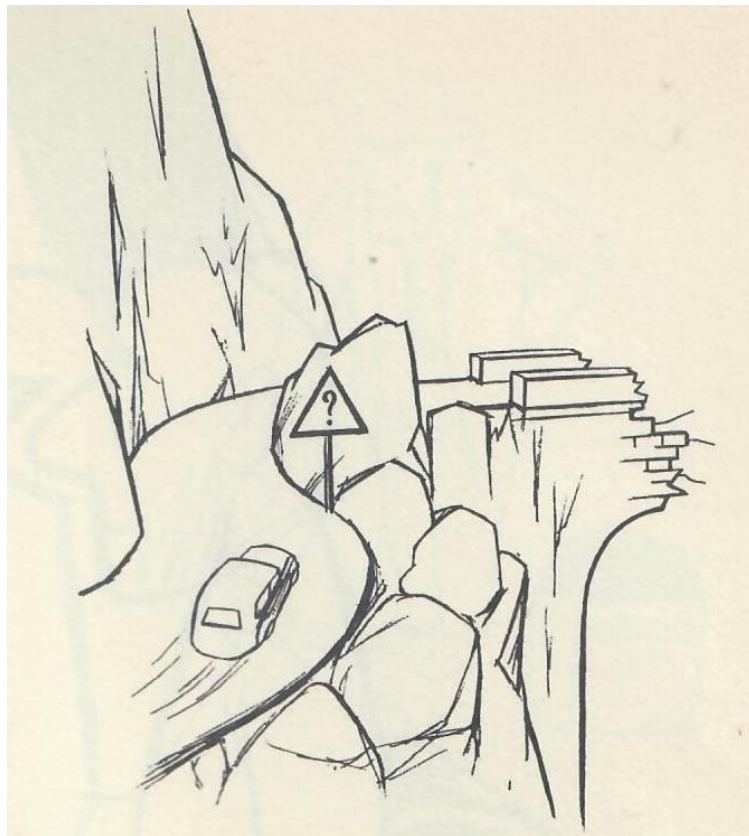
אחד הבולטים בממשיכי דרכו של ברל היה יצחק בן-אהרן, שפרסם ב-11.1.1963 את מאמרו מתווה הדרך ומעורר הסערה, **'עוז לתמורה בטרם פורענות'**, שקרא לאיחוד הכרחי, כמעט קיומי, של שלוש "מפלגות הפועלים". ואני מצטט מדברים שכתב ב-2015 הסופר יצחק בן-נר:

"עוז לתמורה בטרם פורענות". כך אני מפרש היום את כותרת מאמרו, שהפכה מכבר לנכס לשוני ורעיוני ולקריאה לאומית להתחדשות וליציאה ממשבר: עוז (אומץ לקרוא למהפכה) לתמורה (שינוי השלטון, המחשבה והרוח) בטרם פורענות (לפני שיהיה אסון. לפני שהימין הקיצוני, הלאומני-דתי-משיחי, היהיר, האלים, החרד"לי-כהניסטי, ישתלט עלינו ויביא לקץ התקווה להידברות ולפשרה לשלום הדדי, ידחף למלחמות עם כל המתנגדים ולהשלטת מדינת הלכה רבנית קיצונית, אפרטהיידיסטית, כוחנית, לא דמוקרטית ולא שוויונית".

המאמר של בן-אהרן ארוך ומפותל. בעברית המליצית של שנות ה-60, הוא מנסה להגדיר את תכלית חיינו כאן, כמדינה וחברה חופשית, שוויונית, נאורה, מגובשת ודמוקרטית - וכולל אבחנות כמעט נבואיות, מלפני 52 שנה, לגבי העכשיו שלנו, שבו אנו או-טו-טו מתמודדים בבחירות גורליות מתמיד.

הדברים אינם דורשים פירוש. ברצוני להוסיף, בענווה הראויה, כמה מילים בדבר המצב הפוליטי העכשווי בו מיני-מפלגות, הנאבקות על המשך קיומן שוב ושוב בכל סיבוב בחירות (ולכאלה אנחנו עלולים לצפות בתכיפות מטורפת גם בעתיד הקרוב), הן חסרות אונים מול הגל הפופוליסטי הלאומני. מצב כזה הוא, גם היום, מתכון מובהק לעליית משטר חד-מפלגתי טוטליטרי אשר יכסה את ארצנו, כמו בשיר, **"בשלמת בטון ומלט"** עד מחנק. את הפערים האידיאולוגיים, המזעריים כיום, בין 'העבודה' ל'מרץ', בין 'יש עתיד' ל'כחול לבן', ואפילו בין 'תקוה חדשה' ל'ימינה' אפשר וצריך לסתום בטיט, מבלי לטייח. **"עת לבנות!" הוא צו השעה.**

פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, הרצליה

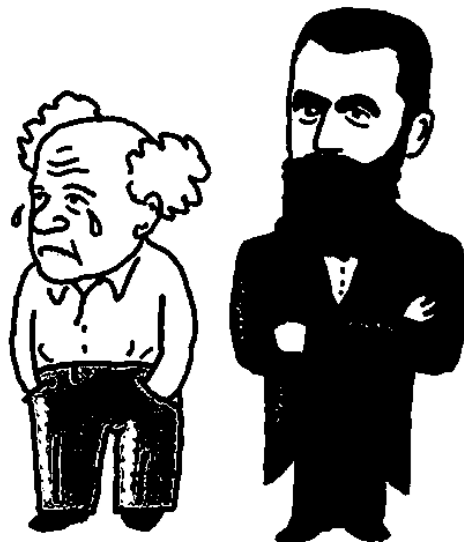
Chaval

לקראת הגשמת חזון ישעיהו
(מכתב לעיתון (לא פורסם))

אחרי שבית המשפט העליון קבע שאין מניעה שאדם הנאשם בפלילים יהיה מועמד לראשות הממשלה, עשתה כנסת ישראל צעד נוסף לפי מיטב מסורת ישראל וסירבה לאשר את ההצעה שנאשם בפלילים לא יהיה מועמד לנשיאות המדינה. אבל **אין בצעדים אלו די!** נזכור את דברי חז"ל: **"אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לאחוריו"**, כלומר – לא רק שמותר לנו, אלא חובה עלינו, למנות ראש ממשלה ונשיא שהוא שמו בפלילים, וברור ששלושה תיקים עדיפים על אחד. אני מקווה שהצעות החוק המתאימות יתקבלו בכנסת בקרוב, כי רק כך תוכל המדינה להתנהל, כמובטח במגילת העצמאות, **"לאור חזונם של נביאי ישראל"**, ובפרט לפי הכתוב בחזון ישעיהו בן-אמוץ: **"שריך סוררים וחברי גנבים – כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים...!"** דן עמיר, הרצליה

פורסם מדד השחיתות הבינלאומי:

ישראל מתחת לרוב המדינות ב-OECD

אפירובינגר